

Ára: 1550 Ft

Hogyan lettem beszélgető ember? Gyerekként édesapámmal jártam a Nyíregyháza környéki bokortanyákat, és tátott szájjal hallgattam a gazdák életmeséit. Aztán magam is lelkész lettem, az Úristen engem is ehhez az evezőpadhoz kötött. A hivatásom megtanított beszélni és hallgatni. Igét hirdetni akár az utcán is, a politikai okokból elvett templomunk előtt, akár egy villany nélküli vályogviskóban is. És hallgatni azokat, akik – érdeklődésemet, együttérzésemet látva, érezve – el akarták mondani életük történetét vagy annak egy részletét.

Ez a könyv hat beszélgetést tartalmaz, régieket és újakat vegyesen. **Hazay Lujza (Zizi)** csodálatos asszony volt, gyönyörű, bátor, természetes, vidám. 101 éves korában temettük 2024-ben. **Samu István** pszichiáter főorvos, a hajdani balassagyarmati túszerdráma tárgyalója ateistának mondta magát, de szeretnék olyan bizonyos lenni a magam üdvössége felől, mint az övében. **Tandari Éva**, a színesen mesélő hajléktalan költő úgy imádkozott Jézushoz, hogy „Szólj már apádnak, hogy segítsen.” A csillagszemű **Fehér Eszter** az alkoholizmusból gyógyulva a hajléktalan kórházunkban lett képzett ápolónő. **Orsós Erzsike** bántalmazó kapcsolatban élt kislánya apjával, míg az börtönbe nem került, mégis azon sóhajtozik, hogy milyen szép család lehettek volna. És végül sok beszélgetésünk töredékéből rajzolódik ki annak a **Balogh Károlynak** a kalandos élete, aki minden nehézség ellenére fejébe vette, hogy feltámasztja a kisgazdapártot.

4900.- Ft

Zizi

Megjelent a Mozgó Világ kiadásában.
Megvásárolható az Írók Boltjában és a Láng Tékában.
Kedvezménytel megrendelhető a szerkesztőségben.
Tel.: +361 331 9393 www.mozgovilag.hu

2025/4

4

MOZGÓ VILÁG

MOZGÓ VILÁG

2025/4

Révész Sándor tanulmánya Aczél Györgyről és az avantgárdról • Kalapáccsal műteni? Soproni Tamással beszélget Fekő Ádám • Szöllősi Mátyás regényrészlete • Majtényi László: Soma, a beszélő kutya naplója • Civil világvége? Bojtár B. Endrével, Fleck Zoltánnal, Martin József Péterrel, Nagy Józseffel és Pethő Andrással beszélget Herskovits Eszter

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Dési János • Gárdonyi László • Gömöri György • Hargitai Miklós • Kiss Judit Ágnes • Kőrösi Imre • Mélyi József • Parászka Boróka • Pető Iván • Somogyi Zoltán • Stuber Andrea • Tatár Sándor • Vadas József • Vásárhelyi Mária • Végel László

Révész Sándor	3	Képzavar – Aczél György és az avantgárd <i>Tanulmány</i>
Herskovits Eszter	15	Civil világvége? – <i>Beszélgetés Bojtár B. Endrével, Fleck Zoltánnal, Martin József Péterrel, Nagy Józseffel, Pethő Andrással</i>
Somogyi Zoltán	28	Az orosz csapatok hazaküldésétől a poloskázásig <i>Esszé</i>
Dési János	34	„A szovjetek olyan gonoszak voltak, mint azok a magyarok” <i>Interjúk</i>
Fekő Ádám	46	Kalapáccsal műteni? <i>Beszélgetés Soproni Tamással</i>
Gárdonyi László	55	A kép hatalma a test felett – <i>Bálint Norbert-László műveihez</i>
Gömöri György	58	Változat népdalra <i>Vers</i>
Tatár Sándor	59	Lassan a testcsel!; Lúzervigaszt. Átlátszó.; Megbocsátás <i>Versek</i>
Szöllősi Mátyás	62	Fóbia <i>Regényrészlet</i>
Majtényi László	72	Soma, a beszélő kutya <i>Napló</i>
Hónapló		
Dalos György	85	Kettősségek
Hargitai Miklós	88	Felmelegedés, jégkorszak
Parászka Boróka	91	Amit megérdemlünk
Kiss Judit Ágnes	94	Mi kell a gyerekeknek?
Végel László	98	Fellázadt az ártatlan nemzedék
-ról, -ről		
Pető Iván	102	„Tárgyilagos románcok”
Kórizs Imre	106	Műltműködtetés
Csepeli György	110	Szegény norvég gazdagok
Csengery Kristóf	113	Színek estéje
Stuber Andrea	116	A fiúság vására
Vadas József	119	Nyugat a Nyugatiban
Mélyi József	123	Sokaság, kettősség, egyneműség
Vásárhelyi Mária	127	Szól a rádió?

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ éves előfizetői díja 2025 januárjától 12 960 forint, az áruspéldányok 1550 forintért vásárolhatók meg.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

MAZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

Új Köztársaságért
Alapítvány

© | CONCORDE

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Horn Péter

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

Mozgó Világ 2025/április

ötvenegyedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművé-szet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Varró József (gazdasági vezető), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Ala-pítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elő-fizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ugyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: bat-thyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 12 960 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: MBH Bank 10300002-20323080-00003285

Képzavar

Aczél György és az avantgárd

Aczél a rendszerváltás után, 1991. január 24-én hosszan és dühösen ír az avantgárd kiátkozásáról Berend T. Ivánnak Kaliforniába: „Érthetetlen”, miért kellett az avantgárdot elnyomni, amikor az a forradalom szövetségese volt.¹

Ezt Aczél akkor még értette, amikor tette, de akkor sem értette eléggé. S talán nem is tette – a maga szempontjából – „eléggé”.

Don Péter a képzőművészet és a hatalom viszonyát vizsgáló füzetében arra a megállapításra jut, hogy „a hatvanas-hetvenes években kialakult viszony az avantgárd képzőművészet és a hivatalos művészetpolitika között meglehetősen ellentmondásos, helyenként zavaros volt. Ennek bonyolult, többtényezős okai voltak, de talán a legfontosabb, hogy stratégiája soha.”² Ezzel a megállapítással egyetérthetünk. A képzőművészetben érvényesült talán leginkább a támogatás-tűrés-tiltás három T-je mellett a negyedik, a tétovázunk.

1985-ben a szombathelyi képtár avatásán Aczél György maga is elismerte, hogy a képzőművészetben „tovább tartottak ... a fagyos esztendők”, és 1957 után is „követtek el hibákat”.³

A tétovázás feltűnő mértéke abból következik, hogy a nem elbeszélő képzőművészet, kiváltképp a nonfiguratív nem ragadható meg „tartalmilag”. Nem lehet megmondani az ilyen műről, hogy miről szól. Miután nem verbális, nem „szól”, nem is szólhat „mellettünk”. „Ellenünk” viszont szólhat szótlanul is, ha olyan irányzathoz tartozik, amelyet ellenségesnek nyilvánítottak már régóta a Szovjetunióban és a 40-es évek végétől Magyarországon is. Úgy tárgyalták a magyarországi állampárt nyilvánosságában ezeket az irányzatokat, mint amelyek az elidegenedett, hanyatló nyugati társadalom és kultúra válságtermékei. Ezt az álláspontot nem helyezték hatályon kívül. Ebben a tekintetben nem szakították meg a folyamatosságot a Rákosi-korszakkal. De megszakították a stílusdiktátum tekintetében. Az 1958-as művelődéspolitikai irányelvek egyik kulcsmondata az volt, hogy „stílusvitákat nem lehet hatalmi szóval eldönteni”. Miközben érvényben van stílusok hatalmi szóval való éles minősítése. Ez a feloldatlan ellentmondás okozta, hogy a kultúrpolitika egészével együtt maga Aczél is bizonytalanul mozgott ezen a területen, és a bizonytalanságát ellensúlyozta olykor hangerővel.

¹ MTA KK Ms6049/138.

² Don Péter: „A proletárdiktatúra kultúrpolitikája nem lehet guttmann-nadrág”. Seneca–Cserépfalvi, Budapest, 1996, 59. o.

³ Derkovits – a szocialista művészet egyete-

messége. In: Aczél György: *Jövőt mutató elődök*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986, 110–111. o.

Aczél autodidakta műveltsége jellemzően irodalmi-verbális jellegű volt. Az absztrakció magasabb fokán mozgó, tartalmilag megragadhatatlan művek világában idegenül mozgott.

Az avantgárd képzőművészetre nem volt széles körű kereslet, nem lehetett vele népet boldogítani, politikai támogatást erősíteni, és volt annak erős ellenzéke a képzőművészek társadalmán belül is, ez az ellenzék pedig igyekezett a maga pozícióját erősíteni a politikai avantgárdellenesség kihasználásával és szításával.

Aczélnek ezen a számára idegen területen különösen fontos volt, hogy az avantgárddal szembeni ellenérzéseit és politikai fenntartásait visszaigazolják tekintélyes művészek.

Ez megtörtént. Számára igen fontos művészek által is.

4 Bernáth Aurél 1962. június 16-án ír Aczélnek Velencéből a biennáléről: itt minden nyugati, absztrakt, hiteltelen. Megvetéssel mellékeli Giacometti szobrának a fotóját, hogy „ez nyerte a nagydíjat!”⁴ Későbbi leveleiben is a nonfiguratív művészetet gúnyolja, az absztrakt csődjét ecseteli, és lelkesen helyesli Aczélnek azt a kijelentését, hogy „a meghatározottabban fellépünk az ellen, hogy egyesek kísérletezés címén lejárt nyugati divatokat másoljanak át”.⁵

Borsos Miklóstól is hasonló megerősítést kap 1980-ban.⁶

Kurucz D. István Aczél kedvenc festői közé tartozott. Külföldi vendégeknek előszeretettel ajándékozta

az ő képeit. Kurucz D. 1986. szeptember 14-én kelt levelében panaszkolja, hogy a politikai tartalomban gazdag, történelmünk eseményeit marxista módon elbeszélő képekre nincs igény. A Képző- és Iparművészeti Lektorátusban az a vélemény alakult ki, hogy az elbeszélő képzőművészet már a múlté, pedig ő az államalapítás 1100. évfordulójára Pusztaszerre boldogan megfestené történelmünk jelentős eseményeit marxista szempontból.⁷

Az Amerikából hazatelepült Szász Endre a nyolcvanas évek közepén hosszú, szenvedélyes levélben – amely nagyrészt az őt ért magyarországi támadásokról szól – azt írja, hogy Magyarországon egy „nyugatimádó sznob klikk” szava érvényesül, és az igényes magyar közönség ijedten nézi azokat a „marhaságokat”, „amelyek egy idegen, halódó társadalom »művészi« megnyilvánulásai”.

Másrészt viszont az Aczél által leginkább kegyelt képzőművészek egyike, Varga Imre a korszak vége felé már így nyilatkozott az avantgádról: „Úgy gondolom, hogy egy haladó társadalom képes jelentős alkotások létrehozására. A szovjet avantgárdművészet, amely a forradalomban született, igazolja ezt az elgondolásomat. Ez a harcok művészet operatíván és tehetségesen reagált mindenre, ami a fiatal szovjet államban történt.”⁸ Ezt a véleményt osztotta Aczél a fent idézett 1991-es levelében.

Pátzay Pált, a pártállam legmagasabbra értékelt, kétszeres Kossuth-díjas szobrászát 75. születésnapja

⁴ MTA KK Ms6054/204.

⁵ MTA KK Ms6054/207., 230.

⁶ MTA KK Ms6055/147.

⁷ MTA KK Ms6078/273.

⁸ Fáklya, 1987. március 22.

alkalmából együtt köszöntötte a *Népszabadság* tudósítása szerint Kádár János, Aczél György és Ilku Pál. Ő volt az avantgárd ellenpólusa, a legklasszikusabb hagyományok követője, aki határozottan elfordult ifjúsága avantgárd irányától. A születésnapjára írt, szerző nélküli, tehát hivatalos, szerkesztőségi álláspontot tükröző méltató cikkben viszont ez állt: „Antik korszakoktól átvállalt időtlen emberség, görögöktől tanult nyugalom és római példákön nevelődött harmónia – ezek a kétezer-háromezer éves nemes tulajdonságok határozzák meg a pályáját csaknem a kezdetektől a Virág Benedek-portrét tartó lányig. Igaz, az indulás hevesebb és lázadóbb volt, Pátzay Pált is művészetünk nagy elődje, a forradalmak szelétől nyugtalan, forradalmak szelét felszabadító magyar avantgárd indította el útjára ötvenöt éve, az a termékeny kor, amely a század legnagyobb magyar mestereit nevelte.”⁹

A forradalmi avantgárd tehát, amely a régi rend ellen lázadt, amely lázadóként állt a Szovjetunióban az új rend mellé, amíg annak állampárti „konszolidációja” el nem fojtotta, elismert hagyomány lehetett már 1971-ben is, csak éppen nem vonatkozott a jelen avantgárdjára, amely a jelen rendszer rendjéből lógott ki. Aczél a Berend T.-nek írott rendszerváltás utáni levelében erről a számára egykoron nagyon is fontos különbségről felelkezik meg. Ezért találja érthetetlennek egykori önmagát.

Az 1957-es Tavasz Tárlat utáni fagy legalább fél évtizedig, az 1962-es képzőművészeti vita végéig kitar-

tott. 1961-ig nem is jelenhetett meg képzőművészeti folyóirat.

Ebben az időszakban terhelte Aczélt Kassák párizsi kiállításának az ügye. 1957. március 30-án, a forradalom utáni kultúrpolitikai rendetlenségben, a Tavasz Tárlat botránya előtt még gyűjteményes kiállítása lehetett Kassáknak a Csók Galériában.

1960-ban már egészen más volt a helyzet. Az emigránsok párizsi Magyar Műhelye Kassákot tűzte zászlajára. Franciaországban éltek tekintélyes magyar művészek, akik fontosnak tartották, hogy Kassákot felmutassák a nagyvilágnak. Victor Vasarely volt az 1960-as párizsi Kassák-kiállítás protagonistája.

Kassákot és feleségét 1960. február 5-re várták Párizsba. A Pen Klub hívta meg őket három hétre. Kassák Lajosné 1960. február 3-án keltezett levele¹⁰ szerint a férje hiába jelentkezett be már 1959 októberében Aczél titkárnőjénél, Aczél nem fogadta. 1960. január 27-én kelt levelére sem kapott választ. Ebben a levélben Kassák idézi a Művelődésügyi Minisztérium képzőművészeti osztályát vezető Aradi Nóra január 26-i dátummal hozzá intézett levelét: „Bár képeinek kivitelét nem akadályoztuk, mégsem áll módunkban – festészetének jellege alapján – kiutazását a Belügyminisztériumnak kultúrpolitikai szempontból javasolni.” Kassák hivatkozik fél évszázados szocialista múltjára, és azzal fordul Aczélhoz, a miniszterhelyetteshez, hogy „ha valaki tehetne valamit ebben az ügyben, az egyedül csak Ön lehetne”.¹¹

⁹ Népszabadság, 1971. szeptember 17.

¹⁰ MTA KK Ms6032/83.

¹¹ MTA KK Ms6032/84.

Kassák Lajosné február 3-i levelére feljegyezték, hogy Aczél február 4-én beszélt Kassákkal. Nem tudhatjuk pontosan, hogy mit beszélt, de csak azt mondhatta, hogy nem utazhat Párizsba, mivel nem utazhatott. Csak a felesége kapott útlevelet – több mint egy hónappal később. Kassák Lajosné Március 10-én kelt levelében megköszöni Aczélnek, hogy kézhez kapta az útlevelet, de az utazását két héttel el kell halasztania, mert Kassák „idegileg teljesen kimerült”, tüdőgyulladást kapott.¹²

A kiállítás Párizsban február 9-én megnyílt. A megnyitón Vasarelyn kívül jelen volt Bálint Endre és Beck András, az 1956-ban emigrált Kossuth-díjas szobrász is.

A párizsi követség február 11-én kelt feljegyzése szerint kifüggesztették a falra Kassák levelét, miszerint betegsége miatt nem utazhat Párizsba. Aczél nyilván február 4-i beszélgetésükkor vette rá Kassákot ennek a levélnek a megírására. Ám ő a barátaival, akik telefonon felhívták, közölte, hogy egy fenét beteg. A követség feljegyzése szerint, amikor a megjelentek megtudták, hogy Kassákot nem a betegség tartotta távol, „sértő megjegyzéseket tettek”. A követség értékelése szerint az ügy kezelése hibás volt. Ha megkérdezték volna a követséget, azt javasolták volna, hogy vállalják fel a kiállítást, és használják ki Kassák hitelét, népszerűségét „a művelődéspolitikánkat ért rágalomokkal szemben”.¹³

A követség feljegyzése után két héttel Aczél azt jelentette az MSZMP KB Ellenőrző Bizottságának, hogy fegyelmi vizsgálat folyik az ellen a

minisztériumi munkatárs ellen, aki engedélyezte a képek kivitelét. Elítélték a Képzőművész Szövetség főtitkárának, a Nemzeti Galéria igazgatójának, Pogány Ö. Gábornak a tevékenységét, aki támogatta a kiállítást és megrendelte a Kossuth Nyomdától a kiállítás katalógusát, melynek francia nyelvű előszavában örömét fejezte ki, hogy Kassák bemutatkozhat a párizsi közönség előtt. Tette ezt, amint arra Aczél rámutatott, akkor, amikor Pogány tudtával és egyetértésével olyan értékelés született Kassák tevékenységéről, hogy „nem tartjuk művészetnek, amit Kassák csinál”, és ennek az irányzatnak „ittthon nem adunk hivatalos fórumot, kiállítását megtagadjuk”.¹⁴

Aczél konklúziója az ügy kapcsán ez volt: „Lehet, sőt szükséges külön exportínget gyártani, mert szükségünk van arra, hogy exportáljunk ingeket, és a legjobbakat adhassuk. A kultúrában azonban nincs külön export és belső használatú kultúra. A mi kultúránk nem lehet más ittthon, mint külföldön.”¹⁵ Ennek a szövegnek az az implikációja, hogy a műalkotás a magyar állam terméke, szellemi tulajdona, nem egy szuverén művész egyéni alkotása.

Eközben Kassák irodalmi művei sorra megjelentek. A forradalomtól a haláláig eltelt évtizedben tíz könyvet publikált. 1965-ben Kossuth-díjat is kapott. A verbális Kassák, akiről tudjuk, mit „szól”, elfogadott volt. A vizuális Kassák a maga szocialista-avantgárdista folyamatosságával elfogadhatatlan volt.

¹⁴ MTA KK Ms6032/85.

¹⁵ Sasvári Edit – Hornyik Sándor – Turai Hedvig: *A kettős beszéden innen és túl. Művészet Magyarországon 1956–1980*. Budapest, Vince Kiadó, 2018, 181. o.

¹² MTA KK Ms6032/87.

¹³ MTA KK Ms6032/86.

A képzőművészet sokkal merevebb káderek kezében volt, mint az irodalom – Ormos Tibortól, a lektorátus vezetőjétől Aradi Nórán, a minisztérium képzőművészeti osztályának vezetőjén keresztül a TKKO élére sodródott amatőr szobrászig, Darabos Ivánig.

A képzőművészet sokkal inkább „szovjetérzékeny” terület volt, mint a többi művészeti ág. A nyomon követéséhez nem kellett nyelvtudás, és a Szovjetunióban is jóval alacsonyabb volt a tűréshatár a képzőművészetben, mint az irodalomban. Szimbolikus, hogy pontosan akkor jelent meg – 1962 végén – Szolzsenyicin kisregénye, az *Ivan Gyenyisovics egy napja a Novij Mirben*, amikor lezajlott Hruscsov nevezetes és súlyos következményekkel járó „vesztekedése” Ernst Nyeizvesztinijjel az absztraktok termében a Manyézs második emeletén. A szovjet illetékesek még a moszkvai magyar nagykövetség faláról is leparancsolták a kétszeres Kossuth-díjas, politikai szempontból legkevésbé sem „problematikus” Domanovszky Endre gobelinjét, mert nem tetszett nekik.

De az is igaz, hogy a szovjet nyomas ellenére is szabadabb tere volt az avantgárd képzőművészetnek azokban az országokban, Lengyelországban és az 1968-as beavatkozás előtti Csehszlovákiában, ahol ennek az ízlésvilágnak mélyebbek voltak a gyökerei.

A világháború után alakult heterogén, de reprezentatív képzőművészeti csoportosulás, az Európai Iskola képviselői (Anna Margit, Bálint Endre, Korniss Dezső, Márffy Ödön, Rozsda Endre, Vajda Júlia, Vilt Tibor stb.) a negyvenes évek végén

szorultak ki először, 1957-ben másodszor a nyilvános képzőművészeti életből. A visszatérésük folyamata 1962-ben indult el.

A *Valóság* 1962/2. számában jelent meg Major Máté vitacikke, amelyben az absztrakt festészet rehabilitálását szorgalmazta. Elítélte azt a szűkkeblű, opportunista kultúrpolitikát, amely a fiatal képzőművészeket önmagukat leértékelő megalkuvásra kényszeríti. Azt fejtegette, hogy az absztrakció minden műalkotás sajátja, és annak csak egyik, létjogosult formája az, amit absztrakt festészetnek szoktak nevezni: „A festészet társadalmi szerepét illetően azonban már kétségtelenül lehet megkülönböztetéseket tenni, fokozatokat felállítani az egyes festészeti produkciók között. E megkülönböztetések szélső esete – s ez a mi esetünk is ma még –, mely minden vulgárisan absztraktnak nevezett mű létjogosultságát tagadja, produktóit pedig kizárja a művészet világából. [...] vajon állítható-e, hogy az absztrakt festészet, még akkor is, amikor a természeti-tárgyi dolgok asszociatív felhasználásának lehetőségeit mellőzi, nem »természetes forrásból« ered, hiszen az ember lelkivilága – materialista szemléletünk szerint – egy az ember testi (természeti) világával. Ezek után, azt hiszem, érthető, miért nem értek – nem érthetnek – egyet az absztrakció – és az absztrakt művészek – kizárásával a magyar képzőművészet egyetemességéből.”¹⁶

Major Máté cikkéről Király István készített feljegyzést Aczél György számára. A feljegyzés szerint Major koncepciója revizionista, amely

¹⁶ Valóság, 1962/2. 27. o.

lyel élesen vitatkozni kell. Major elsikkasztja a polgári és szocialista kultúra közötti harcot, az ideológiai békés egymás mellett élést hirdeti, amit el kell utasítani. A Művészeti Bizottság 1963. január 28-i ülésén Aczél is ebben a szellemben szólalt föl. Többek között azzal érvelt, hogy Major Máténak sincs absztrakt kép a lakásában. Úgy vélte, gyanús az az útkeresés, amely régen lejárt utakra való visszatérést jelent. „Állami pénzen nem lehet elvállalni az absztrakciót.”¹⁷

Nem Major volt az egyetlen, aki a képzőművészet területén nyilvánosan szembement a párt álláspontjával. Erre itt több lehetőség volt, mint más művészeti ágak esetében. Ez is a „tétovázás” dominanciájára utal.

Kondor Béla pesszimistának, a szocialista világunktól idegennek ítélte művészetéről is lehetett ódákat zengeni, lehetett a hivatalos ítéletet elítélni, Kondor méltatlan egzisztenciális helyzetét nehezményezni. Lehetett őt egyszerre tiltani, túrni és támogatni, ahogy azt egy róla szóló blog bevezető részében olvassuk: „A zsenialitását senki nem vonta kétségbe. Amiért elmarasztalták egyesek, azért magasztalták mások. És ezek a mások is jelen lehettek mindig a nyilvánosságban. A túrés, a tiltás, a támogatás valamennyi kategóriájába beleesett. Az volt a baj vele, hogy a világfájdalma, világféltése térben és időben kiterjedt mindenre. Nem lehetett kivonni belőle a szocialista jelent és jövőt.”¹⁸

Kondor Béla mellett a másik művész, akivel kapcsolatban gyakran bírálták a negatív hivatalos véleményeket, Csernus Tibor volt. 1963 végén a Művészeti Bizottság Aczél kérése ellenére sem vállalta az állásfoglalást Csernus párizsi kiállításának ügyében. Aczél úgy döntött, hogy „az irracionális világkép csapdájában vergődő Csernus állítson ki, de nem kapjon támogatást, és harcoljunk ellene a kritika fegyverével”.¹⁹ Csernus a következő évtől Párizsban élt, Magyarországon csak két évtizeddel később mutathatta be a műveit, számos párizsi kiállítása után.

Aczél gyerekkori barátja, Bálint Endre éppen hazatért Párizsból nem sokkal korábban. Aczél Anna szerint édesapja „barátai között is van, aki rosszállóan emlegeti, hogy Bálint Endrét nagyon szerette apu, de a képeit nem”.²⁰ Bálint először 1964 elején egy kis kamarakiállítással léphetett be a (szűk) nyilvánosságba a szabadsághegyi Jókai klubban, és nagyjából egy évtizedig a „túrtek” társaságában létezett, mígnem elérte őt a hivatalos elismerés mindenféle formája. Az Európai Iskolát nem csoportként kezelték. Tagjai egyedi elbírálás alapján, sokszor megmagyarázhatatlan különbségtételekkel, időeltolódással és szinteltolódással térhetek vissza a képzőművészeti életbe. Ki, hogyan és mikor, azt részben, de csak részben Aczél szubjektív ítéletei határozták meg. Aczélnek ezzel a csoporttal személyes kapcsolata

¹⁷ Wehner Tibor (szerk.): *Adatok és adalékok a hatvanas évek művészetéhez – A Művészeti Bizottság jegyzőkönyvei 1962–1966.* I–II., Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Budapest, 2002.

¹⁸ JTom: *A pesszimizmus botránya*, ritkan

lathatotortenelem.blog.hu, 2024. november 28. A JTom e sorok írójának egyik írói neve.

¹⁹ Wehner Tibor (szerk.): i. m.

²⁰ Varga Ágota: *Aczél-történetek*, 46. o.

volt. Voltak köztük régi barátai, háború előttől való ismerősei. Például Szántó Piroska.

A következő generációhoz már nem igen voltak személyes kötődései. Ezt a generációt eldugott, féllegális kiállításokon ismerhették meg a connoiseurök, a kortárs képzőművészet belterjes közönsége. A zárt körűnek tekinthető kiállításokat nem kellett zsűriztetni. A kisebb és félreeső helyeken, kutatóintézetekben, KISZ-klubokban, kultúrházakban rendezett tárlatokat engedélyekben zsűrizték.

1965-ben Korniss Dezső műveit állították ki Székesfehérvárott a Szent István Király Múzeumban. Aczél váratlanul megjelent. Kovalovszky Márta, a múzeum munkatársa szerint dorgálási szándékkal jött, de a hangerejéből visszavett, amikor Fitz Jenő, a múzeum igazgatója közölte vele: nincs hozzászokva, hogy az irodájában ilyen hangon beszéljenek vele. Aczél érdeklődött, meddig lesz nyitva a kiállítás, s mivel egyébként is bezárták volna másnap, Aczél csupán arról érdeklődhetett, hogy miért nem a jó embereknek rendeznek kiállítást. Kovalovszky Márta szerint Aczél megnyugodva távozott. Ő is megtette a magáét, botrány sem lett.²¹

A Stúdió '67 tárlatának anyagából az avantgárd irányzatok követőinek legtöbb képét kivetették, „köztük Altorjai Sándorét, akinek a *Süllyedjek felfelé* című hatalmas festményét a slamos cenzúra csak letakartatta, de nem szállította el, így aki akarta, beleshetett a ponyva alá”.²² Altorjainak 1971-ben már le-

hetett kiállítása, ahol felolvasták a „gyagyaista kiáltványát”. 1976-ban viszont betiltották a Fiala Művészek Klubjába tervezett tárlatát. Az engedélyezések és betiltások olykor rapszodikusán, esetlegesen követték egymást. Az Iparterv épületében készülő kiállítást 1967 őszén betiltották. Ugyanaz a kör a Stúdió 1968-as kiállításán már megjelenhetett.

1968-ban az új gazdasági mechanizmus bevezetésekor nyílt meg az önköltséges kiállítások rendezésének lehetősége. Az erre vonatkozó javaslatot Aczél terjesztette az Agitációs és Propaganda Bizottság elé 1967 januárjában. Az önköltséges kiállítások színhelyül a Fényes Adolf Termet jelölték ki. Több művész (Bak Imre, Nádler István és mások) egyéb helyekre kért kiállítási engedélyt azzal utasították el, hogy ők az önköltséges kategóriába tartoznak, és ilyen kiállításokat csak a Fényes Adolf Teremben rendezhetnek.²³ Aczél vesszőparipája volt, hogy a túrést fejezzék ki azzal, hogy nem az állam pénzén állítanak ki.²⁴ Legtöbbször azonban még az önköltséghez nem hasonlító, névleges díjat sem tudták beszédni. Aczél Kassák kiállításának önköltségesítése ügyében felhívta Ormos Tibort: „Azt mondta Aczél, ha egy forintot is, de kasszírozz be tőle. Mondtam, ne hülyéskedj! Semmi sem történt.”²⁵

form kultúrája, Eszmélet, 2015/ősz, 137. o.

²³ Klaniczay Júlia, Sasvári Edit (szerk.): *Törvénytelen avantgárd – Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973.*, Artpool – Balassi Kiadó, Budapest, 2003, 14. o. Letölthető: https://artpool.hu/books/pdf/torvenytelen_avantgard.pdf

²⁴ Horváth György: *A művészek bevonulása. A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története 1945–1992*, Budapest, Corvina, 2015, 273. o.

²⁵ Don Péter: i. m., 33. o.

²¹ Klubrádió: *Dobszerda*, 2003. október 18.

²² Takács Róbert: *A kultúra reformja – a re-*

1968-ban egy vonaton képek utaztak egy újvidéki kiállításra. Egyikük-másikuk gyanús lett a baranyai pártvezetők némelyikének. A megyei párttitkár telefonon riadóztatta Aczél, aki Bólynál leállította a vonatot, és a képek után küldte Ormos Tibort, hogy ott, a pályaudvaron szedje ki az anyagból a „méltatlan” képeket. Ormos – akinek az elbeszélésére hivatkozva írja le Don Péter a történetet – a vele együtt lóhalálában leérkező művészek jelenlétében teljesen esetlegesen kiszúrt hat-hét „dilettáns” képet, a többit pedig továbbbengedte.

Ebben a történetben a szerelvény leállításáig elmenő hiperaktív akciókészség párosul az érdemi akcióképtelenséggel. A „revízió” mértéke és hatása minimális, a kirendelt képcenzor számára nem is volt világos, hogy mi baj lehet a képekkel, és hogyan lehet fölismerni azt a bajt. A fenti történet különösen annak fényében tűnik mulatságosnak, hogy két évvel később egy minőségi és mennyiségi szempontból is sokkal jelentősebb anyagot vittek (csempészek) ki lengyelországi kiállításokra a lektorátus tiltása ellenére, s ebből utólag sem lett senkinek komolyabb kellemetlensége.²⁶

A „stilisztikai szempontból” abszolút „feddhetetlen” Bernáth Aurél 1968-ban kiemelkedő megbízást kapott. Hatalmas méretű seccót rendelték tőle, amely eredetileg a 2-es metró Népstadion megállóját díszítette volna, de végül a pártközpontban helyezték el. Ezzel a megrendeléssel kívánta Aczél kiemelni a festőt a felesége halála utáni súlyos lelki-

állapotából. Dávid Katalin, Bernáth barátja és monográfusa írja: Bernáth „mindennap beszámolt arról, hogyan halad, és volt, hogy bevitt magával, megmutatni az elkészült részleteket. Egyik nap ezzel kezdte: »Tegnap ráfestettem a képre Nagy Imrét. Gondolja, hogy baj lesz belőle?« »Gondolom!« – mondtam én, és másnap a következőkkel fogadtott: »Megoldottam a kérdést. Leszedtem róla a cvikkerét.«”²⁷ Ennek az „ártalmatlan”, konzervatív festőnek sikerült politikai szempontból súlyosabb tettet végrehajtani, mint az ellenzéki körökben mozgó „modernistáknak”. Becsempészte a pártközpontba Kádár János kiátkozott és meggyilkolt ellenségét. Vajon senki nem ismerte fel, vagy csak nem akarták felismerni Nagy Imrét a cvikkere nélkül. Egy olyan képen, amelyen a párt vezető személyiségei is jelen vannak Kádárral, Aczéllal.

Akik 1967-ben nem állíthattak ki az Ipartervben, azok a Szüreenon körrel és másokkal kiegészülve 1970-ben bemutathatták alkotásaikat a Műegyetem R-klubjában. A rendezők – visszaemlékezésük szerint – kértek engedélyt, csak nem kaptak. A lektorátus telefonon érkező határozott tiltása ellenére nyitották meg a kiállítást. A lektorátus vezetője, Ormos Tibor emlékezete szerint viszont nem kértek engedélyt. A kiállítás mindenesetre megnyílt, és a Magyar Nemzeti Galéria igazgatóhelyetese, Solymár István nyitotta meg hatalmas tömeg jelenlétében. Aczél mindenkinek leordította a fejét, akit

²⁷ Dávid Katalin: *Vasfüggönyös kereszténység*. Budapest, Szent István Társulat, 2017, 104–106. o.

²⁶ Uo., 36. o.

elért. Telefonon kirendelte Ormos Tibort a kiállításra, hogy nézze meg, mi van ott, és intézkedjen. Ormos: „Kimegyek, ott van Aczél is, beszélgetünk Harasztjával,²⁸ és aztán kihív Aczél, hogy most már ne tiltsd be...”²⁹ Aczél végigvonul a kiállítás, elbeszélget a művészekkel, kifejezi tetszését és nemtetszését, dedikáltatja a katalógust azzal a Pauer Gyulával, akivel a következő másfél évtizedben számos alkalommal összeütközik, s akinek több – kétségkívül provokatív – művét, például a nagyatádi tüntető táblaerdőt Aczél személyes utasítására semmisítik meg.³⁰ A jóval hosszabbra tervezett kiállítás három napig tarthatott nyitva. Ez az engedély nélkül megvalósított, rövid életű kiállítás jelentette a magyarországi avantgárd nagy áttörését a Kádár-korszakban.

A '70-es évek elején Aczél még megakadályozta, hogy Victor Vasarely múzeumot kapjon Magyarországon.³¹ 1976-ban viszont már Aczél szívügyeként nyílt meg a Vasarely-múzeum Pécsen, és Aczél erőteljes támogatásával jött létre az egész modernista múzeumhálózat az általa patronált városban.

Az R-kiállítást nem, de az Állatkert oroszlanbarlangjában az Állatkert akkori ápolója, Szemadám György által rendezett kiállítást eleve három napra tervezték.

A kiállítás elő- és utótörténete zavaros, és a rendelkezésünkre álló leírás sem oszlatja el a homályt.³² A lé-

nyeg az, hogy bár Aczél előzetesen is és utólagosan is botrányt rendezett a színpadok mögött, a színpadok előtt barátságosan elbeszélgetett a művészekkel és a vendégkönyvbe is beírt.

1973-ban felszámolták a balatonboglári kápolnaműtermet, amelyet Galántai György vett bérbe műterem céljára. A kápolnában 1970-től rendeztek tárlatokat, amelyeknek az anyagát, miután – elvileg – nem nyilvános kiállításokról volt szó, nem zsúriztették. A kápolna ügye már a bezárása előtt is évekig napirenden volt. A műtermet higiéniai okokra hivatkozva a KÖJÁL-lal záratták be, de előzőleg a rendőrök több alkalommal zaklatták a kápolna bérletjét és vendégeit. A kápolna bérletét felmondták.

Ez volt a Kádár-korszak egyik legjelentősebb represszív lépése a képzőművészet területén. A kápolna bezárása után súlyosan rágalmazó cikket közöltek a párt központi lapjában.³³ Az Aczél-könyvem 1997-es változatában ezt írtam: „Aczél szerepéről annyit tudunk, hogy felhívta Ormos Tibort a boglári botrány ügyében.³⁴ A rendőrség aktív szerepe és a KÖJÁL bevonása megengedi azt a feltételezést, hogy a boglári kápolnatárlat ügyét Aczél megkerülésével intézték, s talán ez is része volt az Aczél elleni 1973-as akcióorozatnak. De persze az sincs kizárva, hogy Aczél kezdeményezte vagy hagyta jóvá az akciót. Mindenesetre a Bogláron alkalmazott módszerek nem Aczélra vallanak.”³⁵

²⁸ Harasztj István (Édeske) Kossuth-díjas szobrász.

²⁹ Don Péter: i. m., 23–25., 35., 47. o.

³⁰ Uo., 53., 56. o.

³¹ Sasvári Edit – Hornyik Sándor – Turai Hedvig: i. m., 186. o.

³² Don Péter: i. m., 34–35., 42–44. o.

³³ Szabó László: *Happening a kriptában*. Népszabadság, 1973. december 16.

³⁴ Don Péter: i. m., 35. o.

³⁵ Révész Sándor: *Aczél és korunk*. Sík Kiadó, Budapest, 1997, 209–210. o.

Azóta megjelent egy vaskos kötet, amely az ügyre vonatkozó valamennyi dokumentumot tartalmazza, de ebben a tekintetben mégsem letünk okosabbak: „Nem tisztázott, hogy Aczél milyen szerepet játszott a kápolnatárlatok ügyében, és arra vonatkozóan sincsenek egyértelmű bizonyítékok, hogy személyesen miképpen exponálta magát az ügy során és a végkifejletben. Mindössze egy somogyi pártaktívaülésen tartott felszólalásáról tudunk, ahol háromórás előadásában a kápolnatárlatokkal kapcsolatos problémákra is reagált, ennek tartalmát azonban, dokumentumok hiányában, nem ismerjük.”³⁶

Szántó Piroska ebben a kötetben azt állítja: „én megpróbáltam hatni Aczél Györgyre, hogy hagyjanak benneteket békén, de azt mondta: azt az egyet ne kérd tőlem”.³⁷

Ettől sem lettünk okosabbak. Aczél válasza, ha Szántó Piroska pontosan emlékszik (ami nem mondható el visszaemlékezéseinek minden eleméről), azt sugallja, hogy Aczél nem tehette meg, hogy megakadályozza a boglári kápolnaműhely felszámolását. De Aczél sugallhatta ezt akkor is, ha a felszámolás az ő szándékainak megfelelően történt.

Bereczky Loránd 1968 és 1972 között a minisztérium képzőművészeti osztályáról, azután pedig a pártközpontból szemlélte és alakította a képzőművészeti életet: „Ezalatt folyamatos nyitást, lazítást tapasztaltam. 1967–68-ban elképzelhetetlen volt, hogy az állam vegyen egy Lak-

ner-művet, ez hetvenben a világ legtermészetesebb dolga volt. [...] Aczél borzasztó nagy szerepet játszott a lazításban”. Viszont „alkalmazotti körben borzasztóan letolt embereket”.³⁸ Az élethelehetőségek biztosításában mindenesetre messzebb mentek el, mint a hatáslehetőségek biztosításában. Olyanok is kaptak állami megrendelést, akik nyilvánosságot nemigen.³⁹

A fentiekből arra következtethetünk, hogy Aczél nem tett meg mindent annak érdekében, hogy megszüntesse a szó és a tett közötti diszharmóniát. Időközönként alighanem azért ordibált, hogy ne kelljen cselekednie. Ha nincs cselekvés, nincs botrány, nincs mártír, s ha van letolás, van igazolás. A letolás mint a passzivitás fedezése Aczél gyakran használt eszköze.

Az avantgárd új generációját nagyjából a hetvenes évek végére fogadták be igazán, de nem kivétel nélkül. Forgách Pétert például nem: „Anynyira untam már ’81-ben, hogy sehol nem állíthatok ki, hogy az FMK-ban [Fiatal Művészek Klubja] és a Kenedi Jancsi lakásán állítottam ki. Nagyon jó buli volt a Jancsi lakásán, szamizdatbuli. Akkor Aczél [György] behívatta Vitányit, és a Vitányi azt mondta, hogy a Forgáchnak csak egy hathavonta megújítandó fél kutatói állása van, szerződéses, nem számít. Tehát a Vitányi megvédett ott is.”⁴⁰

Galántai Györgyöt még a 80-as évek közepén is betiltották. De ebben a két esetben már nyilvánvalóan

³⁸ Don Péter: i. m., 46–47. o.

³⁹ Uo., 59. o.

⁴⁰ Szekfü András: *Így filmeztünk 4.*, Budapest, MMA Kiadó, 2023, 87. o.

³⁶ Klaniczay Júlia, Sasvári Edit (szerk.): i. m., 28. o.

³⁷ Uo., 207. o.

nem a művek jellege, hanem az alkotók ellenzéki kötődése, a szamizdat-való kapcsolata számított.

A Fiatalképzőművészek Stúdiójának 1983-as kiállításán is csak a politikailag értelmezhető elemek ellen léptek fel. Eltávolították Mikus Sándor 1956-ban ledöntött Sztálin-szobrának rajzos reprodukcióját, és felismerhetetlenné tették egy nyugati segélycsomag származási helyét. A kiállításról készült feljegyzésben „művészetellenesnek” ítélt alkotásokhoz nem nyúltak. Tóth Dezső feljegyzéséből kitűnik a tanácsatlanság, hogy miként tudnák „a fiatal művészek művészi szélsőségekre való hajlandóságát korlátozni”.

Ekkor már valóban nem az alkotók stílusa, hanem az ellenzéki-sége az igazi gond, ez viszont nem speciálisan a képzőművészet problémája, hanem minden művészeti ágé: „A szóban forgó kiállítás szélsőségeivel ugyanis véleményem szerint legalábbis egyenrangúak azok a szélsőségek, amelyeknek a JAK-sorozat Ver/s/ziók c. kötetében nyilvánosságot biztosítottunk; megfelelnek ennek a szélsőségnek azok a kísérletezések, amelyek a Balázs Béla Stúdióban folynak, és rokonok azokkal a tendenciákkal, amelyek az Új Zenei Stúdió egyes produkcióit jellemzik. Az igazi problémát pedig végső soron abban érzem, hogy ezeket a szélsőséges törekvéseket nehezen megragadható szálak kötik össze a politikai másképpgondolkodással és ellenzékiiséggel.”⁴¹

Aczéllal a nyolcvanas évek közepére sok mindent el lehetett fogadtatni, ha megszerettetni nem is. A kon-

ceptuális művészetet azonban soha. Azokat az irányzatokat, amelyek a műalkotás bevett fogalmát támadják, mindenféle külső kényszertől és taktikai megfontolástól függetlenül, meggyőződésből gyűlölte, mert emberellenesnek és művészetellenesnek tartotta. Még a fejezet elején idézett önkritikus szombathelyi beszédében is hajthatatlanul leszögezi, hogy: nem nyitunk kaput azoknak, akik „művészetnek akarják föltüntetni a művészet ellenzését”.⁴²

Király István a naplójában ezt írja: Hegyi Béla „Rettenetes dolgokat mond Aczélről: most utálja őt. Rómában járt, Szőnyi István lányának lakásában lakott. Sok értékes magyar festményt látott. Megkérdezte, hogy tudta ezeket kihozni, mire Szőnyi Zsuzsa csak annyit mondott: megvesztegetéssel. Ajándékozott egy képet Aczélnak. Hegyi azt mondja, hogy ezt már hallotta Rónay [Györgytől]. És itthon ugyancsak nyíltan beszélni arról, hogy Kornissnak nem rendeztek kiállítást, amíg vonakodott ajándékot adni Aczélnak, szemben Bálint [Endrével], aki nyilvánosan közölte: minden évben ad – így vannak is kiállításai.”⁴³

Aczélnak sokan ajándékoztak, ajánlottak fel képeket, ez a levelezéséből kiderül. Annak azonban sehol nincs nyoma, hogy ezt bármikor ő kezdeményezte volna. Az elhárítás már inkább előfordul.

A kéziratgyűjteményéhez sokaktól kért kéziratokat, saját kézírataikat, mások kéziratát is. Ezt nyilván nem

⁴¹ MTA KK Ms6042/80-81.

⁴² Aczél György: *Jövőt mutató elődök*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986, 112. o.

⁴³ Király István: *Napló 1956–1989*, Budapest, Magvető, 2017, 604–605. o.

tekintette korrupciós tételnek. Arra azonban soha nem utal, hogy szeretne valakitől képet kapni. Maga is gyakorta ajándékoz képzőművészeti alkotásokat. Kovács Margit olykor nem is győzi teljesíteni Aczél megrendeléseit karácsony tájkán.

A fenti idézetben sértett emberek többezből származó információi szerepelnek, és maga Király is sértett ember volt ekkoriban, aki úgy érezte, hogy Aczél „az ellenségei oldalán áll”.⁴⁴

Az utolsó példa árulkodó. Bálint Endrének és Aczélnek a gyermekkorig visszanyúló, szoros, olykor lakótársi kapcsolata teljességgel kizárja, hogy Bálintnak korrumpálnia kellett volna Aczélt kiállítás végett,

amikor ennek már művészetpolitikai akadály nem volt. Ahhoz viszont ez a kapcsolat éppen elég, hogy Bálint rendszeresen képeket adjon a barátjának, aki egyébként nincs is oda az ő alkotásaiért.

Mindennél lényegesebb azonban, hogy Aczél egész egzisztenciájának, politikusi imázsának az az alapja, hogy Kádárral együtt ő alkotja a pártvezetés puritán pólusát. Nincs az a képgyűjtemény, amelynek akkora értéke lehetett volna számára – önérdéből is –, mint ez a pozíció.

Viszont mégis szembe kellett néznie ilyesféle híresztelésekkel még a hosszú ideig a legszűkebb tanácsadói köréhez tartozó személy, Király István részéről is.

⁴⁴ Uo., 601. o.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Civil világvége?

**Bojtár B. Endrével, Fleck Zoltánnal,
Martin József Péterrel, Nagy Józseffel,
Pethő Andrással, beszélget Herskovits Eszter***

P. Szűcs Julianna Kedves barátaim! Most találkozunk idén először. A szolgálati közleményekhez tartozik, hogy elég nehezen találtuk meg a témát. Körülbelül egy hónappal ezelőtt kezdtünk arról beszélgetni, hogy a bölcsészetet milyen mértékben tapossa el a kormányzat és ezen belül a kultuskormányzat. Aztán telt-múlt az idő, és megváltoztattuk a témánkat, előre vettük azt, amely a miniszterelnök éwertékelő beszédéből következett: a civil társadalmat érő atrocitásokat. Március 15. nem várt árnyalatokat adott a témának. Bizonyára ezért is jöttünk össze ilyen szép számmal. Átadom a szót Herskovits Eszternek.

***Herskovits Eszter** Ismét elővették a civileket. Láttuk már a NER történelmében, nem újdonság, hogy szisztematikusan megpróbálják ellehetetleníteni, megnehezíteni az életüket. Volt már itt Norvég Alap-kiűzés, CEU-bezárás, aztán jött egy nagyon nagy ugrás a Szuverenitásvédelmi Hivatallal. Az az első kérdésem, hogy a március 15-i beszéd mennyiben szintlépés, akár a poloskázást, akár az alaptör-*

vény-módosításokat tekintjük, ami a gyülekezési törvényt is érinti. Ez most még egy lépés lefelé, vagy már nincs lejjebb?

Fleck Zoltán Lehet mondani, hogy szintlépés, bár sokféle szintlépés volt eddig, szerintem még lesz is, tehát soha nem lehet azt mondani, hogy nincs lejjebb, ez az elmúlt tizenöt év tapasztalata. Bizonyos értelemben tényleg más volt a beszéd, nem is annyira a civilek elleni háborúként értékelném mindezt, sokkal inkább általában a kormányzat, az állam háborúja ez a társadalom ellen. Én abból indulnék ki, hogy mire való a civil, tehát hogy miért kell a szabad újságíró meg a civil társadalom, mi a funkciója egy normális államban. Már nem merem azt mondani, hogy demokráciában, mert összeomlanak körülöttünk a demokráciák. A civilnek az lenne a szerepe, hogy valamilyen közvetítést végezzen az állampolgár és az állami hatalom között. Az az érzésem, hogy a civilek elleni támadás minket érint elsősorban, tehát nem azt a néhány civil szervezetet meg azt a néhány újságírót, aki még független. A magyar társadalom megfélemlítéséről van szó. Közben olyan események történnek körülöttünk, amelyek aggodalmat gerjeszthetnek a kormányzatban. Megingott a hatalom Szerbiában, Törökországban és a világ más részein is. A kormányzat felismerhetete, hogy a következő választást nem

* A pódiumbeszélgetésre március 19-én került sor Budapesten, a Benczúr utcai Szakszervezetek Házában. A résztvevők: Bojtár B. Endre, a Magyar Narancs főszerkesztője, Fleck Zoltán jogszociológus, Martin József Péter, a Transparency International Magyarország ügyvezető igazgatója, Nagy József újságíró, a 24.hu munkatársa, Pethő András újságíró, a Direkt 36 alapítója és helyettes vezetője. – A szerk.

tudja megnyerni a szokásos módon, be van szorulva valahova, úgyhogy most azt hiszem, megfélemlítésre játszik, ez a legborzasztóbb. És nem annyira titeket akar megfélemlíteni a funkciótokban, hanem minket akar megfélemlíteni, vagy mindenkit. Ez jól látszik a gyülekezési törvény szigorításában.

Martin József Péter Alapvetően egyetértek azzal, amit Zoli mond, de azért az mégsem teljesen mindegy egy civil szervezet képviselőjeként, hogy mennyire lehetetlenülünk el. Magyarul: tudunk-e működni, vagy nem? Egyetértek azzal, hogy ez most szélesebb körű megfélemlítés. 2017-ben megszületett a civil törvény, de már 2014-ben elkezdődött a feketelistázás, gyakorlatilag egy tízéves folyamatról beszélhetünk. Egyre mélyebbre süllyedünk. Eddig a független NGO-k működése nem került veszélybe abban az értelemben, hogy adminisztratív szempontból tudjunk működni. Ha hoznak egy olyan jogszabályt, amely a működést akadályozza, akkor az valóban újabb szintlépés lesz. Jellemző az ilyen autokráciák gyakorlatára, hogy egyre kevesebb a szabadság, és a hibrid rezsimiek egyre inkább bele-süllyednek a diktatúrába, vagy elmozdulnak a diktatúra irányába.

***Herskovits** A fenyegetés minket, újságírókat is érint, de nyilván a civilekről ti is tudtok, főleg, hogy oknyomozó újságíróként azért elég sokat találkozol velük. Te mit gondolsz erről?*

Pethő András Mi ugyan újságíróként meg szerkesztőségként tekintünk magunkra, egyébként formailag nonprofit szervezet vagyunk. A poloskázás nem elsősorban nekünk

szólt, minden ilyen támadás azt a célt szolgálja, hogy nem szeretnék, hogy az emberek halljanak a gazdasági problémákról vagy arról, hogy mi van például a kórházakban. Azért bántják az újságírókat, mert tudják, hogy a nyilvánosság igazából a hatalmukra veszélyt jelent. Nem szeretnék, hogy az emberek értesüljenek erről, arról, amarról. Egyébként van lejjebb, Törökországban épp a minap vették őrizetbe az isztambuli főpolgármestert, Erdoğan kihívóját. És akkor nem szóltunk arról, hogy Oroszországban mi történt az elmúlt tíz évben meg még hosszabb idő alatt. Számos orosz tényfeltáró újságíró ismerősöm van, közülük már senki sincs Oroszországban. Miközben mondjuk öt évvel ezelőtt még relatíve szabadon tudtak dolgozni, vagy legalábbis tudtak dolgozni.

Bojtár B. Endre Először azt tisztáznám, hogy miről beszélünk pontosan. Az, ami a gyülekezési törvénnyel meg a Pride-dal történt, egészen biztosan szintlépés. Ez egyelőre a legaggasztóbb konkrét fejlemény, beleértve azt a fenyegetést is, ami a szabad sajtót meg a civil szférát érte. A civilekre meg az NGO-kra mindjárt visszatérek, de ami a médiát illeti, én egyelőre nem ébredek reggelenként rettegve, ami persze lehet, hogy túlzott naivitás vagy a képzelőerő hiánya a részemről. Eddig az hangzott el, hogy ezeket a szervezeteket a külföldi forrásaiktól meg kell fosztani. Mármint ennek egy részét elvégezte az Egyesült Államok kormánya, és ez nemcsak a nonprofit, hanem a forprofit médiát, például a *Narancs*ot is érintette. Ez elég súlyos. De azt nem tudom, mit jelenthet az, hogy a magyar kormány adminisztratív

módon akarja elzárni a szereplőket a külföldi forrásoktól – még egyszer, az amerikaiaktól nem kell, hisz azt megtette a Trump-kormány. Európai uniós forrásoktól – akár pályázati pénzekről, akár tulajdonosi szerepről beszélünk – szelektíve megfosztani médiavállalkozásokat, legyenek azok forprofit vagy nonprofit irányultságúak – nos, nem tudom, ezt hogyan gondolják megvalósíthatónak.

Ugyanakkor az Oroszországban történtek rémét is felidézhetjük, érdemes ennek fellapozni egyes fejezteit. Az egész azzal kezdődött, hogy külföldi ügynök címkét, tehát kvázi sárga csillagot akasztottak a médiaszereplőkre. Később ezeket a szervezeteket vagy médiavállalatokat lépcsőről lépésre betiltották, aztán halálosan megfenyegették, és időnként ezeket a fenyegetéseket be is váltották. Arra, hogy Magyarország ezen az úton meddig fog eljutni, szerintem egyikünk sem tudja a választ. És ne legyen igazam: az, hogy Orbán Viktor átlépi-e, és ha igen, mikor lépi át a fizikai erőszaktól mentes politikát a politikai erőszak rendszeres, szisztematikus használatától elválasztó határt, az egyik legfontosabb kérdése a magyar politikai életnek.

De egyelőre, a mostani helyzetben, amikor még mindig elsősorban a finanszírozás ellehetetlenítéséről van szó, a szabad médiát picivel nagyobb biztonságban érzem, mint a civil szervezeteket vagy a nagy NGO-kat. Amelyek – a TASZ-tól a Helsinkin, a TI-n, a K-Monitoron át a szegényekkel foglalkozó civilekig bezárólag – rettenetesen fontos munkát végeznek, és ha ellehetetlenülnek, az igazi katasztrófa lesz a magyar társadalom számára. Szerintem ez fontosabb céljuk Orbánéknak, mint a megfélemlítés.

A megfélemlítésre vannak Orbánnak – vagy lesznek – más eszközei is. A szabad sajtó ezekkel a civil szervezetekkel egyfajta szimbiózisban élt, sokat építettünk a munkájukra. Nem csak segítettek a jogfosztottaknak, az elesetteknek, az ilyen-olyan hatalmi visszaélések áldozatainak, hanem épp a szabad média segítségével meg is tudták ezeket az eseteket mutatni. Amit saját hatáskörben feltárásként, kutatásként elvégeztek, az iszonyú fontos volt számunkra is. És nagyon nehéz dolgunk lesz akkor, ha e nélkül a feltárási háttér és szakértelem nélkül akarunk beszámolni a magyar társadalom reális állapotáról. Ha ez az ökoszisztéma bármelyik ponton sérül, és a legsérülékenyebbnek pont a civil részt tartom, akkor sokkal kevesebbet fog tudni a magyar társadalom saját magáról, és sokkal nehezebb dolguk lesz azoknak az erőknak, akik politikai változást akarnak az országból.

Nagy József Van szintlépés, mert változott a tét. A Fidesz egészen magabiztos hatalomgyakorlás közben is mindig igyekezett maximalizálni a szavazatait. Úgy van összerakva ez a rendszer, hogy még, még, még. Ha 65 százalékon állnak, akkor legyen 66, ha 66-on, akkor legyen 67 százalék. Ennek eszközei voltak a civilek, a melegek, a sajtó, a CEU, Brüsszel, Soros, tök mindegy, kicsoda, de mindig kellett valaki, aki persze valójában semmiféle veszélyt nem jelentett a hatalomra, de fel lehetett emelni, nagyítani, démonizálni, és ezzel még 1-2 százalékponttal növelni az amúgy is magabiztosan kormányzó Fidesz támogatottságát. De most, hogy egy éve megjelent egy új szereplő, egy potens kihívó a porondon – és mindegy, hogy

mit gondolunk róla, meg arról, hogy ő milyen országot csinálna –, hirtelen tétje lett a dolognak. És pusztán az, hogy van potens ellenjelölt, önmagában ez a tény négyzetre emeli az összes botrányt, az összes lopást, nyilvánvaló inkompetenciát. Hiszen, amíg nincs vetélytárs, hiába Mészáros Lőrinc, hiába Hatvanpuszta, nem számít, a végén, jobb híján, úgymint a Fideszre szavaz a többség. De most, hogy itt van Magyar Péter, rögtön érdekessé, fontossá válik, amikor Orbán Sára lelép a magánrepülőgépről, olyan Maldív-szigeteki szatyorral a kezében, ami luxusnyaralásra enged következtetni, és lefotózza őt valaki. És onnantól már tétje van az olyan popkulturális alkotásoknak is, mint a Majka-féle Csurran-cseppen, meg az olyan végtelenül megsüvegelendő alkotásoknak, mint a most már három és félmillió nézettségű járó Dinasztia című filmnek.

Herskovits Mennyiben változott meg a szerepetek, és mennyire tudjátok ezeket a szerepeket betölteni ilyen ellenszélben?

Pethő Mi magunk egyébként továbbra is ugyanabban az újságírói szerepben képzeljük el magunkat, amiben voltunk akár 2010 előtt is. Ami megváltozott, az nyilván a környezet. Észleljük, hogy megnőtt a tétje ennek a fajta munkának. Az ilyen rendszereknek az a sajátosságuk, hogy hogy nem úgy ér véget a sajtószabadság meg a demokrácia, hogy egyszer csak lekapcsolják a villanyt, és akkor annyi, úgy történik, hogy fokozatosan elhalványul a fény. Lehet, hogy időnként egy picit pislákol a gyertya, és akkor egyszer csak vége, de ez egy folyamat. Viszonylag

sok nemzetközi projektben dolgozunk külföldi újságírókkal, azt látom, hogy Szerbiában mondjuk már „előbbre” tartanak, tehát ott, mondjuk, jóval rosszabb a helyzet. Ott az ilyen poloskázás meg egy-két ilyen propaganda-támadás újságírók ellen: piha. Sokkal durvább dolgokat csinálnak konkrét újságírókkal szemben, kitergetik például a szexuális életüket, és mindenféle képtelenséget találnak ki róluk. Oroszországban is lehetett látni, hogy öt évvel ezelőtt mi volt a Novaja Gazetánál, az Echo Moszkvénél. Én is ismertem nagyon jó tényfeltáró újságírókat, akik ott voltak, most már egyikük sincs ott. Ezzel együtt azt mondom, hogy addig, amíg megvannak a minimál körülmények, hogy a munkánkat úgy végezzük, ahogy egyébként azt helyesnek gondoljuk, addig csinálnunk kell. Mennyit segítenék azzal, hogyha elmennék egy tüntetésre, és lobogtatnám a zászlót? Plusz egy ember lennék, akit amúgy sem ismernek, viszont újságíróként nagyon sokat hozzá lehet tenni a demokrácia maradványának a megőrzéséért vagy megvédéséért pont azzal, hogy felhozzuk a felszínre a történeteket. Jóska említette a *Csurran-cseppent*. Azt a számot nem lehetett volna megírni az elmúlt tizenöt évben végrehajtott független újságírói munka nélkül. Nem tudta volna megírni a művész, mert nem lett volna hozzá alapanyaga. Amikor Bödöcs Tibor elmegy egy művelődési házba, és tart egy vicces műsort, és ott mondjuk a Pegasus-megfigyelésekről beszél, annak az az oka, hogy az ügyet újságírókként – szintén nemzetközi együttműködés keretében – feltártuk. Ezek a történetek beépülnek a közbeszéd szövetébe, a társadalmi gondolkodásba, nem lehet őket onnan olyan egy-

szerűen kiszedni meg szétszálazni, ott maradnak. Hatása legfeljebb akkor lesz, ha megváltozik a társadalmi környezet, a fogadókészség stb. A lényeg, hogy én még ma is klasszikus újságíróként tekintek magamra, ezt mondom a kollégáimnak is, mert a tények feltárásával tudjuk a legtöbbet hozzátenni ahhoz, ami talán egy kicsit segít a helyzeten.

Herskovits *A Magyar Narancs az utolsó print lapok egyike. Az Orbán-kormány mennyiben nehezíti meg az életeteket és a munkátokat?*

Bojtár B. Olyan nagyon nem nehezíti meg. Nem tudok stigmákat mutogatni. Nyilván nem állnak velünk se szóba, nem válaszolnak, elzárják az információkat, ezekről nem kell senkit ebben a körben felvilágosítani, és ez épp elég szörnyű. De paradox módon a 2011-es médiatörvény bizonyos rendelkezései a szabad sajtó létkörülményeit még egy kicsit segítették is. Mondok egy példát. A törvény szerint addig nem volt világos a helyzet, de most nem kell visszaküldeni az interjút jóváhagyásra. Az, hogy az egyes szerkesztőségek hogy élnek ezzel, és hogy nem, más kérdés. De minket nem bántott a kormány, ránk nem volt szüksége. Nyilván, ha a *Népszabadság*ot kérdezed, vagy a régi *Indexet*, vagy azokat a rádiókat, amelyekről elbitorolták a frekvenciájukat, ami szintén a magántulajdonú sajtó elleni merénylet volt, akkor egészen mást mondanának. De olyan típusú zaklatásról, ami egy ilyen félig-meddig zsarnoki berendezkedésű országban szokásos, a *Narancs* esetében nem tudok beszámolni. Az pedig, hogy meddig fognak elmenni, biztos függ

a nemzetközi környezettől, az Európai Uniótól, attól, hogy milyen lesz az ellenállás Magyarországon, mit mérnek erről a közvélemény-kutatásaik. Megkérdezik például a magyar népet, hogy kell-e újságírókat veretni Fradi-drukkerekkel, és ha 51 százalék azt mondja, hogy nem ártana, akkor szerintem elgondolkodnak rajta. Rágalmaznak, hazudoznak rólad, azt, hogy totálisan legálisan pályázol az Európai Unió forrásaira, hazaárulásnak fogják beállítani. Az egészet pedig belengi majd az ismert, diszkkrét zsidózás-felhő.

Nagy A *24.hu* egy jelentős média-vállalkozás portfóliójának egy eleme, egy multi, a Sanoma magyarországi leányát vásárolta meg Varga Zoltán úgy tíz évvel ezelőtt. Minket, mint *24.hu*-t tudtommal érdemben nem támadtak, illetve a minap volt Láncki Tamásnak egy ránk vonatkozó megjegyzése, de annak, megint csak tudtommal, nincs folyománya. Varga Zoltán támadták, drónt küldtek a kertjébe, és számos platformon ment, megy a személyes trógerkodás ellipse, gondolom, nem bánná a hatalom, ha megvásárolhatná a Centrál Média néven futó vállalkozást, de Varga, hál' Istennek, nem állt kötelnek, és biztos vagyok benne, hogy eztán sem fog. Afelől nincs kétségem, hogy morális gátja nincs a Fidesznek abban, mikor tapos el valakit. Pusztán a költség-haszonelemzésen múlik, ki kell-e nyírni a *Népszabadság*ot, elfoglalni az *Indexet*, érdemes-e betiltatni a *Pride*-ot satöbbi. Ha majd több haszonnal kecsegtet, mint amennyi kárral fenyeget, teszem azt, börtönbe csukni valakit annak érdekében, hogy kicsavarják a kezéből a vállalkozását, akkor meg teszik. Amióta szekta

a Fidesz, így megy ez. A szekta attól szekta, hogy a szektatagok azt gondolják, csak ők tudják az igazságot, és mindenki más, aki nem azt mondja, amit ők, illetve akár mondhatja azt is, amit ők, de nincs benne a szektában, az ellenség, következésképpen el kell lehetetleníteni, személyében, cégében, bárhogyan. Ami pedig a közvélemény úgymond befolyásolásának nagyságrendjeit illeti: négy év alatt nyolcmilliárd forint USAID-pénz érkezett Magyarországra. Vagyis évi kétmilliárd. A befagyasztott Norvég Alap egy hétéves ciklusban tán 77 milliárd forintot küldött Magyarországra. Ezekhez képest, mondjuk, a mindannyiunk adóforintjaiból fenntartott, viszont tisztán Fidesz-propagandát sugárzó közmédia idei költségvetése úgy 165 milliárd forint. Kétmilliárd versus 165 milliárd. Miről beszélünk?! Az emlegetett Falcon típusú repülőgép, amiről Orbán Viktor középső gyermeke, Sára lesétált, 22 milliárd forint. A Telex, a 444 és a 24 riporterei kérdezték az utcán Láncki Tamást, akinek a nyakkendője többbe került, mint a komplett stáb-felszerelés, túlzás, bocs – na most ő évi bő hatmilliárd forintból működteti a szuverenitásvédelmi izét. Ez háromévi USAID-pénz. És Láncki Savonarolaként osztotta az ígét az újságíróknak, külföldi ügynöközte őket, miközben ő közmilliárdokból támogatja a Fidesz-propagandát, és fenyegeti a Fideszen túli világot. Egészen bicskanyitogató.

Herskovits A Transparencynek konkrét tapasztalatai vannak, úgyhogy itt már nem is kell azt kérdezni, hogy mi várható, meg mik, hanem egészen konkrétan tudjátok, hogy milyen az, amikor vegzál a hatalom.

Martin Igen, ha már a szintlépésnél tartottunk, akkor azt azért el lehet mondani, hogy mondjuk a szuverenitásvédelmi törvény, a hivatal felállítása és az ellenünk, illetve az *Átlátszó* ellen folytatott vizsgálat, az is egyfajta szintlépésnek tekinthető. Megyünk folyamatosan a teljes autoriter rendszer felé. De mégis megkérdezted, hogy mi a különbség az orosz, a török rendszer és a mienk között. Szerintem még mindig van különbség, elsősorban a fizikai erőszak vagy a fizikai fenyegetés léte vagy hiánya. Csak remélni lehet, hogy ez nem következik be napokon vagy heteken, hónapokon belül. Még az adminisztratív tiltások tekintetében is látszik különbség, a Transparency International Oroszországban már nem tud működni, emigrációba kényszerültek. Nemcsak magát a szervezetet helyezték át máshová, a kollégák is máshol élnek, többnyire Grúziában, de ott se sokkal jobb a helyzet. Ezért onnan is továbbálltak, és most több helyen is vannak Nyugat-Európában. Tehát még mindig van különbség, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne egészen rémes, ami történik. Ennek retorikai szintje minden képeletet alulmúl. Nekem új élmény volt, amikor a Fidesz frakcióvezetője a személyemet bírálta egy vaskosabb Facebook-bejegyzésben, miután nyilvánosságra hoztuk a korrupcióérzelési index új eredményeit, illetve az azzal kapcsolatos, tehát a korrupciós helyzetet leíró jelentésünket. Korábban ilyen nem volt. Itt most nem a személyem az érdekes, hanem az, hogy a személyes támadásban az volt, hogy „Soros-pénzen legelészem” és inkább húzzak el Burkina Fasóba, mintsem hogy itt rontsam a levegőt, de ez így nekem címezve. Ha

azt nézzük, hogyan csúszunk bele a diktatúrába, akkor ez is megemlíthető, és mondom, nem a személyem az érdekes, hanem az, hogy személyükben pécéznek ki embereket. A másik a szerepfelfogás kérdése. Teljesen egyetértek Andrással, mi is azt gondoljuk, hogy a szerepfelfogásunk nem változott. Amennyire a körülmények engedik, tesszük a dolgunkat. Itt alapvetően két korlát van, az egyik a pénzügyi korlát, mert minket is érintett a USAID-pénzek befagyasztása. A másik probléma, az lehet hogy adminisztratív ellehetetlenítik a működésünket. Ha hoznak egy olyan jogszabályt, hogy nem lehet külföldről elfogadni pénzt, akkor tulajdonképpen a szervezetnek illegálitásban kellene működnie. Reméljük, nem következik be ez a helyzet. Most tehát ezen peremfeltételek mellett, amelyek egyre nehezebbek, de azért az továbbra is fontos, hogy végezzük a dolgunkat. Köszönöm az elismerő szavakat, nyilván nemcsak nekünk, hanem a teljes civil szférának fontos, hogy olyan felméréseket, kutatásokat, elemzéseket teszünk közzé, amelyek leírják, hogy mi zajlik az országban. Annak ismerete, hogy itt rendszerszintű korrupció van, hogy az oligarchák, a haverok, a csókosok horribilis módon gazdagodnak, az itt jelen lévő médiumok és civil szervezetek képviselőinek köszönhető. A hatalom célja, hogy ne tárjuk föl, ki nyerte az elmúlt három évben a legtöbb közbeszerzést Magyarországon, ne tudjuk kimondani azt adatok alapján, tehát nem becslések vagy spekulációk alapján, hanem adatok alapján, hogy négy, azaz négy ember kapta a teljes közbeszerzési piac egynegyedét az elmúlt három évben Magyarországon, vagy mondjuk a

Direkt36 ne tudja összeállítani azt a filmjét, ami egészen fantasztikusan nagy nézettséget ért el.

Fleck Nem vagyok optimista, a keményebb lépések bármikor megléphetőek. A jogrendszer az elmúlt években olyan módon alakult át, ami lehetővé teszi a nagyon nyers erőszak alkalmazását is, bevethetik a honvédséget, a rendőrséget is. Ne felejtjük el azzal, hogy elég történelmi tapasztalatunk van ahhoz, hogy aggódjunk egy kicsit emiatt. Félni nem kell, de aggódjunk amiatt, hogyha egy miniszterelnök náci beszédet mond. Orbán Viktor nem szokott mellébeszélni, nem csúszik ki a száján véletlenül valami. A dehumanizáló beszédmód nemcsak újságírókat és civileket, de bírókat is célzott. Valami olyasmi történt, ami eddig nem, és ennek az előzménye az volt, hogy megjelent a Fidesz berkein belül az erős ember, aki provokál, megjelenik az erőszak képileg, verbálisan. Hozzatenném, hogy minden jogi eszköz be van állítva hozzá. Minél inkább az a veszély, hogy a Transparency adatai fontosak lesznek egy nagyobb olvasótábornak, minél erősebb a nézettségük a leleplező videóknak, minél erősebb az akusztikájuk, annál ingatagabb a helyzet. Szerintem a korrupció feltárásával nem lehet még választást nyerni, de van az a pillanat, amikor összeállnak ezek a képek, és ettől az összeállástól szerintem a kormányzat retteg. Nem látok visszatartó erőt az erőszak alkalmazásában. Jogásként azt gondolom, hogy a március 15-i beszédnek nagyobb szerepe van, mert már létrejött a jogi apparátusrendszer. A hívek megkapták a főnöktől a jelzést, megvannak az ellenségek. Ebben a helyzetben a civileknek meg az ebben a

szférában mozgóknak, nevezzük egyszerűen őket a szabadság védelmezőinek, sokkal erősebb integrációra, összefogásra, kooperációra van szükség. Eddig is volt együttműködés. A civilek az első támadási időszakban is együttműködtek abban, hogy milyen taktikákat lehet alkalmazni, hogy kivédjék a hatásokat, de ennél most sokkal többről van szó. Nem biztos, hogy a még szorosabb összefogás nem provokálja ki a még nagyobb erőszakot a kormányzat részéről, de az együttműködés képes megvédeni a benne lévőket és az állampolgárokat.

Nagy Pár szó arról, hova szivárogo be a megfélemlítés. '68-ban születtem, édesanyám mindig óvott a politikától, például nem mehettem el Nagy Imre újrateremtésére, pedig akkor már nem voltam gyerek. Nem belekeveredni semmibe! Aztán jött a szabadság. És most, három és fél évtizeddel később, ismét azt mondta nekem az én közel nyolcvanéves édesanyám, hogy jaj, Jockikám, nem kell mindig politikáról írni, írd a szép riportokat az eset-tekről, meg a szép interjúkat okos emberekkel, Bethlen Jánossal, Csepeli Györggyel... Azért ez valahol dermesztő. Jön vissza a rendszerváltás előtti félsz. Jó, nem gondolom, hogy édesanyám komolyan gondolja, hogy bajom eshet, de azért csak megfordul a fejében.

Herskovits *Akkor még egy nagyon-nagyon gyors körre van időnk. Gyakran felmerül mostanában, hogy ha már Amerika kezd kiszállni az Európai Unió mögül mindenféle szinten, akkor az uniónak kéne támogatni a civileket. Szerintetek feladata-e az Európai Uniónak, hogy támogassa a magyar civileket, a magyar sajtót,*

hogy fellépjen az érdekében. Persze, tudjuk, hogy indulnak kötelezettség-szegési eljárások, a Transparency is fordult már az Európai Bizottsághoz, az európai bíróság előtt is van az ügy, de kell-e az, hogy az Európai Unió ennél sokkal szorosabban és keményebben fellépjen?

Martin A rövid válaszom erre az, hogy mindenképpen feladata. A hosszabb pedig az, hogy az Európai Unió alapjogi chartája az alapvető emberi jogokat védelmezi, és ha ezek egy országban veszélyben vannak, akkor az Európai Uniónak kötelessége ez ellen fellépni. Az EU egyébként hibát követett el, körülbelül tíz évig gyakorlatilag nem csinált semmit a magyar autokrácia ellenpontozására. Nem szankcionálta, ami zajlik, és így tudott kiépülni a rendszerszintű korrupció, és így épült le a jogállam. Ez komoly mulasztása az Európai Uniónak. Azokat a kritikákat viszont, amelyek a mostani közbeavatkozással kapcsolatosak, túlzónak gondolom. Nem azért kell az EU-t kritizálni, mert most nem tudja egyik pillanatról a másikra megfordítani a trendeket, mert az szerintem illúzió, hanem az, amit nem csinált tíz évig, az tényleg problémás. Maga a rendszer egésze nem fog változni, egész egyszerűen azért, mert a kormány előbb fogja elengedni, és szerény véleményem szerint már el is engedte az uniós pénzeket. A kormány előbb fogja elengedni az uniós pénzeket, mintsem hogy olyan mélységben megfeleljen azoknak a feltételeknek, hogy az akár a hatalmát is veszélyeztesse. És miután nem egyedi, hanem rendszerszintű problémákról beszélünk, érdemi hatásuk csak azoknak a lépéseknek van, amelyek rendszerszintű

változást eredményeznek. Ha viszont rendszerszintű változás történik, az veszélyezteti a kormány hatalmát. Tehát amikor ez a két dolog konfliktusba kerül, akkor a kormány mindig és minden egyes alkalommal a hatalom fenntartását fogja szorgalmazni, és nem az európai uniós feltételeknek való megfelelést. Ennek ellenére azt gondolom, nem haszontalanok a feltételelességi rezsimek. Jelenleg 21 milliárd eurót tartanak vissza, ami hozzájárul a magyar autokrácia vagy a NER vagy az Orbán-rendszer erőzítőjéhez, mert ez az erőzítő egyébként zajlik, erről nem beszéltünk eddig. Eddig csak arról beszéltünk, miként keményedik a rendszer, de ezzel párhuzamosan a rendszer gyors ütemben hanyatlik. Gyakorlatilag folyamatosan veszít a legitimitásából, mert az output minőségei egyre rosszabbak. És még egy gondolat. Magyarország Oroszországgal ellentétben az EU tagja, és ez még mindig szab egyfajta korlátot az itteni szándékoknak. Erre persze lehet azt mondani, hogy Orbán ki fogja vezetni az országot az EU-ból. Megmondom őszintén, ezt nem gondolom, mert abban a pillanatban összeomlik a magyar gazdaság, a reálgazdaság jelentős része ugyanis a nyugat-európai vérkeringésben működik.

Bojtár B. Igen, az unió bő tíz éven keresztül, a Merkel-érában finanszírozta azt a rendszert, amelyiket magunk előtt látunk. De nem ismerte fel, vagy nem akarta felismerni, hogy az igazi barátainak az ellenségeit finanszírozta. De azért hadd kérdezzem meg: miért az EU-nak kellene a magyarországi civil világot meg a független médiát finanszíroznia? Vagy az Egyesült Államok költségvetésének?

Miért nem a magyar társadalomnak, legalábbis annak a tehetősebb részének? Biztosan forintosítható, hogy mennyi esett ki ezeknek a szervezeteknek meg sajtóvállalatoknak a büdzséjéből eddig, és mennyi eshet még ki akkor, ha valóban elvágják a külföldi támogatásokat. Mennyit adtak eddig az amerikai alapítványok? Nyolcmilliárdot négy év alatt? Ez tényleg aprópénz. És milyen szép lenne az, ha Magyarország tartaná el a civil szervezeteit! A hasamra ütök: mondjuk évi 8-10 milliárd forintról beszélünk – ami nem sok ahhoz képest, hogy milyen fontos társadalmi funkciót töltenek be ezek a szervezetek. Ahhoz képest pedig, hogy hány száz- és ezermilliárd forinttal kell szembenennünk, ami a közös pénz, a lopott pénz, ahhoz képest meg egészen nevetséges. És itt tényleg tanácstalan-ná válok. Mert ha nem sikerül rábírnunk ezt az országot, hogy áldozzon ennyit a saját alapvető jogainak a védelmére meg a saját magáról való alapvető tudás finanszírozására, akkor fel kell tegyünk azt a kérdést magunknak, hogy kinek a kedvéért csináljuk ezt tulajdonképpen.

Nagy A magyar közéleti sajtó óriási baja a rettenetes pénztelenség, és ennek részeként, hogy minimum másfél évtizede inflálódik az egykor tisztességesnek számító újságírófizetés. Van olyan kollégám, kiváló oknyomozó, Baksa Roland, aki évekkal ezelőtt feladta a szakmát, és beállt villanyszerelőnek. Egyfelől azért, mert úgy érezte, nincs tétje annak, amit ír, hiába túrt ki hónapok alatt bármi disznóságot, a cikk egyetlen napig volt hír a nem kormánypárti sajtóban, aztán eltűnt. Másrészt pedig a fizetéséből nem tudta eltar-

tani a gyerekeit. Általános probléma ez a mai magyar közéleti sajtóban a Narancstól a 24.hu-ig. És még egy megjegyzés az alapkérdéshez, hogy dolga-e az EU-nak védeni bennünket. Persze, morálisan is és törvény szerint is dolga volna segíteni. A valóság viszont más. Kerner Zsolt kollégám, aki szinte többet van Brüsszelben, mint Budapesten, na, ő azt mondja, a „kintieknek” személyes szinten tele a hócipőjük a magyar kormány viselkedésével, és ez az elégedetlenség bizonyára előbb-utóbb felszivárog majd a testületi döntésekbe is. És hát méltányolható álláspont, hogy: „Magyarok, négyszer kétharmaddal megválasztottátok Orbán Viktor, akkor meg mi a túrót akartok tőlünk? Oldjátok meg magatok!”

Pethő Mi sem dúskálunk az anyagi javakban, noha nekünk kezdtek óta van egy bővülő támogatói közösségünk, amiből jól elkettyeg a *Direkt36*. Az olvasói támogatások adják a költségvetésünk túlnyomó részét. Emellett nekünk is vannak külföldi alapítványi forrásaink, de a USAID-források befagyasztása kevésbé érintett bennünket. Amikor az EU-s segítségre gondolunk, azt is meg kell jegyezni, hogy a közéleti újságírás, a független újságírás válságban van, s közben teljesen átalakult az információs környezet, az ökoszisztéma, amiben egyébként óriási szerepet játszanak a nagy amerikai technológiai platformok. Most egy ilyen érdekes harc dúl az Egyesült Államok és Európa között. Európában volt egy olyan törekvés, ez is persze jó öreg EU-s módon, lassan meg komótosan, hogy elkezdték szabályozni és megregulázni leginkább a közösségi médiás platformokat

azzal a céllal, hogy a dezinformációt meg ezt az egész toxikus információs környezetet megtisztítsák. Látszik is, hogy ez nem hiábavaló, nem árt megnézni, hogy Elon Musk miket tweetel vagy tesz közzé Németországról meg EU-s vezetőkről. Kettős nyomás alatt van a magyar újságírás is, ismert egyrészt a hazai politikai nyomás, de ott van másrészt a technológiai környezet változása, ami azt eredményezi, hogy az újságírásnak szerintem csökkent a relevanciája, csökkent úgymond a hatalmunk, nem vagyunk már kapuőrök, már nem mi mondjuk meg, hogy miről beszéljenek az emberek, mi is versenyzünk a közösségi médiás platformokkal, az ilyen-olyan podkaszttokkal, influenszerekkel stb. a figyelemért. Ezt a közeget szerette volna az EU egy kicsit megtisztítani, de erős a nyomás Amerika részéről, hogy ezt mégse tegye.

Fleck Az Európai Unióval nemcsak az a baj, hogy nagyon lassan mozgó, bürokratikus döntéshozási szervezet, nincsenek meg a bürokratikus feltételei annak, hogy az EU közvetlenül finanszírozzon önkormányzatokat, civileket, bárkit, nagyon nehezen tudna átállni az állami finanszírozásról más típusú támogatási formára. De ennél most nagyobb a baj, mert Európa nemcsak leírta Magyarországot mint autokratikus perifériát, hanem azal van elfoglalva, hogy a saját biztonságát védje. Háború van, Európának nincs arra energiája, hogy a megnövekedett védelmi költségvetések mellett mondjuk Magyarország civil társadalmát támogassa. Ha a magyar társadalom lemond a saját szabadságáról, akkor nagy bajban

vagyunk, mert senki más nem fogja megvédeni kívülről. Az Európai Uniót kárhozzátjuk sok mindenért, és teljesen igaza van Jóskának, elmulasztottak szerintem több mint tíz évet azzal, hogy finanszírozták az autokrácia kiépítését. Ma már tudják, hogy ez hiba volt, de most abszolút mással vannak elfoglalva, és ebben a tekintetben, azt hiszem, újra magunkra vagyunk hagyva, ahogy ez mindig is volt a történelemben, ez nem újdonság.

P. Szűcs Kérdezni szeretnék valamit a jelenlévőktől, mert valamit nem értek. Arról beszéltek, hogy szintlépés történt a közéletben és a politikában is. E szintlépés abban jelentkezik, hogy a jelenlegi hatalom brutalizálódott, és számítani kell rá, hogy tovább brutalizálódik. Szó volt továbbá az Európai Unióról, a pénzről, és hogy a jelenlegi körülmények között van-e módja Európának egyáltalán segíteni. Majd szó volt arról is, hogy a jelenlegi parlamenti ellenzék és a fizetőképes közönség is tehetetlen, a veszélybe került nyilvánosság sérelmeit egyik sem tudja orvosolni. De ez a helyzet nem csak pénzkérdés. Ez kőkemény politikai kérdés is. Fleck Zoltán anamnézisét elfogadva a jelenlegi hatalomnak ugyanis megvannak azok az eszközei ahhoz – a pénzcsapok elzárásának „finom” módszereitől függetlenül is –, hogy akár egyik pillanatról a másikra orgánumokat, intézményeket be- és megszüntessen. A gyenge szolidaritású társadalomban nem nagyon lehet a fent említett erőkre (unió, parlamenti ellenzék, civil segítség) számítani. De hát a szintlépés nemcsak a NER-re vonatkozik, hanem arra is, hogy

ittthon megjelent egy másik erő is, amely – ha akarja – módjában lenne-e helyzeten változtatni.

Nagy Mi a kérdés?

P. Szűcs Az a kérdés, hogy lehet-e számítani a felnövekvő új erőre úgy is, mint amely a demokráciát alapvetően fenyegető intézményi hálózat megvédését programba veszi. Valahogy úgy, ahogy teszi ezt az egészségüggyel, az oktatásüggyel, a korrupcióval.

Fleck Nem akarsz kimondani Magyar Péter nevét?

P. Szűcs Akár ki is mondhatom, de ez a helyzet nem feltétlenül személyiségfüggő. Ha igaz az, hogy a jelenlegi politikai térképen a Fidesszel szemben létezik egy másik – egyelőre szerveződő – politikai erő, a Tisza, akkor elvárható-e, hogy a nyilvánosság szférája egészében alkalmazkodik ehhez az új politikai térképhez?

Pethő Az szerintem tagadhatatlan, hogy van egy felfokozott érdeklődés a közéleti dolgok iránt, ez tehát az elmúlt évben megváltozott. Ha mindezt pusztán üzleti szempontból nézem – most ez nyilván cinikus megjegyzés –, a médiának és azoknak, akik a közélettel foglalkoznak, jó. Nemrég voltam a Partizán egyik élő felvételén, egy óriási termet megtöltött a hallgatóság, rengeteg fiatal látogató volt jelen. Ez másfél évvel ezelőtt valószínűleg nem történt volna meg. Gyakori a telt ház a vidéki helyszíneken is. De abból a szempontból nem értem a felvetést, hogy ez az új erő a mi szempontunkból mennyiben változtatna a helyze-

ten. Eddig is próbáltuk a közönség érdeklődését kiszolgálni, ezután is ezt tesszük. Szerencsére azt látjuk most, hogy még inkább értelme van ezt csinálni.

Martin Megváltozott a közhangulat. Az az iszonyatos apátia, amitől szenvedtünk, megszűnt, sokkal jobban érdeklődnek az emberek a közügyek iránt, és a másik pedig az, hogy a közhangulat a kormány ellen látszik fordulni. Most már minden mértékadó felmérés szerint egyértelműen többen vannak a kormányváltás hívei. Ez egy-másfél évvel ezelőtt nem így volt. Ez bizonyos értelemben megkönnyíti a dolgunkat, mert termékenyebb talajra hullanak a megállapításaink.

Herskovits Várjuk a kérdéseket.

26

F. Szabó Emese A *Magyar Narancs* újságírója vagyok, nagyon érdekes volt ez a kinek kell finanszírozni a sajtót felvetés, mert egy csoport kimaradt, ez pedig az úgynevezett gazdagok. Lehet várni bármilyen szervezettől a támogatást, és lehet várni előfizetést az olvasóktól. Hol vannak azok, akik társadalmilag felelősséget vállalhatnak, és valamit visszaadhatnak abból, amit kaptak a társadalomtól, mégpedig azt, hogy kőgazdagok lettek. Azt látom pályafutásom során több mint húsz éve, hogy ezek a szereplők folyamatosan visszahúzódnak. Off record elmondom. Hát mit érek azzal, hogy off record mondd el? Támogatlak titeket, de beszélnem nem szabad. Az újságírók folyamatosan vásárra viszik a bőrüket. Dolgoztam a *Népszabadságnál*, a *Magyar Hírlapnál*, a *Napi Gazdaságnál* és a *168*

Óránál, mindent tudok arról, hogy lehet egy lapot megszüntetni. Azt látom, hogy rengeteg a beszari alak. Nem feltétlenül Kittike néni szolidaritását várom az ezer forintjával – ő egyébként hamarabb fogja ezt elküldeni, a statisztikák kimutatják –, hanem a felső tíz- vagy a felső háromezer aktivitását. Melynek tagjai egyébként állandóan panaszkodnak, és azt mondják el off record, hogy sokkal jobb utálják a Fideszt, mint mi mindannyian.

Pethő Volt nekünk pár éve egy naivnak bizonyuló próbálkozásunk, mi is azt gondoltuk, amikor már volt a pár ezer forintjával bennünket támogató Kittike nénink, hogy érdemes bekopogtatni olyan emberekhez, akikről azt gondoltuk vagy tudtuk, hogy nincs kormányzati bizniszük, tiszták meg tisztességesek. El is jutottunk pár ilyen üzletemberhez, és gyakorlatilag mindegyikük részéről az volt a válasz, hogy ez neki túl kockázatos, egyébként pedig nagyon fontos, amit csinálunk. Volt, aki azt mondta, jó, jó, hát akkor majd borítékban odaadja. Mondtam, nem így működik. Rendben, akkor megkéri az unokaöccsét, majd ő ad, meg ilyenek. A lényeg, hogy a végén nem jött össze.

Eörsi Mátyás Kettő és fél megjegyzést tennék. Az első az, hogy a rendszerváltást követően ömlött a pénz Magyarországra a civilekhez, a médiához. Tönkre is tette őket, mert automatikusan jöttek a pénzek, és amikor kezdtek elapadni, sokan nem tudták, hogy mit kell tenni. A második megjegyzésem az EU-val kapcsolatos, mert részben osztom a kritikát, részben nem. Magyarorszá-

gon nyilván úgy gondoljuk, hogy ez a világ közepe, de ez nem így van. Nem voltunk annyira fontosak, vagy annyira nem figyeltek oda ránk a huncutkodások miatt. Most azonban más a helyzet, mert most nem arról van szó, hogy egy tagállam huncutkodik, és az emberi jogokat és a jogállamiság minimumát ekével fölszántja, hanem arról, hogy ez a tagország az Európai Unió alapvető önvédelmi képességét igyekszik aláásni. És végül arról is szólok, hogy Orbán ki akar-e lépni az Európai Unióból. Szerintem sem akar, de azt tudom mondani, hogy mindegy. James Cameron brit miniszterelnök sem akarta kivinni Nagy-Britanniát az Európai Unióból. Aztán kivitte? Kivitte. Szóval az nem úgy működik, hogy a miniszterelnök határoz róla. Úgy lesz, hogy elkezdődik egy folyamat, amelyet ő maga sem tud kontrollálni.

Szent-Iványi István Idén sokkal több pénz áll rendelkezésre, ugyanis összevonták a norvég, a svájci, a liechtensteini és az európai uniós alapot a civil alapba, tehát gyakorlatilag jóval több lesz a pályázati lehetőség. Nem lesz elég arra, hogy életben tartsa a teljes magyar civil szférát, de sokkal több lesz, mint eddig volt. És még egy dolgot szeretnék mondani, ami nem hangzott el. Jövőre egy keretjog-szabály értelmében az állami vagy állami tulajdonú hirdetések már nálunk is arányosan kell a médián belül elosztani. (*Derűltség.*) Hogy ez hogy fog történni, azt nem tudjuk, nem akarok illúziót kelteni. A gond az, hogy ezt jövő nyárig kellene átültetni, és szerintem az utolsó pillanatig várni fognak. Orbán Viktor

úgy üdvözölte, hogy ez egy új cenzúratörvény, ami jelzi, mennyire lesz barátságos ezzel kapcsolatban. De ki nem térhet előle, valamit kezdenie kell vele.

Kardos Julianna A március 15-én elhangzott náci beszéddel szintet lépett a rendszer. Ráadásul Orbán a náci beszédet az ország nemzeti ünnepével kombinálta, nem mellesleg közben zajlott az emberi jogokat sértő törvény elfogadtatása a parlamentben. Ez alkotmányos válság, ami fölveti azt a kérdést, hogy újra kellene definiálni az Emberi Jogok Chartáját. Nemrég különben beszéltem egy jogással, azt tudakoltam, hogyan lehetne az Európai Unió Bíróságával kimondatni, hogy tiltsa el az akadémiai szabadság megsértésétől a magyar kormányt. Az emberi jogi sérelmekre ugyanis meg kell keresni az erősebb jogi eszközöket.

P. Szűcs A zárszó persze szabálytalan, mert érzésem szerint átmeneti helyzetben, azaz útközben vagyunk. Meg azt is érzem, hogy később ez a társaság vagy ehhez a társasághoz hasonló még össze fog jönni hasonló témában. Talán éppen itt. Ez ügyben félelmeim és reményeim is vannak. Félek, mert könnyen lehet, hogy ez a „később” rosszabb helyzetben talál majd minket. Persze reménykedem is, hogy ez a társaság, szebben mondván a nyilvánosság szélesebb képviselete úgy-ahogy állni fog azért a lábán, beleértve a *Mozgó Világot* is, amely ráadásul print. És mint tudjuk, a print mint forma, mint műfaj, mint médium halmozottan hátrányos helyzetű. Csodák azért mindig vannak.

Az orosz csapatok hazaküldésétől a poloskázásig

Orbán Viktor politikai karakterének változása

28

Orbán Viktor politikai karakterének változása az egyik legtöbbet tárgyalt téma a magyar közbeszédben. Orbán 35 éve domináns szereplője a hazai politikának, ő az egyetlen máig meghatározó rendszerváltó politikus, 15 éve szinte korlátlan hatalommal irányítja az országot. Nem meglepő tehát, hogy számtalan monográfia, portré és elemzés jelent meg a pályafutásáról, és az utóbbi években még nemzetközi szinten is érdekessé vált mint az illiberális vezetők egyik világ szinten is mintaadó példája. Újat éppen ezért nehéz mondani Orbán karakterének változásáról. Van azonban egy újra és újra felmerülő kérdés, ami sokakból értetlenséget vált ki: Orbán pályájának éles kanyarjai miért nem tántorítják el a követőit, és miért fogadják el tőle azt is, ha néhány év vagy akár csak néhány nap alatt is totálisan elmentmond saját magának? A válasz nem a választók rövid emlékezetében és nem is a Fidesz-szimpatizánsokat „alattvalónak”, vagy durvábban „birkának”, illetve „agymosottnak” tekintő szemléletben keresendő. Sérítő nézetek helyett többre megyünk a megértéssel és annak belátásával, hogy egy politikustól nem következteséget és változatlanságot várunk el, hanem azt a képességet, amivel vezetőként el tudja fogadtatni magát; ezt nevezik karizmának vagy újabban „sármnak”. Ugyanakkor az is lényeges, hogy egy politikus karaktere

sohasem önmagában méretik meg, hanem mindig a riválisokhoz képest. Az alábbiakban amelletts érvelek, hogy Orbán karakterét jelenleg mindkét szempontból óriási kihívás éri: vezetőként megkopott, Magyar Péter feltűnésével pedig olyan versengésre kényszerül, amilyenben húsz éve nem volt része.

A politikai karakter jelentősége

A történelem alakításában mindig fontos szerepe volt a vezetők személyiségének. Sokáig törzsfők, fejedelmek, királyok, császárok, hadvezérek vagy diktátorok döntötték el egy-egy ország, illetve nép sorsát. Ehhez már az ókortól kezdve sok esetben a választás intézménye adott felhatalmazást és legitimációt, de ezen túl nagy jelentősége volt annak is, hogy a vezetőt egy, az embereknél magasabb rendű hatalom által felkent, a feladatra kiválasztott személynek tekintették. Ez a karizma, ami nem pusztán szimbolikus aktusokban, például a koronázásban vagy a beiktatási ünnepségben van jelen, hanem abban a közös érzületben is, ahogy egy közösség tekint a vezetőjére, megadva a bizalmat számára.

Egyes vezető személyek kiemelt szerepe önmagában természetesen nem gond, nem anomália a politikai rendszerekben. A vezetők kiemelkedése gyakran hosszú felkészítési folyamat vagy politikai versengés ered-

ménye, ami jó esetben biztosítja, hogy a megfelelő ember kerüljön a megfelelő tisztségre. A politikai rendszerek más elemei pedig arról is gondoskodnak, hogy a vezetők felett legyen kontroll. A nyugati civilizációban már a felvilágosodás nyomán kialakult fékek és ellensúlyok klasszikus hatalommegosztása előtt is voltak ennek mechanizmusai. Az ókori uralkodók mellett sok helyen szenátus és népgyűlés működött. Az igazságszolgáltatás intézményei, a bírói hatalom már szintén a korai időktől kezdtek elkülönülni más hatalmi ágaktól. A nagyobb városok pedig mindig is rendelkeztek bizonyos autonómiával, és általában saját vezetőket választottak. A középkorban a királyok mellett is működtek tanácsok, még az abszolutista uralkodóknak is voltak korlátaik. Mindez a 18. század végétől fokozatosan jól szabályozott intézményrendszert öltött, hogy a hatalom teljessége ne összpontosuljon egyetlen ember kezében.

Gond akkor van, ha ez a vezetéshez szükséges bizalom és felhatalmazás feltétlen hitbe csap át, illetve olyan totális hatalommal ruházza fel a döntéshozót, amely lehetőséget ad az intézményi kontroll megszüntetésére vagy átértelmezésére. Ebből nőttek ki a különböző önkényuralmi rendszerek, majd a totalitárius diktatúrák borzalmainak megtapasztalása hozta magával a II. világháború után a politikai személyiségek háttérbe szorulását. A vezetők hatalmát szerte a világon nemzetközi szerződések, elvek, intézmények, pártok korlátozták. A 20. század második felétől felívelő liberális demokráciáknak ez volt a lényege: a hatalom intézményes korlátozása.

Ahogy azonban a II. világháború emlékezete halványult, úgy kezdtek

ismét felértékelődni a politikai személyiségek. A múlt század végétől ezt nevezték politikai perszonalizációnak, ami azt jelenti, hogy a politikai folyamatok újra egyre inkább egyes vezető személyiségekhez kezdtek kötődni, nem pedig szabályokhoz, pártokhoz, ideológiákhoz vagy intézményekhez. Ez eredményezi, hogy a választók inkább egy-egy politikus személyes tulajdonságai, kommunikációja és imázsa alapján döntenek. A korábban jelentős tagsággal rendelkező tömegpártok kiürülnek, innentől pedig maguk a vezető politikusok jelentik a pártot és annak programját is.

A politikai perszonalizációnak óriási szakirodalma van, ezek közül most az általam már többször hivatkozott¹ Spindiktátorok – *A zsarnokság változó arca a 21. században* című könyvet,² illetve Sonnevend Júlia Sárm – *Hogyan formálják a vonzó személyiségek a világpolitikát?* című munkáját³ tekintem elméleti kiindulópontnak. Mindkét könyv a politikai vezetők személyes szerepét és hatását vizsgálja a jelenkori politikában.

Sonnevend a sármot olyan hétköznapi vonzerőként definiálja, amelyet a politikai vezetők a nyilvánosságban alkalmaznak annak érdekében, hogy közvetlennek, hitelesnek és elérhetőnek tűnjenek. Ez a megközelítés eltér a hagyományos karizmatikus vezetői modelltől, ahol a vezetők távolságot tartanak a követőiktől, és

¹ Somogyi Zoltán: *A politikai bosszú intézménye az Orbán-rezsimben*. Mozgó Világ 2024/11; Somogyi Zoltán: *A politikai erőszak lehetőségéről*, 2025/2.

² Szergej Gurijev és Daniel Treisman: *Spindiktátorok – A zsarnokság változó arca a 21. században*. HVG könyvek, 2023.

³ Sonnevend Júlia. Sárm – *Hogyan formálják a vonzó személyiségek a világpolitikát?* Open Books, 2024.

tekintélyükkel, például kiemelkedő szónoki képességeikkel nyerik meg az embereket. A sármos politikusok ezzel szemben nagyon közérthetőnek és hétköznapiak mutatkoznak, ami növeli népszerűségüket és befolyásukat. A Gurijev és Treisman által vizsgált spindiktátorok is gyakran ezt a közvetlenséget fordítják át olyan hatalmi technikákba, amelyek segítségével képesek kiüresíteni a demokratikus intézményrendszert.

A ma politikusai személyes vonzerejüket elsősorban különböző közösségimédia-platformokon keresztül közvetítik, hogy elérjék és meggyőzzék a választókat. Ez a stratégia lehetővé teszi számukra, hogy közvetlen, már-már személyes kapcsolatot alakítsanak ki a közönségükkel, megkerülve a hagyományos médiacsatornákat.

Mindez világszerte hatással van a demokráciákra. A politikai értékeket, elveket, érdekeket egyre inkább a nyilvánosságban felépített politikai karakterek testesítik és határozzák meg, ez válik a választói döntések alapjává, és az egyes politikai közösségek kritikátlanul kezdik követni a vezetőiket. Így jönnek létre egyre több országban egymással élesen szemben álló politikai törzsek, amelyek szélsőséges esetben a végletekig, akár a politikai erőszakig is képesek elmenni vezetőjük érdekében.

A politikai személyiségek hatalmának megértése nélkül nehéz megragadni azt a törékeny történelmi pillanatot, amelyet épp élő egyenes adásban nézhetünk a világban. Nem pusztán a nemzetközi viszonyok, a világrend változik meg, hanem az egyes politikai rendszerek is: liberális demokráciák és autokráciák küzdenek egymással.

A legrégebbi és leghatékonyabb nyugati típusú demokráciának tartott Amerikai Egyesült Államokban Donald Trump a beiktatási beszédében azt fogalmazza meg, hogy Isten által kiválasztott vezetőnek tartja magát, aki az ellene elkövetett merénylet után azért maradt életben, hogy újra nagygyá tegye Amerikát.

A trumpizmus iránt legegyszerűsebb európai vezetőként Orbán Viktor szintén küldetésének tekinti Magyarország irányítását. Hívei úgy vélik, neki „nem igaza van, hanem igaza lesz”. Ő maga pedig 2002 óta egyre erősebben azonosítja magát a nemzettel, minden vele szemben megfogalmazott kritikát a nemzet elleni támadásnak bélyegez, mára pedig eljutott oda, hogy szerinte mindenkit külföldről irányítanak, aki nem ért vele egyet.

A hatalom megszerzésének és megtartásának ez a mindenek felett álló, küldetéses vágya és az ehhez szükséges erő és elszántság felmutatása Orbán politikai karakterének egyik legstabilabb eleme. Az elmúlt egy évben pedig épp az a legfőbb változás, hogy ez az ereje megrendülni látszik. Ha végigtekintünk hosszú pályafutásán, akkor láthatjuk, Orbán volt már vert helyzetben, volt, hogy leírták, de itt-hon talán még sosem tűnt ennyire fáradt és leszálló ágba lévő vezetőnek. Ráadásul pont akkor, amikor nemzetközi szinten az eddigi legmagasabbra emelkedett a csillaga.

Fordulatok és folytonosság Orbán Viktor politikai karakterében

A rendszerváltás utáni első tíz évben sokszínű politikai paletta jött létre, amelynek pártjai a különböző ideológiai és társadalmi csoportokat kép-

viselték. A politikai erőviszonyokat e pártok szabad versengése határozta meg, és az első három országgyűlési választást követően valós, belső érdektagoltsággal és egyeztetési mechanizmusokkal rendelkező koalíciós kormányok alakultak. Orbán Viktor ebben az időszakban rendkívül ambiciózus generációs politikusként, a Fidesz egyik alapítójaként a liberalizmus és a nyugati orientáció híveként lépett fel. 1989-ben a Hősök terén elmondott beszédével, amelyben szovjet csapatkivonást követelt, a radikális fiatal demokraták egyik legismertebb arcává vált. Az 1990-es években Orbán imázsa a reformer, nyugatos, fiatal politikus képét mutatta, aki elkötelezett a demokratikus értékek mellett. 1993-ban azonban már azt is láthatta a közönség, hogy leszámolt párton belüli ellenfeleivel és a Fideszből kiszorította a párt liberális szárnyának vezető alakjait. Az 1994-es – székházügyre visszavezethető – választási veresége után a Fideszt fokozatosan jobbra tolta, és az egyébként akkor igen üresen tátongó politikai helyen Orbán elkezdte megépíteni nemzeti-konzervatív vezetői imázsát. 1998-ban már ezzel a karakterrel és a „polgári Magyarország” jelszavával foglalta el a kormányfői széket, és ekkor ismerhette meg őt az ország kíméletlen hatalomtechnikusként is: sorra leszámamizta saját koalíciós partnereit, elsősorban a kisgazdapártot, de ekkor rendelődött Orbán akaratára alá az első szabad választás leg-erősebb pártja, az MDF is. A magyar társadalom jelentős része azonban túlságosan is megosztó, erőszakos, a hatalmához végletekig ragaszkodó, ellenfeleit a nemzetből kirekesztő (lásd „a haza nem lehet ellenzékben”) politikusnak látta Orbánt, ez is oka

volt 2002-es és 2006-os választási vereségének.

Már ezt megelőzően, az ezredfordulótól kezdve, az első Orbán-kormány idején átalakult a pártrendszer. Új, kétpólusú szerkezet jött létre, amelyben az egyik oldalon az MSZP, a másik oldalon a Fidesz lett a domináns politikai erő. Ezt a korszakot azonban már nem is annyira a pártok, hanem egyre inkább két kiemelkedő politikai személyiség, Gyurcsány Ferenc és Orbán Viktor küzdelme határozta meg, körülöttük jöttek létre nagy politikai táborok. Az akkori imázsvizsgálatok nem sok különbséget tártak fel a két vezér karakterében, mindketten erős, kompetens vezetőnek tűntek saját táboruk szemében, és ezek a tulajdonságok fontosabbak voltak a választók számára a tisztességnél vagy őszinteségnél. Már ekkor kiderült, a választók elnézik a korrupciót is, ha cserében úgy látják, hogy a kormányzás számukra is hasznos. Ahogy azonban romlott a Gyurcsány-kormány megítélése, úgy emelkedett ismét a 2006 után még saját pártjában is vesztesnek tartott Orbán Viktor népszerűsége. A „reformdüh” és a gyakran kioktató stílusa miatt Gyurcsány eltávolodott a választóktól, míg Orbán az ellene kibontakozó mozgalom élére tudott állni. A kutatásokban látszott, hogy a választók ekkorra már az „emberek problémáira odafigyelő” állítást jóval nagyobb arányban tartották jellemzőbbnek Orbánra, mint Gyurcsányra.⁴

A perszonalizáció, a populizmus és a hatalomkoncentráció felőrölte a kormányzó koalíciókat. A rend-

⁴ <https://www.forsense.hu/gyurcsany-ferenc-es-orban-viktor-imazsprofil-osszehasonlitas-2008-marcius/>

szerváltó pártok, mint az SZDSZ, az MDF fokozatosan marginalizálódtak, majd eltűntek a politikai térképről. Ugyanakkor új pártok is megjelentek: a Jobbik és az LMP is a „Gyurcsány–Orbán-korszakkal” szemben alakult meg. A 2000-es évek közepére Orbán imázsa a „nemzet megmentőjének” szerepébe helyezkedett, különösen a 2006-os zavargások és a Gyurcsány-kormány elleni demonstrációk idején. A 2010-es választás előtt Orbán a „fűlkeforradalom” vezetőjeként pozicionálta magát.

2010-ben kezdődött meg a rendszerváltás utáni magyar pártrendszer harmadik szakasza. A szabad és egyenlő feltételeken nyugvó politikai versengést egyre inkább ellehetetlenítő Orbán-rezsimben a Fidesz–KDNP-látszatkoalíció által irányított domináns pártrendszer jött létre. Ennek volt alapja a centrális erőter,⁵ amelynek koncepcióját Orbán Viktor már 2010 előtt meghirdette. Ebben a szerkezetben a domináns kormányzó párttól mind jobbra, mind balra léteztek kisebb pártok, amelyek azonban képtelenek voltak egymással az együttműködésre, így a hatalmon lévőket nem fenyegették. A centrális erőter 2018 végétől a felbomlás jeleit mutatta, az ellenzéki pártok (DK, MSZP, LMP, Párbeszéd, Momentum, Jobbik) erősödő együttműködése kihívást is jelentett a domináns Fidesznek, ám végül több, különféle ok miatt 2022-ben megsemmisítő vereséget szenvedett az ellenzéki szövetség. Orbán ezalatt olyan vezetővé vált, aki hívei szemében sikeresen védelmezi Magyarország szuverenitását, leszá-

mol a belső ellenfeleivel és ellenáll a külső nyomásnak. Az európai migrációs válság idején (2015) az egyre inkább szélsőjobboldalra tolódott Orbán nemzetközi szinten is jelentős szereplő lett, aki az ország, sőt Európa védelmezőjeként állította be magát. A koronavírus-járvány (2020–2021) és az orosz–ukrán háború (2022-től) idején pragmatikus, a nemzeti érdekeket előtérbe helyező politikusként pozicionálta magát Orbán, de már ekkor látszódott, hogy kormányzati teljesítménye gyengeségekkel küzd. A 2022-es választási győzelme után vált ez igazán látványossá, amikor a választás előtti fedezetlen osztogatás, illetve a világgazdasági és politikai helyzet következményeként előállt hatalmas infláció, az energiaválság és a nemzetközi elszigetelődés növekvő kihívásokat jelentett számára.

A belpolitikai erőviszonyok miatt azonban lehetetlennek tűnt, hogy a pártrendszer újabb változása következne be rövid időn belül. A jelentőségsüket és hitelüket veszített ellenzéki pártok többsége túlélésre rendezkedett be, Orbánt és rendszerét komoly pártpolitikai kihívás nem érte. 2022 őszétől azonban fokozatosan romlott a gazdasági-társadalmi környezet, majd 2024 elején az ún. kegyelmi botrány nyomán új helyzet állt elő. A Magyar Péter vezette Tisza Párt megjelenése és hirtelen erősödése olyan gyors változást okozott a stabilnak tartott magyar pártrendszerben, amilyen a rendszerváltás óta egyszer sem történt. Miközben a korábbi ellenzéki pártok népszerűsége zuhant, a 2024-es európai parlamenti választáson a Tisza a szavazatok közel 30 százalékát szerezte meg, az év végére pedig beérte, egyes közvélemény-kutatások szerint meg is előzte a Fidesz támo-

⁵ Körösnéyi András (2013): *A magyar pártrendszer átalakulása: a centrális erőter*. Politikatudományi Szemle, 22(2), 3–24.

gatottságát. Ezzel ismét megnyílt a lehetőség arra, hogy a pártrendszer kétpólusúvá váljon. Magyar Péter berobbanásával az ellenzéki oldal teljesen megváltozott, a kormányoldal pedig valamelyest meggyengült.

Kérdés azonban, hogy lesz-e összeomlás, vagy ha nem, akkor a politikai rendszer keretein belül milyen mélységű lesz az átalakulás. Ez jelentős részben függ attól is, hogy Magyar Péter képes-e tartósan fölébe kerekedni az általa „megfáradt, kiöregedett téveszelnöknek” nevezett Orbán Viktornak.

Ahogy korábbi tanulmányomban⁶ írtam, Orbán Viktor karakterét illetően Magyarországon 2024-ben kétségtelenül véget ért valami, amit a miniszterelnök minden más aktort maga alá gyűrő politikai dominanciájának nevezhetnénk. Az elmúlt másfél évtizedben ugyanis Orbán kétharmados parlamenti többségével (vissza)élve nem pusztán korlátlanra tette hatalmát, hanem a politika intézményes világán túli tereket is leuralta. Ő döntötte el, hogy a hazai politika színpadán ki milyen szerepet játszhat, miről beszélhet és miről nem, de még azt is, hogy kiről mit gondoljon a közönség. A kicsit több, mint egy évvel ezelőtt kirobbant kegyelmi botrány óta ez változott meg: ettől kezdve az egyre elégedetlenebb közönség váratlanul nagy része nem fogadta el az orbáni szereposztást, Magyar Péter személyében pajzsra emelt egy mellékszerplőt, aki kilépett a rá is kiosztott szerepből, és többé nem a hatalom által írt forgatókönyvet követte.

Nem tudhatjuk, hogy Magyar Péter képes lesz-e leváltani a hatalomból

Orbán Viktort, de az már a 2024-es választás eredménye által is igazolt tény, hogy Magyar új ellenzéki vezetőként képes átvenni a kezdeményező szerepet Orbántól, aki az elmúlt bő egy év nagy részében defenzívába szorult, és csak reagálni volt képes. A választók pedig most Magyar Péter karakteréhez képest ítélik meg Orbánt, és így számára félő lehet, hogy sokan tényleg kevésbé dinamikusnak, kiöregedettnek és megfáradtnak látják őt, egész rendszerével együtt.

Az elmúlt 35 évben Orbán Viktor karakterében számtalan ideológiai és politikai fordulatot hajtott végre, de az végig folytonos volt, hogy erőt tudott mutatni, egy rövid átmenet után még akkor is, amikor választási vereségeket szenvedett. A választók pedig általában szívesen állnak az erő oldalára, nem pusztán a félelem vagy a tekintélyelvűség okán, hanem mert az erő vonzó számukra. Az elmúlt időszak alapján úgy tűnik, ez a folytonosság Orbán Viktor politikai karakterében megtört, az erő helyét az erőszakosság vette át, amelynek segítségével Orbán szinte kétségbeesve próbálja elsöpörni ellenfeleit. A putyini rendszer mintáit követve bélyegzi meg kritikussait, „poloskának” nevezve dehumanizálja őket, és az országból való kisöprésüket ígéri. Ez éppenséggel nem az a vonzó és magabiztos erő, ami sokáig hozzátartozott Orbán Viktor karizmájához vagy sármjához, sokkal inkább egy sokakat riasztó, a hatalma elvesztésétől félő, leáldozóban lévő politikus karaktere. A következő egy év nagy kérdése a magyar politikában, hogy Orbán Viktor vissza tudja-e emelni a karakteréhez az erőt (az erőszakosság helyett). Ha ez nem sikerül neki, akkor 2026-ban új szakasza kezdődik a rendszerváltás utáni magyar politikának.

⁶ Somogyi Zoltán: *A politikai erőszak lehetőségeiről*. Mózgó Világ, 2025/2.

„A szovjetek olyan gonoszak voltak, mint azok a magyarok”

Csalog Zsolt emlékének

34

Az Ukrajna jövőjéről folyó mind gyakoribb viták közepette elővettem és újraolvastam azokat az interjúkat, amelyeket még a háború előtt, 2017–2018-ban készítettünk Kárpátalján, a *Holocaust Memorial Museum* megbízásából elsősorban a holokauszt előtti zsidó-nem zsidó együttélésről.¹ Azt már a beszélgetések idején is éreztük kollégáimmal, hogy sokkal többről hallunk. A magyarokkal, ukránokkal, ruszinokkal készült interjúkból kikeveredett, hogy milyen elképesztően nehéz sors jutott azoknak, akik ezen a folyton változó országokhoz tartozó területen éltek. Magyarország – Csehszlovákia – Magyarország – Szovjetunió – Ukrajna, akár egy ember életén belül is. Nyelvváltás, hatalomváltás, bosszú és ellenbosszú, deportálások, majd a mindent beborító szegénység egy birodalom periferiáján. Hallgatva beszélgetőtársainkat, megértettem, hogy a sérelmeket nem érdemes mérlegelni és összehasonlítani, mindenkinek a sajátja a legnagyobb, még akkor is, ha objektíve van egy „legeslegnagyobb”. Az interjúk során világossá vált számunkra az is, ahogy 1944-ben megszűnt a zsidó élet ezen a területen (szó szerint is), úgy tűnik el a magyar kultúra is, még ha szerencsére közel sem ilyen durva módon. És hol voltunk akkor még a háború menekültáradataitól.² Most két jellemző beszélgetést választottam ki a többtucatnyiból. S tettem olvashatóvá, úgy, hogy monológgá szerkesztettem a párbeszédeket, igyekezvén azonban, hogy a mondanivaló ne változzon, csak követhetőbb legyen.

Dolgos György ruszinnak született Csehszlovákiában. Édesanyja magyar faluban szeretett volna élni, ezért hamar egy ilyenbe költöztek. Miután családjaival elhagyták a katolikus vallást, a magyar katolikus pap üldözte őket. Nem sokkal azután, hogy Magyarország visszavette Kárpátalját, a fiatal fiút magyar csendőrök összeverték, majd lecsukták, mert jehovistaként nem volt hajlandó embert ölni, leventének lenni. Verés, deportálás, internálás. Még Rajk Lászlóval is ült együtt. S a magyar uralom után, a Szovjetunióban sem hagyták békében élni az elvei miatt, miszerint ő nem bánt senkit. Mi már Ukrajnában készítettük az interjút, még a háború és a Covid előtt az akkor majdnem százéves, magyarul hibátlanul beszélő, teljes szellemi frissességét megőrző Dolgos Györggyel.

¹ Erről részletesen írtam már itt, Dési János: Jó emberek voltak, *Mozgó Világ*, 2019. 7–8. szám pp. 88–105.

² Nemcsak magyarok hagyták el Ukrajnát, meglehetősen sokan érkeztek Kelet-Ukrajnából ukránok és orosz nyelvűek is, a jóval biztonságosabb Nyugat-Ukrajnába, Kárpátaljára. Tovább csökkentve az amúgy is előregedő magyar közösség arányát.

Rózsafüzért imádkoztam

Nagylázon születtem 1922-ben. De eljöttünk onnan, mert az anyukám nagyon szeretett volna magyar faluban lakni. Ő is meg az édesapám is ruszin volt. Otthon csak ruszinul beszéltünk, hatan voltunk testvérek. Hatéves lehettem, és akkor eladták a lakásunkat, és akkor jöttünk ide, Helmece, úgy 1928-ban. Azok már a csehszlovák idők voltak. Kapáltunk, krumplit ültettünk, tengerit vetettünk. Itt, Helmecen, már magyarul is tudtam, mer' jártam magyar iskolába is három évet, megtanultam jól magyarul és oroszul is. Ruszin iskola nem is volt itt egy ideig. Aztán a püspökség megengedte, hogy Helmecen legyen ruszin iskola. Na, és akkor mind onnan a magyar iskolából, ahol három osztályt jártam, lejöttünk a ruszinba, amelyik egy zsidó lakásban volt. Az anyukám nagyon vallásos római katolikusként élt. Rózsafüzért imádkoztam nyócéves kortól, meg gyóntam, meg voltam elsőáldozó. A vallásban nevelkedtünk, az én számon csúnya, piszkos szó nem jött ki. De a papunk az egy olyan gonosz volt. Rettenetes gonosz és parázna. Egyszer mentünk be Ungvárra. És ott láttuk, hogy valakik töltött káposztát esznek a szekéren ülve. Az anyukám azt mondta, hogy jaj, hát böjt van, Szent Mária böjtje. De a néni, aki ott ült a szekéren, azt mondta, hogy Jézus Krisztus szerint ez nem bűn. Az, hogy zsírosat pénteken eszünk, vagy pedig kedden, vagy hétfőn, az nem számít. Elbeszélgettünk erről. És még egy Újszövetséget is adott ajándékba. És ebben volt egy fénykép, Jézus számon, amikor bement Jeruzsálembe. És az anyukám aztán nagyon sokat olvassagatta ezt a könyvet. Tetszik ismerni, amikor Pál apostol megyen a damaszkuszi úton? Sokszor szóba került köztünk. Aztán egy vasárnap két férfi állt meg a kapunál. Köszöntek, hogy békesség e háznak. Akkor alakult meg Helmecen egy kis gyülekezet Jehova Tanúival. Talán 1934-ben. Olyan húszan lehettünk. Ki is léptünk a katolikus egyházból hivatalosan, valahol még megvan a levél róla. Mert anyukám kételkedni kezdett a katolikus vallásban, szerinte az a sok kép a szentekről, bálványimádás. A mi házunk is akkor tele volt képekkel, én tüzeltem el mind. Itt a gyülekezetben mindenki tudott magyarul, mi ruszinok is, bár mi kevesen voltunk. A cseheket nem érdekelte ez az egész. A cseheknél szabadság volt, vallásszabadság. Beszélhettél, prédikálhattál, gyülekezhettél, nem volt semmi izé, hogy akadály. De egyszer vissza kellett mennünk Lázra. Ott a katolikus pap a hittanon azt mondta a gyerekeknek, hogy kövessenek meg minket. Mentünk, és a gyerekek kővel dobáltak meg minket, még a szüleim keresztgyerekei is. A többi szülők meg ott álltak és röhögtek rajtunk. És akkor anyukám felemelte a kezét, és azt mondta, hogy legyen nektek úgy, mint Szodomának és Gomorának. Mire azok a szülők azt mondták, hogy jaj, hagyja, mert még az Isten meg fog minket az anyukámmal büntetni. Mi viszont már tudtuk, hogy az Úr Jézus Krisztus azt mondta, hogy gyűlöletesek lesztek az én nevemért, de aki mindvégig kitart, az fog üdvözülni.

Visszajöttünk Helmece, nagyon sokat kellett dolgoznunk. Mi szegények maradtunk, de éltek itt gazdagok. Harmadost dőgoztunk. A föld a gazdái volt, ő megszántotta, mink segítettünk bevetni. Aztán majd kivájni, letörni, így minden harmadik cső tengeri vagy harmadik krumpli a miénk volt.

A verések

Éltek itt zsidók is. Köztük is akadtak szegények, gazdagok is. Például a Marci bácsi suszter vót. Aztán a Peták, szintén suszter, őt sokat csúfolták. Aztán a Salamon kocsmáros, ő már nagy gazda vót. Salamon Jenő bácsi, Jánkel zsidóul. A zsidók itt magyarul meg ruszinul beszéltek velünk, sokan tudtak csehül is. Egymás közt meg zsidóul. Volt nekik itt egy buzsnya (kis falusi zsinagóga) meg egy hájder (zsidó iskola). Amott állt a sarkon. De már keresztények laknak ottan. Görögkatolikusok, persze. És már az át van ám építve nagyon. Akkor a Jiddi bácsi volt a tanítójuk, ő tanította őket imádkozni, tartottak mindenféle ünnepet. A sátoros ünnepet például. Tetszik tudni, hogy az milyen? Csináltak ződ gallyakból sátort az udvaron, és ott ettek, ott laktak napokig. Voltak zsidó iskolatársaim ám. Janika, meg Lacika, Ja, meg a Klein Miksa. Először ők is a katolikus iskolába jártak, aztán mikor lett ruszin, ide jöttek ők is. A ruszinban nem kellett fizetni. Itt, Helmecen egy ideig békeségben éltünk, itt nem vótak olyan rossz emberek. Lázon volt olyan, mert ott a pap heccelte a gyerekeket az iskolában ellenünk. Aztán 1938-ban bejöttek a magyarok. '39-ben mennem kellett leventére, elvittem az Újszövetséget, és úgy hátra leültem az iskolában. A pap volt a főoktató. Azt mondta, ha itt lesz az ellenség, lesz nálatok kés is, csak ágyékon szúrjátok, hogy biztosan haljon meg. Azt gondoltam, a Jézus Krisztus azt mondta, aki fegyvert fog, fegyver által ölettetik meg. Jézus Krisztus azt mondta a tanítványainak, hogy nem mehetnek háborúba gyilkolni. Mert Jehovánál igen drága az ember élete, mer ő teremtett minket. Úgy, hogy oszt én nem mentem oda többet ez hallgatni. Hát eljöttek értem a csendőrök. Véresre vertek engemet, hogy orromon, számon folyt a vér. És a Halmosi Pista, akivel együtt jártunk iskolába, bizony végignézte azt a keserűséget, amit én ott átéltem. Rugdostak a csendőrök, dobáltak a földre, engemet ütöttek, vertek, széjjelhasították még itt a fejemet is. A Klein Miksa, aki visszajött a háború után, azt mesélte nekem, hogy az a csendőr, aki engemet ütött-vágott, elmenekült aztán Kanadába, és ott megveszett. Volt, hogy korábban is megvertek. Mert a pappal vitakoztam, mert a pap azt mondta, hogy nem jártok templomba. Hát mondom, meg van írva a Bibliába, hogy Isten kézzel csinált templomokba' nem lakik... Mer ő a mennynek és a földnek teremője, hát akkor milyen házat tudtok neki építeni? És meg is mondtam, hogy nem járok a maga hittanára, nem hallgatom a meséit. Hiányoztam, és ezért birsalmafa bottal ütötték a tenyeremet. Oda kellett tartanom, és ütött. Hát aztán mondtam neki, tanító úr, hát miér' ver maga engemet, mikor én nem tartozok az ő vallásába, mert már nekem dokumentum volt, hogy kiléptünk az ő vallásukból. De a csehszlovák az szabad vót, demokrácia vót, még kereskedni is szabadon lehetett. Szóval, aztán bejöttek a magyarok. Itt volt a határ hat hónapig. Úgyhogy Ungvár a magyaroké vót, de már Gerény a ruszinoké, ukránoké. Ide meg mikor jött a magyar katonaság, akkor elfoglalták a paplakot, és ott tanyáztak. A falubéliek közül sokan örültek nekik. Mi olyan semlegesen vettük. Nem avatkoztunk semmibe, mert már akkor mi Jehova tanúi voltunk. Na és az vót, hogy akkor azért Magyarországon üldözték Jehova tanúit. Üldözték a Horthy idejébe'. Ezt mi már tudtuk előbb, mert jöttek magyarbul testvérek. Mesélték például,

hogy Semjénben volt a gyülekezetnek egy kutyája. És a csendőrök beszúrták a nagy szuronyt a kutyába. És bementek a házba, és odalökték az asztalra az átszúrt kutyát.

Bilincsben

Nálunk meg avval kezdődött az üldözés, hogy tilalom volt a gyülekezetre. A hűgaimnak, Boriskának és Veronikának voltak barátnői. És este a házban együtt énekeltek. És mi történt? A pap a faluból arra ment a református templomba, és meghallotta az éneket. Ám nemhogy ment volna tovább a templomába, hanem inkább elszaladt a bíróhoz. Az meg telefonált Lázra a csendőrségnek, és azok eljöttek, és letartóztatták őket. Még az anyukámat is elvitték Debrecenbe. Volt tárgyalás utána, és Helmecriől is voltak gonosz ellenségek, és mind be lettek idézve, mint tanúk. A csendőrök engemet meg-láncoltak, így ni, mind a két kezemet, és úgy szállítottak. Az anyukámék há-rom hétig vótak Debrecenben, aztán mindet felmentették, mind hazajöttek. Ott a bírák olyan emberségesek vótak. Engem viszont bevittek a csendőrök, és úgy kellett köszönni, hogy *szebb jövőt*³. Hát én azt mondtam az ott lévő századosnak, hogy *jó napot kívánok*. És akkor elkezdtek ütni, és azt mondta a csendőr, addig ütünk, míg nem mondd, hogy magyar levante vagy. Na, mer én azt mondtam, én Jézus Krisztusnak vagyok a tanítványa. És nem vagyok levante. Erre a főszolgabírói hivatalban megláncoltak, és azt mondta a csendőr, hogy szenvedett Jézus, te pedig az ő tanítványa vagy, hát akkor szenvedj te is. Négy hónapig tartottak fogva Debrecenben. Volt tárgyalás, öt bíró meg két hamis tanú. A hamis tanúk azt vallották, hogy én azt mondtam, hogy Magyarország a Sátán országa. Ez nem igaz, és sosem beszéltem ezekkel. De ezek olyan bitangok voltak, hogy egy deci pálinkáért megölték volna az apjukat. Helmeceiek voltak, de zsványok. A falu szemetje. Na, a bíró feltette nekem a kérdést, hogy miér nem mentem levantebe? Azért, mondom, mert én Jehova tanúja vagyok, és én nem vagyok hajlandó, gyilkolni, ölni. Olyan oktatáson nem akarok részt venni, ahol ölni tanítanak... Mire a bírók, mert öten voltak, hogy én nem akarok engedelmeskedni a hazának. Mon-dom, Péter meg János, mikor a jeruzsálemi bíróság előtt álltak, azt mondták, hogy inkább Istennek kell engedni, mint embereknek. Csak néztek a bírók, nem szóltak. Visszavittek a cellába megint három hónapra. Ott olyan hideg volt, hogy megfagyott a víz, mandulagyulladás, aztán mellhártyagyul-ladás kaptam. Jöttek a betegségek. Imádkoztam, és kértem Jehova Istent, hogy adjon erőt kitartani hűségesen. Debrecenben éltek jehovista testvérek, és ők néha tudtak hozni ezt-azt. Újesztendőre egy kis abroszkában például pici süteményt. Három hónap után elengedtek és hazajöttem. De az ügyész fellebbezett, mert kevesellte. Azt is állította, hogy én két papnövendéket is elcsábítottam jehovistának. És akkor kaptam még egy hónapot. Ugyan haza-engedtek, de amikor a csendőrök megtudták, hogy itt vagyok, előbb elvittek Ungvárra a főszolgabíróhoz, ott ő két hétig a pincében tartott. Azt mondta, ha nem tagadjuk meg a hitünket, akkor internáltat. És azt is mondta, hogy

³ A leventemozgalom köszönete volt.

menjeteink inkább a bolsevikoknak prédikálni. Azt feleltem, oda is elmegyünk majd, ha itt lesz az ideje. És tessék, eljött ez az idő is, hála a jó Atyának. De akkor így kerültem Budapestre. Megint azt mondták a csendőrök, hogy ha szenvedett Jézus, akkor te, a tanítványa is szenvedj. És így keresztbe is megláncolták a kezemet, hogy még három hónap múlva is kék-zöld volt. És amikor kísérték a vonathoz, a hátizsákom pántját odatette a csendőr a nyakamhoz, hogy majdnem megfojtott. Aztán az állomáson egy úriember megállította a csendőröket, és azt mondta nekik, van maguknak szívük? Meg akarják ezt a gyereket fojtani? És akkor a kezemre tették a zsákokat. Pesten meg el kellett menniük az állomásfőnökhöz megkérdezni, hol a toloncház. Az állomásfőnök meg rájuk szólt, azonnal vegyék le a bilincset erről a gyerektől. Tizenhét voltam. Hát ki ő, gyilkos vagy rabló? Elvittek a toloncházba. Ott voltam három hétig. Az olyan rettenetes hely volt, az emberek éhen meghaltak. Öt deka kenyér egy napra. Innen kerültem Kistarcsára, internálótáborba. Ott betegszobába tettek. Az nem volt olyan szigorú, csak ott is nagyon éhesek voltak az emberek, volt, aki éhen is halt. De aztán kiadtak dolgozni a kistarcsai papnak. Pincét csináltunk krumplinak. Volt ott egy szakácsné, őt kértük, hogy adjon valamit enni. De azt mondta, hogy olyan fősvény a tisztelendő úr, hogy nem tudok maguknak mit. De tudják mit? Főzők hajas krumplit, kiviszem a csúrhöz, ott fognak enni. Odajött a káplán, az öreg pap helyettese, és azt kérdi, maga minek van itt? Fiatal voltam, és nem néztem ki valami bitangnak. Hát mondom, én a hitemért vagyok itt. Azt feleli, hogy maguk nem akarják védeni a hazát? És még ezeket az embereket hagyja élni ez a haza. Mondom, maga Jézus Krisztusnak a helyettese. És olyan emberekről beszél, akik Jézus Krisztus tanításához hűen ragaszkodnak. A mi halálunkat szeretné látni? Hát, mondom, én szégyellem magamat. Jézus Krisztus helyettesétől ilyen szavakat hallani. Úgyhogy nekem a papokról, meg a tanaikkal, meg a római pápáról is megvan a véleményem.

Szovjet idők

Rajk Lászlóval is együtt raboskodtam Kistarcsán egy ideig. Tudják, a volt belügyminiszterrel, akit aztán kivégeztek a kommunisták, hogy összeszövetkezett volna Titóval. Pedig ő is kommunista volt, marxista. Nagyon jó ember, nagyon intelligens. Harmincan voltunk a zárkában, és ott beszélgettünk. Tudott franciául, meg Spanyolországban is harcolt. A hitleristák ki akarták végezni, meg a magyarok is, de ő aztán valahogy elszökött. Beszélgettünk kettesben is. Egyszer azt mondta nekem, hogy a Bibliából az következik, hogy Jehova el akarja pusztítani a Szovjetuniót. Azt mondtam erre neki, hogy ilyen nincs a Bibliában, mert az egész Föld Jehováé. Neki nincs határ, csak a Föld van, az egész emberiség. És azok, akik tiszta szívvel támogatni fogják Isten királyságát, azok megmaradnak. Ezt mondtam neki, az ateistának. Okos volt, de kommunista.

Kistarcsán egy reggel, mikor felébredtünk, és kimentünk az udvarra, akkor az tele volt zsidó családokkal, de annyira, hogy alig fértek el. Razzia hozta be őket. Aztán Kistarcsáról elvittek minket *Garany* gyűjtőtáborba. Ez már '44 márciusában történt. Ott is volt már vagy hatszáz zsidó. Volt köztük egy

ungvári is. *Manó*, valami Manó volt a neve. És ő mondta, hogy ott már egy zsidó sincs, se egy cigány. Összeszedték őket. Lehítták ott az udvarra őket, és terítették egy pokrócot, és meztelenre teljesen levetkőztették őket. Akinek órája volt, aranya vagy pénze, oda kellett tennie. És akkor onnan elvitték őket Auschwitzba... Többet ott zsidó nem volt egy se, mert gázkamrába tették őket. Rettenetes, mit csináltak szegényekkel. Még Debrecenben voltam a fogságban, ahol belöktek egy pincébe. Hát ott lapult egy zsidó fiúcska is. Több zsidó is volt, de ez olyan vót, mint én. Olyan gyerek. Hát, szegényke! Olyan kedves volt, hogy ennyi kenyérkéje vót, de azt is kettétörte, és adott belőle. Meg egy-két kanál paszulyt is, abból, ami neki jutott. Én végül 1944. október 12-én jöhettek megint haza. Még itt voltak a magyarok, meg a csendőrök is. De három nap múlva bejöttek az oroszok⁴. Nagy lövöldözés tört ki előtte. A németek meg a magyarok, mielőtt elpucoltak, még lövöldöztek. Élt itt egy fiú. Az elbújt a legelőnél, és rádobott egy gránátot egy orosz tankra. És az felrobant. Na de őt is megölték. Inkább szaladt volna el a mezőn. Na, bejöttek az oroszok. És hát garázdálkodtak.

Elvitték a teheneket. A szomszéd fiúnak, a Lokáj Sanyikának volt egy gitárja. Odament hozzá egy katona, és elvette. És azon játszott részegen. Én meg fogtam magamat, aztán átmentem egy másik családhoz, ahol lakott egy orosz tiszt. Azt mondtam, mi annyira vártuk az oroszokat, hogy idejönnek, és jó lesz minden, és erre tessék. Akkor ez a tiszt odament, a részeg katona már úgy kapaszkodott volna bele ott a lányokba. És lekevert neki egy pofont és azt kiabálta, hogy szégyent hozol a szovjet katonákra. Te bitang – azt mondta –, takarodj vissza, és egy hétre elzárták. Amikor kijött, bocsánatot kellett kérnie mindenkitől. Később egy csomó embert innen összeszedtek és elvittek Oroszországba. De engem nem, mert nagyon rossz állapotban értem haza, nem voltam munkaképes. Bár engem ruszinként amúgy sem vittek volna el.

Aztán kezdtem újra dolgozni. Volt kis kert, azt megszántottuk. Tengeri, krumpli, káposzta, zöldség, paradicsom. A gyülekezet nem éledt újjá. A szovjetek is tiltották. Azok is olyan gonoszok voltak, mint a magyarok. Egyszer lehívatott egy őrnagy a községházára. Azt kérde nagy gőgösen, látod, ki vagyok én? Hát mondom, látom, hogy hivatásos ember. Ő már tudta, hogy én Jehova tanúja vagyok. Hát már árulkodtak rám. Kihallgatás. Azt mondja, te agitálsz, hogy beszéljenek a Bibliáról. Hát én megöllek, és elkaparlak, mint egy kutyát. Mire én, és akkor magával mi lesz? Mi lesz utána. És ez hatott rá. Egyszer csak felugrott és azt mondja: *Мое время придет* – eljön az én időm. Szíven találta, amit mondtam neki. Azt felelte, hogy ő már öreg. Mire én, lássa, magán is be fog teljesedni az, amit a Jehova Isten mondott Ádámnak, hogy mivel, hogy vétkeztél, por vagy, és visszatérsz a porba. Olyan rövidke kis időnk van itt, amit a Mindenható nekünk enged élni. Miért akarnánk itt egymást egy kanál vízben megfojtani? Elbeszélgethetnénk, megérthetnénk egymást. Felugrott és azt kiabálta, hogy eriggy innen, de másnak ne beszélj így. De a szovjet időkben

⁴ A szovjet Vörös Hadsereg 1944. október 2-án érte el Kárpátalja első települését, Verbiást (volóci járás). Október 26-án foglalták el Ungvárt. DJ

mégiscsak maradt az üldözés. Egész családokat vittek el Szibériába, kisgyerekeket, terhes asszonyokat is, mert jehovisták voltak. Mégis, alig akadt, aki elhagyta a hitet. Talán egy-egy. De itt is akadt egy spicli. Tetszik tudni, mi a spicli? Hát ő meg volt fogadva besúgónak, egy intelligens ember. De spicliskedett... ott volt a gyülekezet a mi házukban, bejött az udvarba, megnézte, aztán ment jelenteni. Én meg, mikor újra találkoztam vele, megkérdeztem: Sándor bácsi, meddig fogja folytatni ezt a spicliskedést? Ki fognak minket játszani egymás ellen. Volt egy milicista a rendőrségen, az szólt, hogy te Gyuri, ha halod, hogy kint az udvaron veselkednek a kutyák, ki ne menj, mert kicsálnak és meg akarnak ölni. Sokáig megfigyelték a házat is, ahol laktam. Közben meg rengeteget betegeskedtem, kórházban voltam. Egyszer egy orvosnő Ungvárról, ki korábban kezelte, vagy húsz év múlva azt mondta: Dolgos, maga ezzel a szívvel még itt van? Dolgoztam mégis, amikor bírtam. Sosem házasodtam meg, rengeteget betegeskedtem, kezelésekre jártam, operáltak. Mind a fogság következménye. De tessék, még mindig itt vagyok.

Az írás alapjául szolgáló interjút 2018. november 1., Korláthelmecen (Ungvári járás, Kárpátalja, Ukrajna), rögzítettük.

A minden lében kanál lány

Demeter Anna már túl a kilencvenedik évén mesélte el életét. Magyar-ruszin családba született, miközben a csehszlovák időkben talán szlováknak tartotta magát. Édesapja öntudatos magyar volt, akit különösen boldoggá tett, amikor a magyarok 1939-ben bevonultak a falujukba. Csak aztán jött a jegyrendszer, a háború, a behívások, még a 17 éves Annát is elvitték kényszermunkára a magyarok. Anna még ma is igazán részletesen emlékszik a zsidó ünnepekre, felidézi zsidó barátait, de azt is elmondta, hogy szülei szerint a zsidó templomba ne merjen menni, nehogy vérét vegyék és belesüssék a pászkába.

Demeter Annának hívnak, Szered-nyén születtem 1927. július hetedikén, de az igazolványba nyócadika van beírva, mer éjszaka születtem. Egy napot megfiatalítottak így. Római katolikus vagyok, az apácákhoz jártam Szerednyén óvodába. Jó nagy település volt ez akkor, óvoda, iskola is működött benne. Laktak itt reformátusok meg görögkatolikusok is, pravoszlávok akkoriban még nem. Magyarok, ruszinok. Mi szlovákul meg ruszinul beszéltünk eleinte otthon. Meg magyarul, de azt főleg, amikor bejöttek már a magyarok. A csehszlovák népszámlálásnál apám minket magyaroknak íratott be, az anyám görögkatolikus volt, őt ruszinnak. Ha azokban a csehszlovák időkben megkérdezte volna valaki, akkor azt mondom talán, hogy szlovákok vagyunk. Ez egy szlovák falu volt. De senki sem kérdezte. Apám mindig magyar újságot olvasott, a Függetlenséget⁵. A szomszédal együtt

⁵ A Függetlenség Gömbös Gyulát támogató, szélsőjobb, propagandalap volt, a nácik mellett agítált, a vidéki középréteget célozta meg, s mivel jelentős állami szubvenciót kapott, a konkurenciánál olcsóbban tudták adni. Főszerkesztője Kolosváry-Borcsa Mihály, a későbbi sajtókamarai elnök, akit a háború után elítéltek és kivégeztek. DJ

fizették elő. A másik oldalról egy zsidó család lakott. Ők is magyar újságot olvastak. Az apám ácsként dolgozott, házakat épített. Hatan voltunk testvérek, én a legfiatalabb. De nem mondom, hogy olyan nagyon elkényeztettek. Mer én olyan voltam, hogy minden lében kanál. Én nem szerettem tétlenül ülni. Ha valahova kellett menni, bótba, vagy piacra, felpattantam a biciglire, és már szaladtam is. Nem mondhatom, hogy szegények lettünk volna, az iparosok, ugye, jobban álltak. Meg aztán földünk is volt, gazdálkodtunk.

A pászka és a vérvád

Jóban voltunk itt mindenkivel. Az egyik oldalon laktak a Csejkáék, ott is öt kölök. A másik szomszédék zsidók voltak, de a gyerekek már nagyok, azok nem velük éltek. Ők pipát gyártottak. Sokszor bementem hozzájuk, mindig kellett valamiér menni, és a szomszédokkal barátságban éltünk. Az anyám mindenkivel barátságban élt. Szerednyén igen vallásosak voltak a zsidók. Saját ünnepeiket tartották. Például ősszel kuckát építettek, azaz nádbul sátrat a házuk elé, és akkor egy hétig ott ettek, ott imádkoztak. Én is sokszor bent voltam. Mer, ha bementem, a vén zsidó asszony azt mondta, Ancsi, nézd meg a sátrunkat, hogy milyen. Szombat reggelente meg hívtak a gyertyákat a gyertyatartóból leszedni. És pénteken nem főztek maguknak, hanem elcipelték a szomszédba, a pékhez sütni a fazekat. Paszulyt általában, olyan sűrű babot. Na, hogy is hívják ezt... Sokszor jöttek, hogy menjek segíteni hazavinni. Otthon meg csináltak rétest, vastag tésztából, kakaóval. Nagyon édes volt. Meg az esküvők. Keresztényeket nem hívtak, de mi gyerekek persze, hogy odamentünk megnézni. Mikor jöttek esküdni, akkor a menyasszonynak fehér selyemmel bekötötték a szemét. Ott olyan sátorfélélt építettek a házuk előtt, a szemeten. Mer a zsidóknál nem volt rendes udvar, tiszta ház. És ott a ház előtt csináltak olyan rudas sátozt, és ott esküdtek. A jányt vitte az apja, a fiút vitte az anyja karonfogva. Fehér ruhában volt az anyja is. A vőlegénynek becsavartak egy poharat egy zsebkendőbe, és akkor rá kellett neki lépni, hogy darabokra törjön széjjel. És akkor a menyasszonynak levették a szeméről a selymet, hogy lássa, hogy kihez is megy férjhez. Én valahogy vágytam elmenni a zsidó templomba is. Csak a szüleim megtiltották. Meg a szomszédok is mondták, hogy nem szabad odamenni. Mert megfogják a zsidók a lányt, és a vérét beleteszik a pászkába, az keresztény vérrel van sütvé. Húsvétkor volt, hogy hoztak a zsidók pászkát, és kínálgatták nekünk, de nem szabadott megkóstolni, mert vért sütöttek abba bele. Az öreg zsidók nagy szakállal meg pájszlival jártak, a bátyámék gyerekkorukban próbálták nekik néha levágni. A fiatalabbak már nem mind néztek így ki. De valójában nem féltünk tőlük. A zsidóktól nem félt senki.

Vasárnaponként sokáig nagy bált rendeztek. Voltak fiúk, akik maguktól kitanultak zenélni, és erre táncoltunk. És a zsidó fiúk is mindig jöttek és barátkoztak a katolikusokkal. Jóban voltunk. Az apám náluk varratott ruhát, mert jó szabók voltak, meg borbélyok. Mi a leányiskolába jártunk zsidó lányokkal együtt, a bátyáim is a fiúban. Az egyik bátyám mesélte egyszer, hogy nem mentek a zsidó fiúk iskolába, és a tanár kérdezte, hogy miért nem. Hát

azt felelték, minek járjunk mink iskolába, mikor minket úgylis nemsokára összeszednek és elvisznek, és mi meghalunk.⁶

Harminckilenc március 15-én jöttek be a magyarok Szerednyére. Addig csehszlovákok voltunk. Jöttek a csendőrök meg a fináncok. Építettek díszkaput nekik, meg minden. A bátyáim meg magyar zászlókat csináltak nekik papírból. Az egyik elment a boltba, vett piros papírt, a másik zöldet, a harmadik meg egy következő boltban fehérret, hogy ne legyen feltűnő. De észrevették. Mégis, mikor Munkács felől jöttek a magyarok, a háztetőnkön már ott lengett a magyar zászló. Az apám úgy várta a magyarokat, mint éhtyúk a szemet. Azt mondta, húsz évvel tovább fog élni, mer magyarokat lát.

De azután hamar jöttek a jegyek az élelmiszerre. Jöttek a ruhaanyagok papírból. Kétszer se lehetett valamit kimosni és tönkrement. Cipőt rendesen nem lehetett kapni, akkor jött divatba a fatalpú, amire vászonból csináltak felsőrészt⁷. Már abba kellett járn. Aztán kezdték katonának vinni a férfiakat. Meg munkaszázadba, hogy dógozzanak. Még én is vótam lágerba' a magyarok alatt. Éngemet is elvittek munkára, Utcásra⁸. Szlovák falu, most Bereznán túl van ez. Tizenhét éves voltam negyvennégyben. Szerednyén a jányok nem úgy jártak, mint más faluban. Mindegyikünknek ezüstgyűrű volt az ujján, nyaklánc vót, fülbevaló vót mindegyiknek a fülében, mer ugye nálunk divat vót a fülbevaló. Avval fogadtak, hogy na, jöttek a kifestett nők. Pedig tudtunk mi dolgozni. Betonokból építettek oda csapdákat, hogy ha jönnek oroszok az erdön átal a tankokkal, beleessenek. Magyarok vezették a munkát, mi ott laktunk az erdön, sátorban. Tizennégyen, lányok, és talán tizenhat férfi is jött velünk Minden családból kijelöltek embereket, akiknek menniük kellett. Lapátot nyomtak a kezünkbe, mire én megjegyeztem, hogy az oroszok előbb lesznek itt, mint ahogy elkészülünk. De valaki rögtön rám szólt, vigyázz, te jány, miket beszélsz, mert az ilyenért megbüntetnek. Elvittek június huszadikán, azután júliusban hazajöttem. Nem szöktem, hanem jöttem. Jó, ők nem tudták, hogy hazajöttem. Otthon voltam tán három hétig, de kiderült, és vissza kellett mennem. Először raportra küldtek, mert akik elszöktek, azokat a pincébe zárták, és csak kenyeret meg vizet adtak nekik. Három napig. Aztán engemet áthelyeztek Záhonyba. Szóltak, hogy vigyázzanak velem, mert szökevény vagyok. Én feketébe jártam, hogy azt higgyék gyászolok. Amikor kérdezték, mondtam, a férjem halt meg. Azért mondtam, hogy békén hagyjanak.

Rablás és fosztogatás

Október tizennegyedikén az őrnagy bejelentette, jányok, készüljetek, mer megyünk Hidasnémetibe. Én meg felálltam, mondom: Őrnagy úr, én nem megyek! Miér? – kérdezi, talán csak nem a partizánokkal akarok összeszövetkezni? Mondom, őrnagy úr! Hogy néznek ki a partizánok? Szárnyuk vagy szarvuk van? Mert már itt vagyok két hónapja ebben az erődtítésben, de én még parti-

⁶ Ez is visszatérő elem az interjúkban. A zsidók tudták a sorsukat, mégsem tettek ellene semmit.

⁷ Több interjúalanyunk elmondta, hogy a csehszlovák Bata cipőket felváltották a jellegtelenebb, igénytelenebb magyar gyártmányok, és ez igen feltűnő változás volt.

⁸ Község Szlovákiában, az eperjesi kerület színnai járásában.

zánnal nem tanálkoztam. Hát legalább tessék megmondani nekem, hogy hogy néznek ki a partizánok! És bárhogya, de én megyek haza. Az anyám halálos ágyán fekszik, én megyek, vele akarok lenni. Azt mondja, jönnek az oroszok, és majd felakasztanak. Mondom erre, őrnagy úr, ha megölnek engemet, a saját szülőföldemen fogok meghalni, nem idegenybe. És idegenybe ki garantál értem, hogy ott nem halok meg. Lehet, hogy ott lelőnek, mint egy kutyát, és senki se fogja tudni, hogy mi történt. Úgyhogy azután engemet hazaengedett. Hazarérek, kérdezem a szomszédban, hol vannak a szüleim. Hát senki nem tudja, hogy hol vannak. És akkor a szomszéd azt mondja, Ancsi, nálunk szüretelés van, gyere velünk. Elmentem szüretelni, mit csináljak egyedül otthon? Amikor megláttak a jányok, sírva fakadtak. Ancsi, hazajöttél? Megörültek, nagyon megörültek nekem. Anyám meg hazajött, látta a bőröndömet, hogy ott van, meg a ruhámat, hát azt hitte, meghaltam, csak a ruhámat küldték haza. A szomszédok szóltak neki, hol vagyok. Amikor meglátott, azt mondja, jaj jányom, azt hittem, hogy régen halott vagy, mer már hót hír jött Szerednyére rólunk, hogy meghaltunk. Záhonyban nagy bombázások voltak. Otthon újra nagyon jó volt. Közben negyvennégy tavaszakor elvitték a zsidókat, a szomszédainkat is. Elvitték az összes zsidót vonattal. Csendőrök kísérték őket, rengetegen éltek addig Szerednyén. A férfiakat hamarabb elvitték munkaszázadokba. És utána vitték az idősebbeket, asszonyokat, gyerekeket. Hát, a vonathoz nem mentünk velük, nehogy azt mondják, hogy örülünk, hogy őket elviszik. Egy szomszédasszony odament mégis elköszönni, és azt mondta neki a zsidó asszony, hogy ne szomorkodjon, hogy őket elviszik, mert ha maradtak volna, akkor járomba fogtak volna minket, és velünk szántottak volna⁹. Hát amúgy a zsidókkal semmi problémánk nem vót. Mert ha bementünk az üzletükbe, igen örültek nekünk. Ha kevés volt a pénzünk, akkor is adtak mindent, hogy majd megadjuk, nem baj. A fűszeresnek is vót egy notesze, beírta, hogy mit vásároltál, aztán a hónap végén kifizetted. Mert a férfiak nálunk sokszor csak tavasztól kerestek pénzt, amikor lehetett már menni a szőlőbe dolgozni. Mikor aztán elvitték a zsidókat, a magyarból jöttek, akik boltot nyitottak, meg lett a Hangya¹⁰. A zsidók régi boltjai bezártak, aki tudta, kirabolta, vitte, kinek mire vót szüksége. A ruhákat a házaktól behordták a zsidótemplomba, aztán amikor megjöttek az oroszok, mindenki vihetett onnan, amit csak bírt. Az élelmiszert, akik felsőbbek voltak a faluban, maguk között széjjelosztották. Sokan benne voltak. Mink ugye nem mentünk velük. Mink nem vótunk arra ráutalva, hogy zsidó holmikba járjunk. Aztán már a front után hazajöttek a zsidók, felismerték a ruhájukat, és letépték a jányokról azt a ruhát¹¹. A zsidók régen különkülön jártak, mint a magyarok. De mi is elegánsan öltöztünk a testvéreimmel, mert

⁹ Valóban, nehezen érthető, mit is hangoztatott el, de hasonló furcsa motívumok rendszeresen előjöttek, talán valamiféle felmentést adva arra, ami történt, tessék, ezek is gonoszak lettek volna velünk.

¹⁰ A Hangya országos fogyasztási és értékesítési szövetkezet volt, a harmincas évektől, mint a zsidó kereskedőkkel szemben működő hálózatot államilag támogatták.

¹¹ A legtöbb beszélgetőtársunk úgy emlékezett, hogy a faluban igen sokan részt vettek a fosztogatásokban, csak éppen ők nem. Legfeljebb náluk megőrzésre maradt ott ez-az. Akadt zsidó interjúalanyunk, aki elmondta, hazatérve egy szomszéd nő ruhájában felismerte édesapja taliszát, azaz imaköpenyét, amiből ruhát varrtak.

az apánk rendszeresen vett nekünk szép ruhát. Na, nemcsak a ruhákat vitték, sokan elfoglalták a zsidók kiürült házait. A fiataloknak, akiknek nem volt, hát így lett hova menniük. Meg hoztak Magyarországról útkaparókat, hiszen Szerednyén rendes betonos utca volt, mert a csehek megcsinálták. És akkor ezek az útkaparók költöztek egy ilyen házba. Aztán a háború után volt, amelyet a kommunyista párt foglalta le magának. Nekünk is elvitték az egyik tehenünket a magyar katonák, mert kellett nekik.

A szegény világ

Mi elbújtunk a pincében, vittünk le székeket, meg dunyhát, mikor jött a front. És velünk volt öt magyar fiú, akik megszöktek a katonaságtól, kaptak a bátyáimtól civil ruhát. Ott bujkáltak velünk hetekig. Az egyik Nyíregyházáról valósi, annak volt saját borbélyüzlete, egyszer a bátyám felkereste. A többiek, mikor elmentek, azt mondták, adnak tudtot magukról, de nem adtak semmiféle hírt, hogy élve maradtak, vagy sem. A mi szomszédunkból a zsidó férfi viszsza jött, a felesége meghalt a lágerben. A saját házába ugye nem költözhetett, mer ott már mások laktak. De a központban talált más zsidó házat, aztán oda ment. Különb háza lett, mint addig volt. Mer régen csak szoba-konyha volt, ebben meg több minden. Jöttek haza 45-ben zsidók, még idegenek is Szerednyére lakni. Tanított engem táncolni egyikük. Bécsi keringő, szlőfoksz, tangó. Nem beszélünk arról, mi történt vele, hol járt. Megvolt nekem is a magam baja, mit érdekelt engemet a zsidóké.

44

Jött a szovjet. Tudja, mi volt akkor? A nagy szegénység. A bótokba semmit se lehetett kapni. Ha mégis volt valami, az is drágán. Nálunk Szerednyéről nem vittek ugye senki magyart fogságba, mint máshonnan. Volt itt egy orosz bíró¹², és ő valahogy elérte ezt. Szerednyén nem lett volna, aki átveszi a gazdaságot. Meg ha jöttek, mindenki úgy tett, hogy nem tud magyarul. Gejőcből viszont elvitték a kulákokat. És a kulákok magyarok voltak. Azt mondták kuláknak, akinek több földje volt. Aztán elítélték öt évre őket, a házat elvették. Én kitanultam varrni negyvenötben, akkor ugye divatba volt ez, amit mi zsemperás blúznak hívtuk, olyan hosszú, fekete selyemféle, nyári szövetből készült. De varrtam én kosztümöt, nagykabátot is. Szabni is tudok. Szemre szabok ruhákat. Akármilyen, csak hozzanak nekem mintát, én kiszabok. Negyvenhatban meg férjhez mentem. Magyar faluba kerültem, Gejőcre. Jaj, de nehéz volt nekem. A férjem kérte, hogy adjak neki egy bádog vizet, hát mondom, bádog vizet? Nálunk ugye csésze volt, a bádog az a csupor. Nem bádog. Átjött egyszer egy magas, nagy bajuszú, és azt mondja előttem: inkább kötelet vett volna a nyakába, inkább felakasztotta volna magát ez a nő, mint idejött. Aszítotték, hogy aki Szerednyéről jön, az nem tud magyarul beszélni. De aztán barátságosak vótak velem. Nem ériztem rosszul ott magamat, mer a szomszédok is igen aranyosak vótak mind, de nagy szegénységben éltünk. Eleinte mindenhova gyalogolni kellett. Azután jött a busz, litocskának hívták, kétszer egy héten hozta-vitte a népet. Abból éltek az emberek, hogy piacra jártak, a gyöngyvirággal, amit szedtek. Semmi munkalehetőség nem

¹² A falu vezetője a bíró.

maradt. Negyvennyóc-negyvenkilencben alakult ki kicsit jobban. Lett kolhoz. De a kolhozban egy évben egyszer volt fizetés. És kézzel kellett mindent csinálni. Mer a lovakat ugye elszedték. Azután később kezdtek jönni a traktorok, könnyebb lett a munka. De ez az ötvenes évekbe volt már. Varrtam én kolhozba is a traktorokra, üléseket. Meg kapáltam, dohányba is mentem. Közben a gyerekek iskolába jártak, mindegyik befejezte nekem a tíz osztályt¹³. Hát, így teltek el az évek.

Az interjú 2018. január 31-én Palágykomorócon (ungvári járás, Kárpátalja, Ukrajna) készült. Mindkét beszélgetés elkészítésében és megszervezésében Vákv Mariettával és Noemi Székely-Popescuval dolgoztam együtt. DJ

¹³ A szovjet rendszerben az általános iskola 10 osztályos volt.

Bálint Norbert-László: Pár

Kalapáccsal műteni?

Soproni Tamással beszélget Fekő Ádám

2019-ben esélytelennek mérték, 2024-ben már a budapesti VI. kerület fideszes szavazóinak egy része is a Momentum politikusára szavazott. De hogy kerül egy baloldali ember egy liberális pártba, milyen viszonya van a szélsőjobbhoz, és miért fontos akár a városi kutyatartást is sokféle aspektusból nézni? Ezekről beszélgettünk a politikussal.

– *Most jobb pozíció ellenzéki polgármesternek lenni, vagy 2019-ben volt?*

– 2019-ben szerintem még nem tudtuk, mire számítsunk, és aztán nagyon hamar jött a Covid, ami nagy váltást eredményezett a kormány hozzáállásában, főleg a fővárosban éreztük ezt. Addig talán még nem döntötték el, mi a jobb nekik: az ellenzéki polgármesterek teljes ellenséggként kezelése vagy a partneri viszony. Aztán beütött a Covid, és hamar eldöntötték, jöttek a rendeleti kormányzás szabályai és a megszorítások. Kemény időszak volt, és azért is keményebb, mert az ember akkor még csak tanulta a koalíciós együttműködést és az egyeztetések folyamatát, ezzel sok polgármestertársam így volt. Nekem már könnyebb a dolgom most, van egy nagyon jó csapatom, akikben bátran megbízhatok. Ezek az emberek már nagyrészt nem is a pártjukhoz lojálisak, sikerült elérnem, hogy terézvárosi ügyekkel foglalkozzunk.

– *Azt számtalanszor elmondta, hogy nem akar kilépni az országos politikába. Mikor jött rá, hogy az önkormányzati szinten lesz a helye?*

– 2019-ben a polgármesteri indulásom előtt volt itt helyben egy népszerű fideszes polgármester, Hassay Zsófia, készítettünk közvélemény-kutatást az esélyekről. Márciusban az jött ki, hogy 80 százalék körül vezet Hassay Zsófia, rám pedig tizenvalahány százalék szavazna. Több tanácsadó is ajánlotta, hogy akkor „jó, Tamás, itt a vége”, és dönthetünk a lefújás mellett, vagy belemegyünk és a tisztességes helytállás a cél. Érdekes tapasztalat volt, mennyit lehet dolgozni egy kampány alatt, és mivel az a kampány a helyi ügyekről szólt, és nem arról, hogy hogyan lehet leváltani Orbán Viktort, rájöttem, hogy ezek közelebb állnak a lelkületemhez. Sokkal beláthatóbbak, megoldhatóbbak, és őszinte leszek: az embernek fel kell mérnie a saját képességeit is. Azzal hízelgek magamnak, hogy a polgármesterekből a jobbak közé tartozom, de nem vagyok abban biztos, hogy ezek a képességek átültethetők a nagypolitikába is. Nem tudom például elviselni a közbeszéd színvonalát. Nem bírom elviselni a valamennyire minden oldalon jelen lévő ellenségképzés szükségességét. Én helyben mindenkihez beszélek, és arra törekszem, érezzék a fideszes szavazók is, hogy őket is képviselem. A nagypolitikában az látszik a világ-

tendenciákból, hogy ezt nem lehet sikeresen csinálni.

– *Ezek szerint időközben jött rá, hogy ez jobb, mint az eredeti elképzelései, és ez mégsem ugródeszka az Országgyűlés felé?*

– Abszolút. Nagy a sokszínűség és az impakt, amivel itt találkozunk az ember. Lássuk be, hogy az ellenzéki képviselők mozgástere eleve korlátozott az Országgyűlésben, a tizenöt éve tartó kétharmad idején egyenesen impotensek. Kisebb sikereket el lehet érni, vannak többen, akiknek tisztelem a munkáját. Hogy ne csak Hadházy Ákost mondjam, a Momentumból ott van Lőcsei Lajos, aki hosszú ideje foglalkozik a falvak droghelyzetével, és következetesen viszi ezt az ügyet. Ha belebukik is, legalább megpróbált felszínen tartani egy problémát. Ez sikeres ellenzéki munka akkor is, ha lehet mondani, hogy alacsonyan van a sikerléc. Viszont mi helyben konkrét problémákat meg tudunk oldani akár egyes embereknek is. Azzal, hogy több mint száz lakást újítottunk fel, száz család számára biztosítva kulturált életet, azzal, hogy hajléktalanságban élő embereknek nyújtunk lakhatást, azzal, hogy átalakítjuk a város szövetét, és megértetjük az emberekkel, hogy alapvetően mindenki gyalogos, azzal impaktunk van, máról holnapra elérhető sikerekkel. Ezt sajnos nem látom az Országgyűlésben.

– *Tavaly nyáron az egész országban biztosra vették, hogy ismételni fog Terézvárosban. Belülről is könnyű meccs volt?*

– Sok embernek vették már biztosra a győzelmét, én nem vettem

annak a sajátomat. Azt gondoltam, tövig kell tolni a kampányban a gázt, viszont végeztem egy kísérletet: semennyire nem csináltunk negatív kampányt. Nem akartuk definiálni az ellenfelet, csak arról beszéltünk, hogy milyen sikereink vannak, és mit szeretnénk elérni. Pedig tudtuk például, hogy Kovács Balázs Norbert, a Fidesz polgármesterjelöltje nem is helyi lakos, de erről sem beszéltünk. Nehéz volt tartani magunkat a pozitív kampányhoz, mert a Fidesz elég keményen tolt a lejáratási kísérleteket. A választás után behívtam az ellenfeletem, hogy kezdjünk tiszta lappal: ennek egyetlen feltétele az lett volna, hogy kérjünk bocsánatot a kampányban mutatott inkorrekt nyilatkozatokért. Meglepett, hogy ő erre nem volt hajlandó, pedig akkor már véget ért a választás, amelyen minden korábbinál súlyosabb vereséget szenvedett a Fidesz Terézvárosban. Azt hittem, lehet együttműködni, márpedig nekem az a célom, hogy a kormánypárti képviselőket is bevonjuk a döntésekbe.

– *Az előző ciklusában még kifejezetten dicsérte a Fideszt, amiért együttműködő. Ennek vége van?*

– Igen. Azt gondolnám, azért is cserélték le a helyi fideszeseket. Én is azt éreztem, hogy nekik nem a pártjuk volt az első, hanem a kerület. Ha ezt a mentalitást érzem bárkitől, akkor belefér, ha kicsit rugdos verbálisan a testületi üléseken, hiszen én vagyok a polgármester, ettől még tudunk bizonyos témák mentén együttműködni. A fideszes képviselőknek is fontos lenne elérni eredményeket: az előző ciklusban közösen dolgoztunk például a homlokzatfelújítási pályá-

zatunk kidolgozásán. Az együttműködésre való nyitottság eltűnt, a rugdosás maradt.

– *Az együttműködésre hajlamos fideszesektől nem kérdezte meg, mi tartja őket még a pártban?*

– Konkrétan a személyükről nem beszélnék, mivel magánbeszélgetésekről az ember nem oszt meg információkat. De általánosságban elmondható, hogy van a Fideszben egy réteg, akik még az 1990-es években léptek be a pártba. Őket az évtizedes kötődésük erősíti meg a hitben, hogy ez az ő közösségük. Nagyon nehéz szakítani a pártoddal és közösségeddel még akkor is, ha nem értesz mindennel egyet, vagy ha pár embertől már undorodsz benne. Én mindemellett azt gondolom, nagyon sok tisztességes ember van a Fideszben. Magyar Péter háromezer emberről beszél mint olyanokról, akik közvetlenül tehetnek az elkövetett bűnökről, szerintem ez reális.

– *Azt meg tudta állni ezeken a beszélgetéseken, hogy rajtuk verje le a NER dolgait?*

– Ó, hát privátban ezt megtettem! És ez jó is. Egyszer azzal támadtak, hogy egy testületi után elmentünk sörözni a képviselőkkel, ahova eljöttek LMP-s, DK-s, momentumos és fideszes képviselők is. Vita volt a Városligetről, de előkerültek oktatási kérdések is. Így kéne kinéznie az országnak, az Országgyűlésben is sokkal többet kéne beszélgetniük a képviselőknek a háttérben, és akár megpróbálni meggyőzni egymást. Nagyon sokat szívtuk a vértük a kormány miatt, és persze ők is visszaadhatták ezt. De a nyilvánosság előtt a testületiken miért

beszelnék ilyen témákról? Teljesen nem marad ez el, a Pride kapcsán, ami aktívan érinti a kerületünket, nyilván fel fogok szólalni, ahogy az önkormányzati elvonásokról is. De azt senki ne várja el tőlem, hogy a határázráról vagy az Európai Unióval folytatott harcról beszéljek, és elmondjam minden testületin, hogy micsoda gonosz ember ez az Orbán Viktor.

– *Ezek szerint nem akarja kielégíteni azoknak az igényét, akik a polgármesteri megbízásával a kormányváltásra is szavaztak valójában?*

– Valóban nem elégítem ki ezt az igényt, de éppen ezért mélyebben is gondolkodtam ezen. Van abban igazság, hogy 2019-ben sokan azért szavaztak az ellenzéki jelöltekre, mert azt gondolták, az előremozdítja a kormányváltás ügyét. Szerintem ez így is van egyébként: ha jól működik egy város, az meggyőz embereket arról, hogy a „másik oldalon” vannak kompetens emberek. Lehet, hogy ezzel csak magamat akarom meggyőzni, de ezzel nagyobb hatékonysággal tudok fideszes szavazókat akár az ellenzék oldalára állítani, mint ha döngözném a mellemet, és mindennap Orbán Viktort szidnám. De azon magam is elgondolkodtam, hogy az helyes volt-e, hogy nem szólaltam meg Facebookon Novák Katalin ügyében, miközben az egy közéletet megrengető esemény volt. De hozzátenném, mi ebben a kérdésben cselekedtünk, hiszen az érintett fiataloknak az Utcáról Lakásba Egyesülettel közösen segítettünk. Persze a verbális aktus is át tud változni valós cselekvéssé, de ezzel mégiscsak nagyobb eredményt értünk el.

– *Azt elmondta, mi tarthatja a Fideszben a fideszeseket, de önt mi tartja még a Momentumban?*

– Nagyon sokat kaptam ettől a közösségtől, iszonyatosan jó közösség. Barátokat és a feleségemet is, ő a legnagyobb nyereségem a pártból! Alapvetően hiszek a pártműködésben és a közösségek erejében, magányos farkasként sokkal nehezebb. És én lojális is vagyok a közösségemhez, amíg az olyat nem tesz, ami szembemenne az értékeimmel. Nagyon szurkolok annak, hogy megmaradjon a Momentum közössége, de azt nem tudom, mi az ehhez vezető út, és mit kell tenni 2026-tal kapcsolatban. Az elmúlt hét évben szerintem mindig azt tettük, amit a választók elvártak tőlünk. 2018-ban, amikor külön indultunk a választáson, és visszaléptünk sok helyen a kétharmad megakadályozása érdekében, nem rajtunk múlt. Éreztük, hogy a választók elégedetlenek, aztán 2019-ben összefogtunk mindenkivel, és ez volt az elvárás 2022-re is. Akkor a választók miniszterelnök-jelöltet választottak, aki mögé teljes erővel beálltunk, és amikor ez a jelölt megbukott, akkor vállaltuk a felelősségünket. Mi mindig tisztességesen viselkedtünk, ennek ellenére a választók úgy érzik, hogy nem mi vagyunk az az erő, ami képes lenne leváltani Orbán Viktort, holott ez az erő ő maguk valójában, és nem a pártok. Sokszor olvasom, hogy valamit újszerűen csinál a Tisza Párt, de én nem látom a nagy truvájt. Nincs valójában újdonság azon túl, hogy egy kiugrott fideszes a vezetője, amit persze így és úgy is lehet értékelni, de ebben nem szeretnék állást foglalni. A politikában sok szerepe van a szerencsének: a NOLimpiával

a Momentum szerencsés volt, mert arra elég volt, hogy létrejöjjön a közösség, de a meghozott döntések annak ellenére, hogy helyesek voltak, a választók bizalmának elvesztéséhez vezettek. Őszintén szólva nem látom, hogy a március 15-én bejelentett konzultáció Magyar Pétertől például újdonság lenne, hiszen ilyen már csinált az LMP-től kezdve az MSZP-ig mindenki. Az újszerűség az, hogy a választók úgy döntöttek, ennek a közösségnek és csak ennek adják meg a bizalmat. Én nagyon szurkolok, hogy a kormányváltás megtörténjen, és azok az emberek, akik ehhez a párthoz csatlakoznak, érezzék a felelősségüket, tisztességesek legyenek, és valóban képviseljék azokat a választókat, akiknek a többsége szerintem nem jobboldali.

– *Annak idején mi vitte a Momentumba magát baloldalinak valló emberként úgy, hogy az első perctől kezdve klasszikus liberális társaságnak tűnt? Később hígult fel?*

– Úgy kerültem oda, hogy egy barátom 2015 nyarán megkeresett azzal, szerveznek egy tábort, alapítványnak egy mozgalmat és pártot, ami fiatalos, a rendszernek ellenálló és alapvetően a balos vonalat képviseli. Gondoltam, ez tök szuper, el is mentem, és ott pár embert megkérdeztem, miért jött el a táborba. Az egyik azt mesélte, megkereste egy barátja, hogy alapítványnak egy pártot, ami fiatalos, a rendszer ellen küzd, és alapvetően jobboldali, liberális-konzervatív. Meglepődtünk, de így alakult a közösségünk. Főleg egyetemvárosok voltak a lábaink, és már innen látszott, hogy ez centrista közösség tud lenni, de nyilván Cseh Katalin, Donáth Anna vagy én is a

baloldali gondolatiságból érkezünk. A felhívulással mindenki szembenéz, az MKKP, az LMP és mi is szembenéztünk, így jár majd a Tisza is. Mindenki bele akar látni valamit, ami lehet akár az 1998-as Fidesz vagy a liberális világ. És vannak a helyi örültek, akik már minden párt környékén megfordultak, és elmondják mindenkinek, hogy az előző társaságuk örült volt, de ők tudják megoldani a dolgokat helyben a Fideszszel szemben. Ami meghatározza a Momentumot, az végig a társadalmi szabadelvűség volt.

– *Van egyáltalán értelme a pártoknak úgy, hogy már egy-egy személy brandje sokkal erősebb?*

– Jó lenne, ha lenne. Az emberek változhatnak, és a politikában inkább rossz irányba szoktak, az ideológiára és értékrendre épülő pártok stabilabbak maradnának. Sokkal szívesebben választanék ilyen alapon én is, mint egy személyt. Ha van egy párt, ahol tudja a vezető, hogy leváltható, mert nem rá épül az egész, az egészségesebb. De sajnos nem ebbe az irányba halad a világ.

– *A politikai munkája a személyessé válás miatt kicsit már az influenszerekéhez is hasonlít. Hiszen húsz éve még nem kellett 0–24-ben közvetíteni a munkáját. Nem veszi el az időt az érdemi munkától?*

– Kerületi polgármesteri szinten még relatíve keveset kell ezzel foglalkozni, de néha eszembe jut, hogy az 1990-es években egy polgármesternek még nem volt napi közvetlen hozzáférése a választókhoz azon túl, hogy beszélgetett velük. Ez több időt biztosított számára a menedzsmentfeladatokkal foglalkozni. Én is

inkább arra helyezem a hangsúlyt, hogy kommentekben válaszoljak a lakosoknak, de ezt már Karácsony Gergely szintjén nem lehet, ahol van 1,3 millió választó. Ott már nem lehet közvetlenül hozzáférni az emberekhez, imidzset kell kiépíteni magadról és rövid videókat forgatni. Én nagyon utálnám ezt. A fogadónapokra bejönnek huszonvalahányan, vagy ha esküvőket tartok, az szerintem sokkal értékesebb a választás szempontjából, mint egy rövid videó a Facebookon.

– *Izgalmas személyes útja van, mert egy MIÉP-es családból érkezik. Hogy sikerült bejárni ezt az utat, gyermeki lázadás következménye?*

– Egyfelől nemcsak MIÉP-es család, de evangélikus gimnáziumba is jártam a Fasoriba, ahol szintén volt jobboldali kapcsolat. Természetes, hogy az ember lázad tinédzserként, és ebben az időszakban az egyik sógorom is rendkívül nagy hatással volt rám. Olyan könyveket adott a kezembe, amelyek mélyebben elgondolkoltak a világ dolgairól, és olyan összefüggésekről, amelyek nem a New York–Tel-Aviv-tengelyről szólnak. Akkor kezdtem el gondolkodni társadalomról és talán politikáról is, de azzal nem foglalkoztam mélyebben annál, hogy olvastam a régi *Indexet*.

– *Ennek a háttérnek köszönhető, hogy jobban érti a jobboldalt a kollégáinál? A magyar ellenzék körében nagyon általános, hogy nem akarják megérteni, miért vándorol valaki akár a szélsőjobbba.*

– Fontosnak tartom, hogy megértjük az útjukat kereső embereket. Állodzatokról van szó, akik nem kaptak

egészséges közösséget és alapokat. Leegyszerűsítő, de amikor az ember folyton ellenségekért keres, az valójában mindig a saját problémáiról szól. Baloldali emberként erős a hitem abban, hogy az egyénnek sokkal csekélyebb a felelőssége, mint a társadalmunknak, és ezért megpróbálok mindenkivel empatikus lenni. Igen, az elkövetővel szemben is annak kell lenni. Személyesen lehet, hogy nem tudnék az lenni, de olyan politikai berendezkedést és döntéshozókat szeretnék, akik képesek felülről az egyéni bosszúvágyat. Fontos figyelni a fiatal férfiakra, akik könnyen bekerülnek a szélsőjobbba. Alapvetően azzal van a baj, hogy társadalmunk egyre individualistábbá válik, miközben igenis szükségünk van közösségekre: a jobboldal pedig ügyesebb ebben. A baloldalt teljesen tönkrétette ezen a területen a 2000-es évek teljesen félrement, gazdaságilag neoliberális, társadalmilag pedig szélsőségesen individualista gondolkodása.

– *Ez a megértés szerepet játszhatott abban, hogy Terézvárosban még a fideszesek is leszavaztak önre a nyáron?*

– Kevés szerintem, őket a polgármester gondos gazda hozzáállása hozza be. Megértem azokat az embereket, akik 1940-ben London közepén születtek, és amikor felnőttek, nem láttak fekete embert. De amikor a 2000-es években hatvanévesek lettek, nem láttak a környékükön fehér embert. Meg tudjuk érteni, hogy nekik ez félelmetes, és ellenérzéseket fog táplálni a bevándorlással szemben? Az ő életük, a tizenéves-huszonéves időszakuk az, ahova visszavágnak. Ezt meg kell

értenünk, de nem kell vele egyetérteni. Ha nem fordulunk megértéssel hozzájuk, akkor utálni fognak minket. És bűne van azoknak a politikusoknak, aki ezeket az érzéseket felkorbácsolják, de azoknak is, akik nem próbálják meg ezeket aktívan beszélgetéssel csillapítani.

– *Terézváros a kevés hely egyike, ahol tényleg érezhető a bevándorlás, nagyon sok külföldi állampolgár lakik itt. Volt már ebből feszültség?*

– Nem. A hozzánk beköltözők alapvetően könnyen integrálódnak, és a terézvárosiak részéről sem találkozom esetleges idegengyűlölő vagy rasszista megjegyzésekkel.

– *Sokak szerint elvesztette a „jófej politikusi” küllemét azzal, hogy az Airbnb teljes betiltását úgy dobta be, hogy arról a választási kampányban nem volt szó. Rontott volna a nyári eredményein, ha jelzi ezt?*

– Volt hat kiemelt programpon-
tom, ebből az egyik az volt, hogy „egy svájci típusú online népszavazás keretében megkérdezzük a helyieket arról, korlátozzuk-e az Airbnb-típusú szálláskiadást.” Nehezen fogadom el, hogy eltitkoltam volna, de az igaz, hogy sokan a korlátozást úgy értették, hogy kicsit korlátozzuk, de nem tiltjuk be. Törvényi lehetőségeink nincsenek a korlátozásra, mert ha csak csökkentjük 180 kiadható napra, azt nem tudnánk betartatni. Nagyon megértem a dühöt ezzel kapcsolatban: a 2010-es évek elején kinyílt ez a lehetőség, nagyon jó bevételi forrás volt, de egyszer csak jön egy politikus, és azt mondja, szerinte nincs rendben, hogy szálláshely-szolgáltatásra használjuk az ingatlanjaikat. De ez

világszinten sincs rendben, mert bár én nagyon szeretek turistaként Prága belvárosában megszállni, de nem biztos, hogy ez a prágaiaknak jó, és ez Budapestre is igaz. Ezért megígérttem, hogy megkérdezem erről az embereket, és ez meg is történt. Lelkiismeret-furdalást nem érzek, de mondom, nagyon megérttem, hogy akik örökölték lakást, vagy befektetési célból vásároltak, azt érzik, hogy kiszúrunk velük. Ez nehéz, de vagyonos emberként meg kell érteni, nem biztos, hogy rendben van befektetési céllal lakást vásárolni a belvárosban, és el kell rajta gondolkodni, mi szolgálja inkább a társadalmi jót. Azt szeretném, hogy az állam ne az én személyes érdekeimet nézze, hanem a társadalom értekeit: van olyan közösség, akit ez sért, de összességében valószínűleg jobb a társadalomnak.

– *Mikor használt utoljára Airbnb-t?*

– Február végén.

– *Ez azért kicsit hipokrita így, nem?*

– Igen, nekem nem lenne jó, ha betiltják, de én a jómódú középosztályhoz tartozom, és nem biztos, hogy a müncheni önkormányzatnak az én értekeimet kell szolgálnia. Én most élveztem ezt, haszonélvezője vagyok a rendszernek. De mondok másik példát: a különféle ételfutárcégek, amelyek nem rendelkeznek saját futárokkal, hanem egyéni vállalkozókat és alvállalkozókat toboroznak, nem jók a futároknak, mert rossz körülményeket biztosítanak, rossz az adózás, és az éttermeknek is rossz. A kiszállítást valamivel olcsóbban tartják, és ezeket mi is élvezzük, de társadalmilag senkinek nem érdeke ez a működés.

– *Az emberi gyarlóságot szabályozná tehát?*

– Az államnak kell ezeket szabályozni, nem várom el az egyéntől, hogy csak olyan éttermektől rendeljen, akik saját futárokat alkalmaznak. Nem tagadom, hiszek egy erős államban. Nem szégyen korlátozni az államnak, a dohánytermékek reklámozását és hozzáférhetőségét is korlátozzuk. Szívem szerint az alkoholdermékek elérhetőségét is korlátoznám, annak ellenére, hogy iszom néha egy-egy pohár bort.

– *Az Airbnb-tiltással Terézváros egyfajta kísérleti labor lett?*

– Valószínűleg igen. Figyelik majd az idegenforgalmi adóbevételeinket, csökkennek-e a bérleti díjak. Jelenleg nincs más eszköz a kerületek kezében, sajnos szikével nem lehet műtétet végrehajtani, ez valóban egy kalapács.

– *Ha már Budapest maradék része: kezelhető az a helyzet, ami a Fővárosi Önkormányzatban van?*

– Nem. Ha Karácsony Gergely nem tudja kezelni, akkor senki. Igaz, hogy ő a kompromisszumok robotosa, megpróbál mindenkivel egyezkedni, de úgy, hogy a valóságban 23 ellenzéki képviselővel kell küzdenie – a Tiszával, Vitézy Dávid csapatával és a Fidesszel –, nehéz. Vitézy Dávidnak soha nem lesz érdeke az együttműködés, neki az a feladata, hogy kritizálja Karácsony Gergelyt, és ne ismerje el, ha valamit jól csinál, hiszen ő akar lenni az utódja. A Fidesz hasonlóval próbálkozik, a Tisza pedig még kevésbé bír magabiztos rálátással a főváros ügyeire, olykor eltévednek, és segítséget kell kérniük valamelyik oldaltól. Így

nehéz kormányozni, a főpolgármester ellenfelei pedig többnyire olyan ügyekkel foglalkoznak, amelyekből könnyen, néha demagóg módon tudnak politikát csinálni: a cégvezetők prémiumával. Ennek jelentősége a főváros szempontjából nagyjából a zérushoz konvergál. Csakhogy a fővárosi politika a közvilágításról, a csatornafejlesztésről, a közösségi közlekedésről és a város fejlesztéséről szól. Ehelyett egyfolytában a főpolgármester-helyettesről és a prémiumokról van szó, miközben, teszem hozzá, maguknak nagyon megemelték a fizetéseket. Ez nálunk nulla forint volt, bár ez a mi esetünkben oké volt. Szóval sok a bajom egyszerű lakosként is a működéssel.

– *A Vitézy Dávid-jelenséget el tudta már magában rakni valahova?*

– Rám mindig jó benyomást tett Dávid a BFK vezetőjeként is, Fürjes Balázssal együtt is korrektek voltak. Más helyzetben vagyok, mert hatalmon lévő polgármesterként nehéz megemésztennem ezt az ellenzéki magatartást, miközben nagyon populista javaslatokat tesz. Apróságnak tűnik, de mondok példát: ott a 100E reptéri busz a belvárosból. Mostantól, akiknek bérlete van, olcsóbban mehet a repülőtérre. Biztos, hogy ezt akarjuk mi támogatni? Eddig is ki lehetett menni bérlettel, metróval és a 200E-vel, ez nem egy közszolgáltatás. Biztos, hogy a sokat repülő középosztályt akarjuk támogatni? Nem, a közpénz jó felhasználása nem ez. De az is rettentő populista, hogy a kutyások a buszokon ingyen utaztathassák az ebet. Szerintem nagyon nagy probléma, hogy a kutyatartás ennyire elszaporodott a belvárosban, és ha ezt tovább támo-

gatjuk, még több lesz. Nem a kutyásokkal van baj, de önmagában ez a jelenség nekünk iszonyatosan nagy problémákat okoz, amire közpénzetet kell költeni. A kutyások részéről jól hangzik, de nekünk, politikusoknak nemcsak a tetszési indexre kéne figyelni, hanem az összjóra is.

– *Ennyire stabil világnézeti alapokra helyezi még a kutyatartást is?*

– Forró téma, hiszen mindenkit erős érzelmek kötnek a saját háziállatához. Nem azt mondom, hogy ne legyenek kutyások, de ez a jelenség a Coviddal kezdődött, ami a magányhoz kapcsolódik, és ahhoz, hogy a vírus alatt szabadon lehetett sétálni velük. Ha az ember elmegy külföldre, rájön, hogy nincs annyi kutya, mint Budapesten. És bár itt is fejlődött sokat a kutyatartás kultúrája, de a vizeletet sokan még mindig nem öntik le egy kis palack vízzel, bár azt télen nem is lehetne. Szerintem fontos, hogy az ember próbálja nagyobb összefüggésben látni az apróságnak tűnő kérdéseket is. Azon is el kell gondolkodni, hogy a kutyatartás mennyire növeli a mentális egészséget. De visszatérve a Fővárosi Közgyűlésre: sokan gyárszalagról dobálják be az ilyen demagóg témákat, és erről van szó tizenkét órán keresztül a fontos dolgok helyett.

– *Szinte jól járt, hogy listavezetőként lecsúszott a frakcióvezetésről.*

– Nekem személyesen jobb, de azt nem én ítélem meg, hogy a fővárosnak jobb-e. A kerület érdekeit szerencsére így is tudjuk képviselni, az már szinte biztos, hogy a ciklus legnagyobb fejlesztése, a körút megújítása nálunk fog kezdődni, épp most beszélgettünk erről főpolgármester úrral.

– *A fővárosi Tiszát már lehet látni, de Terézvárosban hallott-e már a pátról?*

– Létezik, van Tisza Sziget, és biztosan van is közösség. Ha jól tudom, egy korábban függetlenként induló képviselőjelölt lett tiszás. Sajnos nincs kapcsolatam a párttal, amit sajnállok: októberben írtam levelet a frakcióvezetőjüknek, Ordas Eszternek, nem is válaszolt. Pedig fontos, hogy mindenkivel felvegyük a kapcsolatot, nyilván vannak közös ügyeink a fővárossal. Nem tudom, miért gondolják, hogy ez jó: értem, hogy mindenki leprás, aki „ellenzéki”, de azért van egy olyan minimális udvariasság, amihez fontos lenne magunkat tartani.

– *Szentkirályi Alexandra válaszott?*

– Bevallom, neki nem írtam. Lehet, hogy kéne, de azt látom, hogy annyira nem a fővárosi dolgokról beszélnek, csak köpködik Karácsony Gergelyt, hogy rosszul érzem tőle magam. Az a furcsa, hogy ezek az emberek sokszor értelmesek, ha privátban beszélget velük az ember. Egy Fidesz-alapítóval beszélgettem korábban úgy, hogy undorodom a közéleti stílusától, itt ült a székekben, és normálisan lehetett vele vitatkozni olyan társadalmi jelenségekről, amelyek meghatározzák a politikát. És nagyon szomorú, hogy ezek szerint ezek az értelmes emberek úgy döntenek, úgy beszélnek kifelé, mint egy nagyon csúnyán beszélő nyolcéves. Megdöbbenő, hogy

intellektuálisan hogyan képesek magukat ennyire lebutítani.

– *Ki volt az?*

– Végül is csúnyát nem mondtam róla, úgyhogy elmondom, hogy Deutsch Tamás. Ő volt a választókerületi elnök, ezért behívtam egy kávéra, hiszen jó, ha beszélgetünk. Teljesen értelmes volt. És érdekes volt hallgatni valakit, aki ilyen aktívan részt vett a rendszerváltásban.

– *2029-ig él a mandátuma, szinte kényelmesen nézheti a nagypolitikát. Mit tart a legjobb lehetőségnek 2026-ban? Olyat mondjon, ami hihető is!*

– Annak szurkolok ilyen feltételek mellett, hogy szerezzon kétharmadot a Tisza Párt, de előtte írja meg, mi a rendszerváltás programja. Ez ott kezdődik, hogy a kétharmad erejét megtartva leül minden civil és pártpolitikai erővel, és megpróbál megalkotni egy új alkotmányt, új választási rendszert, és lebontani a jogállamiságot eddig tönkretévő fideszes intézményrendszert. Na, és akkor utána kiír egy új választást arányos választási rendszerben. Jobb hely lenne ettől Magyarország, és jó szívvel tudnék szavazni erre. Legyen ez!

– *Leszavazna a Tiszára a Momentum helyett?*

– Amennyiben valódi rendszerváltást ígérnének, amelybe minden civilt, pártot, közösséget bevonnának, akkor mindenkinek ezt kell tennie.

A kép hatalma a test felett

Bálint Norbert-László műveihez

*Mintha apám nem tudná
hogy a Teremtés tökéletlensége
az is része a Teremtésnek*

Esterházy Péter: Rubens és a nem-euklideszi asszonyok

Ezek nem rubensi testek. Bár hatalmasak (sőt, hatalmasabbak, mint Szilénosz vagy a gráciák) és mozdulataik is megőriztek valamit azok kecsességéből, a szemlélő mégis érzi, lakhelyük nem a barokk isteni fénytől beraagyogott ünnepélyes színháza, hanem a posztmodern disztópiája, valahol Kis Róka Csaba és Szöllősi Géza szomszédságában. Ebben a világban a test nem egyszerű adottság, hanem a szubjektum különleges, látható és tapintható része, amin hatalmat lehet gyakorolni és – ezzel párhuzamosan, vagy éppen ezért – le lehet festeni. Sajátságos feltételek és előírások vonatkoznak rá: a szépségideálok, a fájdalom, a kép, a viselkedési korlátok és a hatalom metaszépségtájaként jelenik meg.

Ez utóbbinak részese és gyakorlója a szemlélő is: egyes képek kompozíciója mintha azt sugallná, hogy láthatatlan tükör kettőzi meg az alakokat, hangsúlyozva a kép és a láthatóság erejét (*Echo I–II*), ugyanakkor el is választva a kettőt. A tükör a festmények a barokkig visszavezethető önreferenciális motívuma, ami ugyanakkor felveti a problémát, miszerint a testet látni és a test képét látni nem ugyanaz. Ebből űz gúnyt a nárciszokat evő alak az *Amit sohasem kaphatsz megen*, visszautalva a kép érinthetetlenségének Caravaggioig visszavezethető problémájára.

A szereplők egyfajta kegyetlen nyugalomban és rezignáltságban teszik ki magukat a tekintet erejének. Feltárukoznak, mint a *Bátorságon*, ahol a test kiállása maga a szembeszegülés az általános esztétikai normákkal, vagy mint az *Exploit II*-n, ahol a póz nyilvánvalóvá teszi az erotikus és vizuális tudatosságot, az alávetettséget és a hatalmi viszonyokat. A kendőzetlen hatalom olykor brutalitásba csap át (*Dominion*), ahol a női test megmutatása véres spektakulummá változik, felidézve Rembrandt *Mészárszékét* és a hátul álló figura részvétlen jelenlétével Tiziano Marsüaszát.

A szemlélő nem tud menekülni, mert vonzza a téma morbiditása, és az a kimódolt technikai fölény, amivel a festményeket megalkották. A képek így – furcsa módon – hatalmukban tartanak, és vissza is élnek vele, mint a *Delíriumban*, ahol a közeledő fej mintha ellenállást nem tűrően hatolna be privát szféránkba, és nem ő lenne kiszolgáltatva a mi tekintetünknek (mint általában a képekről szoktuk mondani), hanem mi lennénk alávetve neki, ahogy megállíthatatlanul közeledik.

Gárdonyi László

Bálint Norbert-László: Delírium

Gömöri György

Változat népdalra

„Édes rózsám, Isten véled / el kell válnom tőled”

Édes rózsám,
el kell mennem
lengyel földre
a vezérlő
fej'delemmel,
el kell mennem
török földre vezéremmel,
Bem Józseffel,
el kell mennem
Bécsbe mert a
darutollas
rabló urak
akasztgatnak
agyonvernek
el kell mennem
mert az orosz
tankok vadul
legázolnak
elkergetnek
el kell mennem,
gyere Te is,
édes rózsám,
maradjunk meg
nyugaton is
(ékezetlen)
magyaroknak
tisztességes
embereknek

Tatár Sándor

Lassan a testcsel!

Az Úrnak gondja van terád;
te csak hörpölgess langy teát!
Kinek használ, ha idegeskedsz?
Ittlétünk, hidd el, üde ketrec;
papucs, pléd, könyvek, alkonyat –
másnak tán többet tartogat?
Ide vettettél, „mért baj ez?”
Jutalmad is lesz (Majd. Ha lesz.)
Nem kényeztet túl, úgy szeret
az Úr, a főnök s b. nejed.
Hová nem jutsz el, nézheted
a Facebookon a képeket,
mi nem tiéd, azt élvezik
kaján, mohó vezéride –
ezt sikerült, ilyen hazát;
hoggy egyenesít’nél kaszát?!

Mit megszoktál, rád is kövült
– kitörni? Balga eskü volt.
Elszéledt már, ki csak tudott;
maradt, ki mamlasz vagy tulok,
de semmiképp se túl okos;
maradni hol van súlyos ok?

– Ne izgasd magad, kishaver,
a gond megtépáz s vénít;
a kérdés (ne hagyd!) orrba ver
– „Mit is keresek én itt?”
Mintha nem tudnád: minden elmúl,
s hétvége vár a pénteken túl.

Lúzervigasz. Átlátszó.

Már hogyan örvendeznék annak, hogy
„kinő(tt) a földből egy város”?! amelyet
rászedhető balekok és/vagy

gátlástalan nyereszkesedők

fognak benépesíteni

(a funkcionális analfabetizmus elharapózottságáról
most szó se essék), és az fog nagyot kaszálni rajta,
aki már rég nem tudja élvezké konvertálni
vagyonát, mert az ideje neki is kimérve,
és annyi kéjreceptora sincs.

Mi a lélekemelő abban, hogy újabb négyszázötven
puccos, zömmel ízléstelen ház gazdája
mondja holnaptól: „Fogja vissza magát a szomszéd;
nem azért irtom a konkurenciát éjt nappallá téve,
hogy kis villany-Toyotám (vagy e-bike-om!?), s ne
hintónyi SUV-om legyen!”? – Kertész-vizsgadarab sövények,
átnyúlva lombhullató casus belli-ágak, a magyar
káromkodáskincs petárdavillódzása, ha a
távvezérelt garázsajtó beragad; már a meglazított
nyakkendő mögé töltött első sörkorty után is
üveges tekintet, mert külsőinger-szünetben nem mozdul
semmi ott, benn, mignem a megmarkolt távkapcsoló,
mint buborékot pattintja el a horror vacuit

– száналmas savanyúszőlőlovag*,

aki irigységét palástolni próbálván
fanyalgást tettet, és aki annak drukkol,
hogy a földből gyümölcsfák, gombák,
gabona nőjenek ki, és gyomok,
de neki magának (földműves-ősök megcsúfolt génjei!)
egy árva szőlőtőkéje, egy korty saját bora sincs,
és még a dzsídípi-felturbózás helyett is
magával egyívású feleségéhez bújik hozzá

a hepehupásra öregedett kanapén.

* Na, most lebuktattatok; itt állok a leleplezés fénycsóvjában!

Megbocsátás

Z. Gábornak, köszönettel

Kinek ne járna több? Kinek ne járna
jobb? Kinek ne járna elégtétel? Kit
(vagy kinek a felmenőit) ne aláztak (-ták)
volna meg, ne vettek/-ték volna semmibe,
kinek ne vágtak volna elébe a szerencséesebbek?
Kinek ne használták volna ki
a jámbor jóhiszeműségét?

A béketúrás-belenyugvás
vékony, egybe sem függő hótakarója alól
kikandikálnak a keserű sérelemrögök.
Föl lehet markolni őket, s célba lehet dobni
bűnbaknak látott/megtett személyekre,
csoportokra (vagy utódaikra).

Mondják: édes a
bosszú. Csak hosszú távon könnyebb nem lesz –
a keserűrögtelenített(?) szántóföldön
az istennek sem akar kalásztenger ringatózni.
A bosszúvágy kielégítése nem szabadít fel:
még a legtöbb, amire esély lehet, az üresség.
Nos hát ez ellen van kitalálva a ~.

– Nem korteskedem a feledésnek. Úgy persze
minden könnyebb. Csak hát az kinek megy,
kinek nem megy. És lehet árulás a feledés.

A ~ nem lehet.

Fóbia

(Részlet a második könyvből)

– A telefonban azt mondtad tegnap, hogy beszélni szeretnél valamiről – szó-
laltam meg valahol a negyvenes kilométertábla környékén, meglepően la-
zán, mindenféle számonkérő hangsúly nélkül.

– Igen, de most már annyira nem szeretnék beszélni róla.

Folyamatosan szemerkélt az eső, az ablaktörlő ide-oda járt a szélvédőn.

– Rólatok van szó Mesivel?

– Teljesen mindegy, hogy kiről van szó.

Meglepett, hogy annyira elutasító, hiszen tényleg ő volt az, aki témát vál-
tott előző nap délután, még ha csak pár mondat erejéig is.

– Kérlek – mondtam, erősen megnyomva a szót.

– Igen, rólunk.

– Akkor miért nem mondod el?

– Egyszerűen azért, mert most nem akarom elmondani.

– Fölcsigázol, és utána még csak el se mondod. Gyerekes vagy.

– Te vagy gyerekes ezzel a faggatózással. Sőt, az voltál már tegnap a tele-
fonban is. És ne legyél rosszindulatú, az nem jellemző rád – felelte egyszerre
flegmán és leteremtően.

– Egyrészt nem vagyok rosszindulatú, másrészt én is okozhatok meglepe-
téseket – mondtam, de éreztem, hogy a hangom nem eléggé határozott.

– Hát, most egyáltalán nem jön jókor. Hosszú időre kurvára elegendem van a
meglepetésekből.

– A nagy halála miatt vagy ilyen ingerült?

– Amiatt csak nagyon szomorú vagyok.

– Hát akkor miért?

– Hagyjuk most ezt. Fáradt vagyok, vezettem ma már vagy háromszáz
kilométert, és biztos vagyok benne, hogy nem akarod hallani. Csak még nem
tudod, hogy nem akarod.

– Nem fog kiderülni soha, ha nem mondod el.

– Pontosan erről beszélek.

– Amúgy jólesne beszélni róla?

– Nem, semmilyen formában nem esne jól!

– Tudod, hogy hogyan értem.

– Nem, nem tudom.

– Csináltál valami baromságot?

Oldalra fordította a fejét, hogy rám nézzon. A tekintete nyugtalanító volt,
mégis vártam, hátha idővel elfogy a szeméből az ingerültséggel vegyes rémület.

– Inkább közösen csináltunk valamit, ami egyáltalán nem volt baromság, csak közben mégis szarul alakult.

– Mi történt?

– Értsd meg, ez nem a legalkalmasabb pillanat arra, hogy megbeszéljük a témát.

– Kérlek, mondd el, ha már fölvezetted.

– Egyáltalán nem vezettem föl!

– Akkor a tegnapi utalgatás az mi volt?

– Tegnap még úgy gondoltam, jó ötlet beszélni róla, hátha tanácsot adhatsz, de elhamarkodtam. Most már tudom, hogy nem tudsz tanácsot adni.

– Szóval száznolcvan fokos fordulatot vett minden egyetlen nap alatt?

Igyekeztem inkább megkerülni a témát, pedig kifejezetten szarul esett, amit mondott.

– Azt hittem, a betegség alatt számodra ez elég nyilvánvaló lett.

– Folytatnád?

– Értsd meg, időigényes az ügy.

– Akkor kezdj el beszélni róla.

– Bonyolult is!

– Ezt rögtön gondoltam, de talán megbirkózom vele.

– A magad módján persze, de az nem biztos, hogy segít a helyzeten – felelte, és akkor már éreztem, sokkal feszültebb vagyok a kelleténél, főleg, hogy legalább ötödszörre utasított vissza.

– Hát ez óriási!

– Ez az igazság.

– A te igazságod.

– Jaj, hagyjuk már ezt!

Itt kivárt, és egy perc elteltével már biztos voltam benne, hogy mégiscsak beszélni fog.

– Van egy fickó, aki nem akar leszállni Mesiről.

– Zaklatja?

– Nem... nem egészen így fogalmaznék.

– Akkor hogyan?

Sokáig haladtunk úgy, hogy megint engem nézett, és a kocsi már félig a másik sávban volt, mire bátyám újra az utat kezdte figyelni.

– Másként.

– Jól van – mondtam, hosszasan fújva ki a levegőt. – Mióta tart ez?

– Nagyjából két hónapja.

– Két hónapja? Tettél feljelentést?

– Nem, mert semmi értelme nem volna feljelentést tenni.

– Jó, ezt bizonyos szempontból megértem, de ha zaklatja, akkor mégiscsak...

– Annál, hogy zaklatja, tényleg sokkal összetettebb az ügy.

– Szóval ennek valami konkrét, ismert oka van, igaz?

– Persze.

– Akkor kezd az elején, hogy tényleg esélyem legyen megérteni.

– Igazából két hónapnál jóval hosszabb ideje tart ez. Csak eleinte még egészen másról volt szó.

- Miért, miről volt szó?
- Nagyjából fél éve közös megegyezéssel nyitottá tettük a kapcsolatunkat Mesivel. Ezt egyébként már korábban el akartam mondani neked, de nem akadt rá soha normális alkalom.
- Mi az, hogy nyitottá? És mi az, hogy normális? Arra utalsz, amire gondolok?
- Szerencsére egyre gyakrabban sikerül távol tartanom magam attól, amire gondolsz – mondta nevetve, de egyrészt nem volt vicces, amit mondott, és amúgy is inkább kínlódó, nem őszinte volt az a nevetés.
- És vajon most is így van ez? – kérdeztem valamiféle színlelt higgadtsággal. Próbáltam türtőztetni magamat.
- Nem, azt hiszem, most nincs így. Szóval ez azt jelenti, igen.
- Vagyis?
- Vagyis hogy mindketten valaki mással is. Szóval... érted.
- És ezt közösen terveltétek ki?
- Ne legyél cinikus, az kurvára nem segít!
- Jó, elnézést, igazad van. Akkor úgy kérdezem, miért döntöttetek így?
- Tizennégy évnyi házasság miatt.
- Tizennégy évnyi házasság miatt épp az ellenkezőjét kellett volna tenni, nem?
- Ne oktass ki, légy szíves! Nem kell ez az erkölcsi maszlag, főleg, hogy egyáltalán nem ismered a kapcsolatunkat Mesivel.
- Kár, pedig sokszor sokféleképpen érdeklődtem. Szóval ez elsősorban nem az én hibám.
- Nem vagy benne, így értem.
- Még jó hogy nem. Mi történt?
- Iszonyatosan sok minden történt, az a helyzet, és már nehezen tudtuk kezelni, leginkább egymást.
- És a nyitott kapcsolat a megoldás erre? Ezt most mindenféle gúny vagy cinizmus nélkül kérdezem – tettem hozzá, mielőtt félreérthette volna.
- Úgy gondoltuk, igen. És sokáig fantasztikusan működött.
- Sokáig?
- Ami azt illeti, már korábban is volt egy ilyen időszak.
- Hogy közös megegyezéssel mindketten szeretőt tartottatok?
- Pontosan.
- Ijesztő volt, hogy úgy mondja ki azokat a szavakat, mintha teljesen magától értetődő volna az, amire utalnak.
- És az miért kezdődött?
- Ugyanaz volt az oka, mint később.
- Azaz?
- Hogy megélhessük a szabadságunkat. Kellott valami változás... változatosság. Hogy ne azt kelljen érezni minden egyes nap, hogy meg vagyunk kötve, mint egy-egy háziállat.
- Erre ott volt a késő kamaszkor, meg az egyetemi időszak...
- Tudom, hogy neked volt bőven tapasztalatod!
- Te most nemcsak cinikus vagy, gonosz is.

– Ezt a csapdát te állítottad föl magadnak.
 – Bazdmeg!
 – Nahát, ez aztán tényleg meglepő – mondta nevetve.
 – Micsoda?
 – Nem tudnám megmondani, mikor hallottalak utoljára káromkodni.
 – Pedig szoktam.
 Erre nem felelt, és addig a pillanatig talán az idegesített a legjobban.
 – Akkor azt kérdezem: miért házasodtatok össze?
 – Mert szeretttük egymást, azért.
 – De ha szerettétek egymást, akkor... na jó, ezt a végtelenségig lehetne folytatni.
 – Ebben speciel teljesen igazad van.
 Itt vártam egy kicsit, mert ugyan tényleg én forszíroztam a beszédet, meglepett, hogy megosztja velem mindezt. Már csak azért is, mert eszemben nem volt, hogy a bátyám képes lehet ilyesmire. Ennél sokkalta zárkózottabbnak és szelídebbnek hittem. Aztán a mama jutott eszembe, s hogy ő vajon mit szólna ehhez. A torkomban dobogott a szívem.
 – És annak az első időszaknak hogyan, azaz miért lett vége?
 – Mármint...
 – Tudom, hogy pontosan érted.
 – Oké, valóban értem. Hát, amikor Mesi teherbe esett, onnantól kezdve egyértelmű volt, hogy vége van. Ezt így is beszéltük meg.
 – Vagyis miközben gyereket terveztetek, közben mással is...
 – Nem, figyelj! Amikor elterveztük, hogy gyereket akarunk, akkor leálltunk előtte már vagy egy fél évvel. Képzeld el, még párterápiára is jártunk!
 – Szenzációs.
 – Mindketten elvarrtuk a szálakat, oké?
 – Elvarrtátok a szálakat?
 – Így van.
 – De itt emberek érzéseiről van szó, könyörgöm!
 – Hidd el, tudom, hogy azokról is szó van.
 – Biztos ez?
 – Elmondanád, hogy minek kérdezősködsz, ha nem veszed komolyan az egészet?
 – Tehát ezek szerint egyszer csak közöltétek azzal a másik féllal... velük, hogy vége, nincs tovább. És annak a két embernek az érzései? Azokkal mi lesz? Csak ha már olyan nagyon komoly, fantasztikus dologról van szó, ahogyan mondtad.
 – Nahát, furcsa, hogy az ő érzéseik érdekelnek leginkább.
 – Azok is érdekelnek, és nem csak azok – mondtam erőteljesen.
 – Hát... figyelj, ők ezzel kezdettől fogva tisztában voltak. Az a nő, akivel nagyjából két hetente együtt voltam, pontosan tudta, hogy ez nem arról szól, hogy örökké együtt leszünk.
 – Mintha érzelmi szinten ez egy döntés kérdése volna. Ezt nem hiszem el!
 – Most mit nem hiszel el? Mesivel tökéletesen kezeltük ezt, és akkor mindkét másik fél is. Semmiféle probléma nem volt.

– Semmiféle probléma?
– Ahogy mondom.
– Dehát azzal kezdted, hogy egy fickó zaklatja a feleségedet. Jól sejtem, hogy ez összefügg a kis kiruccanásaitokkal?

Erre nem felelt, még csak rám se nézett, de azt tisztán éreztem, mennyire ingerült, mert egyre gyorsabban haladtunk a pályán.

– Na jó, akkor azt mondd el, mégis mi értelme volt ennek – folytattam.

– Az előbb már elmondtam. Amúgy sokat segített a kapcsolatunkon is.

– Most a Mesivel való kapcsolatodra utalsz?

– Így van.

– De azért elsősorban nem a kapcsolatotok miatt csináltátok, ugye?

– Megint cinikus vagy.

– De kivételesen joggal.

– Na jó, ebből most már legyen elég!

– Mit tett benne jobbbá?

– Most a házasságunkra gondolsz? – kérdezett vissza azonnal, mint aki reflexszerűen kap az alkalmon, hogy folytathassa. És akkor úgy tűnt, a korábbi akadékoskodással is inkább csak húzta az agyamat, mintha azt akarta volna elérni, hogy ne látszódjon olyan egyértelműen, mennyire élvezi, ha erről a kettős életről beszélhet. S bár akkor még nem tudtam, egészen pontosan mi miatt van benne a nyilvánvaló félelem, az önmagában riasztó volt, hogy még úgy is bizonygatja a döntéseik sikerét és helyességét, hogy egyértelműen azok okozták a bajt.

– Igen – feleltem.

– Egyszerűen életet lehelt belé. Megéltünk újra olyan élményeket, amikre mindketten évek óta vágytunk, és ráadásul így még beszélni is képesek voltunk ezekről higgadtan, komolyan. Tiszta és világos volt minden. A szexuális életünkre is nagyon pozitívan hatott. Ami sokáig csak fantázia volt, valósággá vált.

– És ezért kezdtetek bele újra?

– Pontosan.

– Ez iszonyatos önzés, azt tudod?

– Miért volna az? Mindketten tudtunk mindenről, ami történik. Nem rejtettünk el semmit a másik elől.

– Csak azt ne mondd, hogy mondjuk három hónappal ezelőtt, fektetés után ültetek a kanapén, és arról dumáltatok spiccesen, hogy milyen volt a szex... mennyire boldogok voltatok azzal a másikkal...

– Ráhibáztál. Sokszor beszéltünk ilyesmiről.

– És téged nem zavart, amikor arról mesélt a feleséged, hogy valaki más belé nyúlt, hogy egy másik férfival volt orgazmusa?

– Épp ellenkezőleg. Örültem neki, hogy jól érezte magát, és végre fölszabadult. Ez számomra is megkönnyített sok mindent. Mintha egy sziklát gördítettek volna le rólam.

– Soha életemben nem hallottalak ilyen teátrálisan fogalmazni. Azt pedig már meg sem kérdezem, Mesi hogyan viszonyult a te...

– Tényleg fölösleges megkérdezned, mert ugyanúgy viszonyult, ahogyan én az ő kapcsolatához. Értsd meg, ez közös döntés volt, megbeszéltük. Tudtuk, hogy mit csinálunk.

– Tudtátok?

– Tudtuk hát.

– Na jó. Azt mondtad, jót tett a szexuális életeteknek is. Mégis hogyan?

– Persze, ez fontos, mert hát jelentősen megcsappant a szex korábban, már Miki születése előtt is. Volt, hogy két-három hónapig egymáshoz sem értünk. De amikor én Anitával voltam, így hívják a nőt, akivel először...

– Igen, értem – mondtam kissé kapkodva, és a kelleténél jóval hangosabban. Hányingerem volt.

– Szóval vele meg tudtam élni mindent, amiről már évek óta fantáziáltam. Mintha csak azért jött volna, hogy teljesebb, kerekesebb legyen az életem, és hát újra kívánni kezdtem Mesit is. Érted?

Erre nem tudtam, mit felelhetnék.

– Egészen új dimenziókat nyitott meg előttem. Különbféle segédeszközöket, síkosítókat használtunk... elképesztő volt a...

– A rohadt életbe, azonnal állítsd meg az autót!

– Mi van?

– Ki akarok szállni! – üvöltöttem. Kinyitottam a kocsi ajtaját, s miközben a bátyám lassított, kihánytam az alattunk elsuhanó betonra. Lehúzódtunk a leállósávba, aztán meg is álltunk, de intettem, többször is, hogy menjünk azonnal tovább, úgyhogy bátyám gázt adott, a kocsi pedig megindult, gyorsulni kezdett. Visszahajoltam, megtöröltem a számát, aztán ittam pár korty vizet a nálam lévő palackból. Leginkább csak slájm jött föl meg némi maradék, szinte üres volt a gyomrom. Vettem néhány nagyobb levegőt, közben próbáltam egyenesen ülni. Nehezen ment.

– Ha ezt folytatod, akkor azonnal kiszállok a kocsiból – szóltam meg.

– Ne csináld már ezt!

– Mit ne csináljak, elárulod?

– A kurva életbe, te kérdeztél!

Ez igaz volt, mégis nehéz lett volna elképzelni, hogy az én hibám, ami történt.

– Többek közt az a dolgom, hogy kérdezzek, nem? Főleg, ha szarul vagy – feleltem öntudatosan, bár ennek akkor, közvetlenül a hányás után, nem sok értelme volt.

– Ahogy nézem, most inkább te vagy szarul. Megálljak a következő pihenőnél?

– Nem kell!

– Biztos?

– Igen, egészen biztos. Köhintettem párat, de szerencsére hamar elmúlt az inger. Kezdttem megnyugodni. Szótlanul haladtunk pár kilométeren át. Az eső addigra alábbhagyott, csak a motor zúgását lehetett hallani.

Bátyám bekapcsolta a rádiót, de megint a hírek szóltak, monoton férfihang beszélt némi recsegéssel vegyítve, úgyhogy még azelőtt kinyomta, hogy megkértem volna rá. Semmi kedvem nem volt a fertőződéssel és a

halálozással kapcsolatos adatokat hallgatni, és ezek szerint neki is elege volt már akkor az egészről. Rettenetes volt az a hetek óta tartó híráradat, amitől az, aki hallgatta, semmivel sem lett tájékozottabb, csak méginkább veszélyben, sőt egyenesen fenyegetve érezte magát. Aztán következett a lehajtó, úgyhogy lekanyarodtunk a hetvenes kilométertábla környékén a pályáról. A kocsis ismét lassult, talán ha nyolcvannal mehettünk, miközben a lejtőssé váló útszakasz túlvégén föltűntek a város fényei. Mivel egyenesen sebességgel haladtunk és nyílegyenesen, bátyám csak a bal kezével fogta a kormányt, és idővel föltűnt – nehéz lett volna nem észrevenni, még úgy is, hogy alapvetően előre felé figyeltem –, hogy az orrát piszkálja, olyan természetességgel, mintha eszébe sem jutna, hogy ott ülök mellette, illetve a jelenlétem egyáltalán, vagy legalábbis ilyen értelemben nem számítana. Gondoltam, biztosan abbahagyja néhány másodperc után, de nem hagyta, túrni kezdte, és az már nemcsak meglepő volt, gusztustalan is, főleg, hogy aztán szagolgatni kezdte az ujját, ami ugyan végképp kényszeres cselekvésnek látszott, de attól még semmivel sem volt kevésbé visszataszító. Úgy egy perc elteltével aztán már nem előre felé figyeltem, hanem konkrétan őt néztem, de az sem változtatott az egyre kínosabb helyzeten. Fogalmam sem volt, hogyan szóljak rá, talán csak oldalba kellett volna böknöm, s miközben egyértelmű volt, hogy teljesen hétköznapi, hogy valaki az orrát túrja, számomra abban a pillanatban valamiért még annál is kiábrándítóbbnak bizonyult, mint aminek a részletekbe menő elmesélését tulajdonképpen ki-provokáltam. Attól kezdve, míg ki nem szálltunk a kocsiból, nem hagyott békén a kérdés, hogy vajon az undor és a csalódottság, amit érzek, pontosan mit jelent, hiszen mégiscsak a bátyámról van szó. És vajon mit éreznék, ha mondjuk Csaba csinálná ezt. De a legkiábrándítóbb fölismerés mégiscsak az volt – és hamar be kellett látnom, hogy még a bátyám öntudatlan s kissé gyomorforgató viselkedésén is túltesz –, hogy az érzéseim ellenére tovább fogok kérdezősködni. Azazhogy a fene nagy igazságérzetemnél, ami persze fontos részét képezte a további kérdéseimnek is, a kíváncsiságom, és főleg a beszédkényszerem, erősebb. Legalábbis ott a kocsiban ülve, másvalaki problémájával kapcsolatban, az volt.

- És Miki? Még csak ötéves.
- Mikinek semmi köze ehhez.
- Viccelsz velem? Egyértelmű, hogy neki van a leginkább köze ehhez.
- Fogd már föl, hogy ő semmit sem tud erről az egészről!
- Ja, lehet, hogy az eszével nem tudja, de ha baj van... márpedig te mondtad, hogy most baj van, azt azért érzi, ebben egészen biztos lehetsz.
- Hogy érted azt, hogy az eszével? Miki nem agyalágyult, jó? – szólt vissza ingerülten.
- Tudom, hogy nem az. A korára utaltam ezzel, nem az értelmi képességeire. Arra, hogy nem elég tapasztalt, hogy magától megértse azt, ami történik.
- De nem tudja, hogy mi történik!
- Csak érzi.
- Na jó – felelte halkabban, és kissé lemondóan. Azt hittem, véget vet a beszélgetésnek egy újabb hallgatási rohammal, de meglepetésemre folytatta.

– Egyrészt pár hónappal ezelőttig semmiféle gáz nem volt, másrészt ha nem az értelmi képességeire utaltál, akkor nem nagyon értem, mi ez a... már-már spirituális megközelítés. Talán beteg vagy? És most nem a járványra gondolok – tette hozzá gúnyos, kifejezetten idegesítő nevetéssel.

– Figyelj, az elmondottak alapján, ha valaki, hát nem én vagyok a beteg. És ne viccelődj ezzel, mert ez kurvára nem vicces, érted?

Az a mondat teljesen olyan volt, mintha ő maga, vagy apánk mondta volna.

– Jó, ez tényleg nem volt vicces, elismerem – vágta rá hirtelen, és az a beismerés utat nyitott annak, hogy hasonló stílusban folytassam, mint addig, ami engem valószínűleg jobban idegesített, mint őt, aki hallgatta.

– Annak, amit mondtam, semmi köze a hithez vagy bármiféle spirituális maszlaghoz. Egyszerűen csak arról van szó, hogy a fiad magába szív mindent, mint egy szivacs. De azt legalábbis tuti megérzi, ha másként viselkedtek, ha más az illatok, nem mellesleg azt is kiszúrja, ha rendszeresen nem vagytok otthon, együtt. Ehhez aztán nem kell gurunak lenni. Mert hát, gondolom, a kis együttlétek nem a család jelenlétében zajlottak – szúrta oda, de a bátyám erre nem felelt semmit. Kiborító volt, hogy csak épp akkor nem reagál, amikor számítanék rá. – És tudod, Miki csak épp azt nem érti, miért történnek ezek, miért viselkedtek másként, és nem hiszem, hogy az okát őszintén elmagyaráznátok neki. Itt a probléma ezzel az egészszel.

– El fogjuk magyarázni neki.

– Mégis mikor? A jövő héten? Vagy tíz év múlva?

– Még nem tudom. Előbb azt a helyzetet kell megoldani, ami most van.

– A pasas beleszeretett Mesibe?

– Ezt meg honnan veszed?

– Mit tudom én. Megérzés – feleltem, mert tényleg az volt.

– Hát, ha csak az történt volna, nem lennénk ennyire komoly bajban.

– Remélem, ezt most csak viccnek szántad.

Aggasztó volt, hogy erre sem mond semmit. A kitérő előtt aztán hirtelen rálépett a fékre, egy halk bazdmeg is elhagyta a száját, és azonnal az utat kezdtem figyelni én is. Nagyjából ötven méterről úgy tűnt, mintha egy kisebb termetű állat álldogálna az út szélén, de amint közelebb értünk, látszott, hogy csak a maradéka hever az aszfaltcsík szélén, több, széttrancsírozott darabban. Fekete, méretes varjak repültek rá a tetemre.

– Szóval pontosan mi van? – kérdeztem néhány másodperc után.

– Mesi állapotos.

– Mi? Csak azt ne mondd...

– Még csak most lesz háromhónapos, nem tudjuk. De a férfi meg van győződve róla, hogy ő az apa. Mesi eléggé összezavarodott, mikor megtudta, hogy gyereket vár.

– Tehát a férfi ezért nem száll le rólatok.

– Többek közt ezért sem, igen.

– És még miért?

– Figyelj, ez...

– Mondd el, légy szíves!

– Egyelőre úgy fest a dolog... Szóval lehet, hogy Mesi inkább vele szeretne lenni. Főleg így, hogy megint várandós. Nem döntötte még el. Nem akartam második gyereket, és talán ezért is hiszi azt, hogy nem én vagyok az apa. Én nem mertem, de a szülei pár hete szóba hozták az abortuszt. Mesi hallani sem akar róla.

– És te?

– Jelen pillanatban elképzelésem sincs, mi volna a helyes. Azt sem tudom, orvosilag... fizikailag egyáltalán lehetséges-e még.

Fogalmam sem volt arról, mikor láttam bátyámat utoljára sírni, talán gyerekkorunkban, de akkor, ott az autóban, könnyezett. Dermesztő volt figyelni, ahogyan próbál határt szabni annak a föltartóztathatatlan érzésnek.

– Tényleg el akar menni?

– Nem tudom. Nem beszél erről.

– Ez nem biztos, hogy jó jel – mondtam teljesen fölöslegesen.

– Na ne mondd!

– És Miki? Ő biztosan visszatartja.

– Tudod, milyen komplikált volt sokáig minden, és még most is az, Miki-vel. Imádom, tényleg imádom a fiamat, de nehéz, és nyilván Mesinek még nehezebb, mint nekem. Én mindig vigyáztam, már évek óta. De nemcsak Mesivel, Anitával és ezzel a másik nővel is. Tele vagyunk adóssággal. Mesi utálja Bécset. Azt mondja folyton, hogy halálra unja magát abban a városban, én meg oda vagyok kötve, tudod jól – mondta, miközben törölgette az arcáról a nedvességet.

– Az a férfi honnan származik?

– Közel-keleti a fickó. Egyfolytában ingázik, nem tudok róla sokat. Összesen kétszer láttam, mikor odajött a lakásunkra, hogy elvigye magával Mesit.

– Hogy elvigye a feleségedet, aki gyereket vár?

– Lehet, hogy az ő gyerekét. Nem tudom.

– Ráadásul járványhelyzet van.

– Az.

– És történt valami, amikor el akarta vinni?

– Ez az, amiről már végképp nem akarok beszélni.

– Ne csináld ezt! Mondd el.

– Hát, volt köztünk egy finom szóváltás. Aztán... nem is tudom.

– Hogyhogy nem tudod?

– Nekimentem.

– Nekimentél?

– Igen, nekilöktem a konyhaszekrénynek. Fölrepedt a homloka. Nem volt annyira vészes. Én vittem be a kórházba.

– Atyaisten! És Mesi?

– Képzelheted. Nagyon nem tetszett neki, ami történt. Azt hiszem, hibát követtem el.

– És ezt eddig miért nem mondtad el?

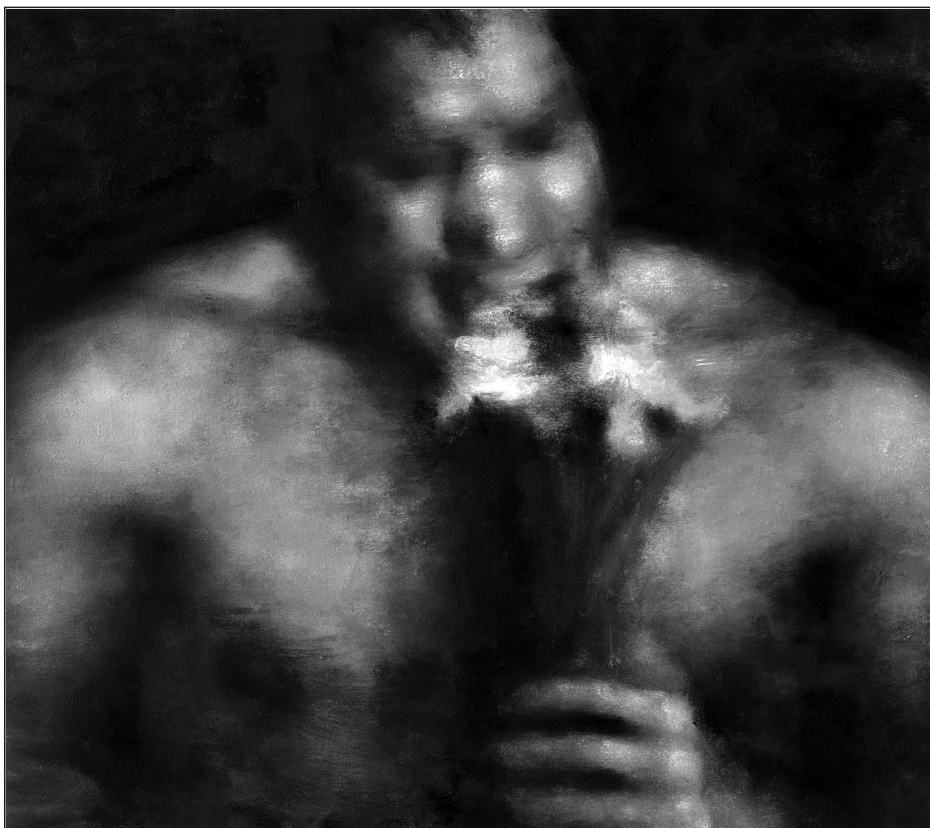
– Mikor mondtam volna el? Valamelyik telefonbeszélgetésünkör? És hogyan? Hogy hé, te, figyelj már, itt járt egy ember, akivel viszonya volt a feleségemnek, én meg...

– Mit tudom én! Elmondhattad volna, amikor pár hete kávéztunk. Akkor simán elmondhattad volna.

– Ugyan már, fél órát ha beszéltünk. Ráadásul a dulakodás utána, alig több mint két hete történt. Hallgattam. Közben elhagytuk a benzinkutat, ami jól láthatóan zárva volt, s ahonnan nem messze ereszkedni kezdtem akkor, este, a Murva irányába. A táj pár hét alatt alaposan megváltozott. Az egyik hatalmas földsávot, ami egy dombra futott föl, vastag, élénkzöld fű borította be, mintha az elmúlt hetekben szisztematikusan öntözték volna. A fagyott hófoltok eltűntek, a hozzánk közelebb húzódó sávban pedig a már bolygatott, fekete színű föld ragyogott hosszú, erőteljes vonalakban.

– És mit szándékozol tenni? – kérdeztem pár másodperc csönd után. Éreztem, hogy ez a kérdés megint olyan, mintha nem én tettem volna föl. Kegyetlen volt, vagy talán csak túl hivatalos jellegű, hirtelen azonban semmi más nem jutott eszembe.

– Ezt most jobb lett volna, ha nem kérdezed meg, mert fogalmam sincsen – felelte, és az a mondat egyértelművé tette, hogy – egyelőre legalábbis – semmi értelme nincs tovább faggatóznom.

Soma, a beszélő kutya

Az önérzetes és jogtudatos
házi eb szomorúságai és örömei

Lejegyezte: Majtényi László

Íráság, írség, kutyaság

Önképem szerint az ivaros kanok körében domináns, a szukákkal rámenősen lovagias, a családi otthon tűzhelye mellett kedves vagyok. Feltétel nélküli emberbarát is, mert velem az emberek jószágosak, még ha az utcára kitett tárgyaikat, autójukat, a kukát le is pisilem, azaz elhelyezem a keréken az *Itt járt Soma!* jelzést, akkor sem rám, legfeljebb az emberemre mondanak valamit. Tűrhető az íráskészségem, és bölcselkedésre is hajlamos, literátor érdeklődésű, átlagos szerénységű ebnek tudom magam, és miután beléptem a férfikorba, van már mire büszkének lennem, az őszintétlen álszerénység nem kenyerem. A Tara nevű magyar kutya lett a világ legjobb mentőkutyája. Pedig már kilencéves! Én meg csak hat vagyok, igaz, el sem indultam a címért, mert az állati jogok szerintem fontosabbak. Vállalva a Parti Nagy által „csodálatos képződménynek” mondott képzavart, a magam részéről ivaros kanként az állat- és kutyajogok szüfrazsettjeként azonosítom magam.

72

Bő két éve történt, a jó szemű és támogató kiadó (Corvina) keresett meg, hogy könyvben, irodalmi ígénnel, barátaim és a nagyközönség elé tárjam magvas gondolataimat. A csörömpölő kasszasiker talán elmaradt, de az olvasók és a kritika jól fogadták alkotásomat. „A korszak tükre? Nem, nem, alig-alig. Hogy Soma életét a nemzeti együttműködés szürreális rendszere, a covid világjárványának szörnyűsége meg az ukrajnai háború iszonyata veszi körül, azt szerencsére nemigen kényszerülünk észrevenni. Ebben az értelemben – meglepő lesz, amit megkockáztatunk – könyvünk kései főhajítás a pályakezdő Esterházy Péter *Termelési-regénye* előtt. A közélet ott is iszonyú: ami kívül van, csak szörnyűségeken hazug és abszurdan nevetséges lehet; a belül lévő kisvilág, a magánélet és az intimszféra mégis barátságossá teszi az életet. A hetvenes évek közepének Esterházyja írt és focizott, a kétezer-húszas évek elejének Majtényije olvas és kutyázik. Soma, örömteli farokcsóválással, azt csaholja nekünk, hogy mindennek ellenére, mégis lehetséges boldognak lenni.”¹ Jó és szép, leszámítva a félreértést, hogy szerinte az emberem kutyázik, holott a műben én vagyok az, aki emberezek.

A megjelenés előtt elképzelttem, hogy mind kedves emberek, mind bájos kutyalányok – Lotti, Molly, Foltos – előtttem sorban állnak, én meg, elérhetőségeimet készségesen megadva, dedikálok. Az emberem ehhez szerzett egy szép festékpárnát, amelybe belenyomhatom a mancsomat, majd dediká-

¹ ÉS, LXVII. évfolyam, 11. szám, 2023. március 17., Percz László.

lás céljából simán rálépek a belső címlapra. Nem lányos piros, nem is gyászos fekete, hanem kék vagy zöld, esetleg püspöklila festékpárnát kértem, de feketét kaptam. Kipróbáltuk, kényelmetlennek bizonyult, utáltam, nem tetszett. Lett megoldás, a jobb mellső lábamról bélyegzőlenyomatot készítettünk, most már így dedikálok. Repül az idő, elmúltam már hatéves, ami emberi számítás szerint legalább negyvenesség. Költők esetében már kor. Jó, én nem költő vagyok, hanem magáníró eb.

Ha valaki prózát ír, és ráadásul ír is, akár költő is lehet. Az emberem az ölést leszámítva bármiben támogat. Megjegyzem, tízévesen Jack London (Mihály és Jeromos) hatására keverék pulija mellől fogadalmat tett arra, hogyha nagy és gazdag lesz, ír terrierekkel él majd. Ebben a sorban én vagyok a második, de volt egy velszi terrier Bözsikéje is. Az írség amúgy is foglalkoztatja, mert ő irodalmi kékharis, például odavan Joyce-ért, továbbá a nem csak Nobel-díjas, de első osztályú krikettjátékos Beckett-től a fekete (stout) sörig minden, ami ír, érdekli.

Első versem:

Soma, qui est Hibernicus Terrier

Minden, mi hírnévvé vált, vágy volt.

De megszűnik,

ha kutya valamin eltűnődik.

Az ebek, az írek, a magyarok közt,

mi szelíd fenegyerekség,

az személy.

Apám és anyám fia.

73

A beszélő kutya szerepel a médiában

Szerepeltem a politikai hetilap videóbloggerjében. A lap megtudta, hogy első kötetes fiatal kutyaszerzőként debütálok. Úgy volt, hogy éértékelésre kérnek, de a sajtó már csak ilyen, műfaját tekintve inkább életútinterjú lett. Az interjú helyszínéül a Gerlóczy nevű, szerintem nagyon elegáns hely szolgált, amely Budapest pesti oldalán helyezkedik el. Bécs belvárosában már voltam, de a budapestiben eddig még nem jártam. Az alkalomra felvettem a szebbik kék színű, névjeggyemmel díszített hámomat. Összehasonlításként csak annyit jegyzek meg, hogy itt még sokkal érdekesebbek a szagok, mint Bécsben, szerintem akadnak patkányok is. Az emberem autójával utaztunk, mert az emberekkel szelíd vagyok, mint a gerle, nincs is szájkosaram, ezért aztán nem mertük a tömegközlekedést igénybe venni, mert ott kötelező a szájkosár. Abba a parkolóházba érkeztünk meg, amely a Szervita téren található. Ez fényesen ragyogó emberbarlang, amelyből liften lehet feljutni abba a palotába, amelyben finom viselkedés uralkodott, senki nem tette szóvá, hogy emberekkel érkeztem. Innen az utcára jutottunk, majd pedig rövid séta után a mondott híres cukrászdába. Nagyon szép, kutyabarát hely, ahol mosolygó emberek fogadják a kutyát, és egy elegáns fehér zakót viselő úr friss vízzel is megkínálja. Viszont nekem nem, csak az emberemnek adtak cukrászsüteményt. Pedig én vagyok a szerző. Egyáltalán nem volt lámpalázam, igaz, főleg az emberemet kérdezték. Rám még portot, mikrofont sem

tettek. Nagyvonalúan mindezek felett napirendre tértem, elnyúltam, el is álmosodtam, mint halk zsolozsmát hallgattam az emberek beszédét. Nagyjából, szerintem, rendben volt a beszélgetés.

Karácsony

Eljött karácsony napja, kicsit aggódtam, hogy lesz-e karácsonyi ajándékom. Nálunk az a szabály, hogy csak a gyerekek kapnak ajándékot. Belátták végül, hogy a felnőtt kutya a karácsony tekintetében gyerek. Tavaly nagyon szép szárított birkafejbőrt és nyúlfület kaptam, és azóta csak javultam. Most is ehető ajándékot adtak, de nem erőltették meg magukat. Nem nagy szám. Német gyártású birkakonzerv. És befizetnek még egy iskolába. Szerintem a gesztust kell főleg értékelni. Hogy azért gondoltak rám. Jövőre szeretnék valami komolyat.

A szétrágott helyett végre nagy nehezen kaptam Kisdrágától egy bíborszínű új ágytakarót. A régit már szégyelltem, ha vendéget fogadtunk.

Újból az iskolapadban

Első napunkat töltöttük Kisdrágával a Kutyatár emelt szintű kurzusán. A főtanár elég kedves kutyaviselkedés-tudós. Ahhoz képest, hogy az állítólagos szépségemen és barátságos természetemen kívül mindig a jó eszemet dicsérték, a feladatok egy részét nem értettem. Anyyi persze világos volt, hogy akárcsak az emberiskolákban, itt is az ún. engedelmességre, és nem annyira az általam előnyben részesített autonóm viselkedés gyakorlására helyezik a hangsúlyt. Azért mégis érdekes, mert mindig is szerettem a feladatmegoldást és a közös munkát. Az oktatási programot megkaptuk elektronikusan is, amit a másik emberem is átnézett, és azt mondta, hogy a feladatok felét a három doktorátusával ő sem érti. Megnyugodtam. Hozzáteszem, hogy professzorunk szerint nincsenek buta kutyák, csak buta gazdák vannak. Én erre jelentkeztem, és megmondtam az igazat, hogy nekem nem gazdáim, hanem embereim vannak. A tanár, miközben elnézően mosolygott, megjegyezte, hogy ez természetesen rájuk is vonatkozik.

A beszélő kutya jó tanuló, jó sportoló. Iskolai előmeneteletem, eredményemet nem lenne helyes eltitkolni. A múlt heti első oktatási nap felemás eredménye után a házi feladatok megoldásában már kitűntem. Az otthoni leckéket tanárainknak – 21. századi kutyák vagyunk – videófelvételekkel kellett elküldenünk. Ezek nekem olyan jól sikerültek, hogy a mai óránkon a kedves tanerő engem kért fel arra, hogy osztálytársaimnak bemutassam a helyes feladatmegoldásokat. A felkérésnek minden lámpaláz nélkül, közmegelegedésre eleget is tettem. Ezt követően a törekvő diáktársak a látottakat ügyesen megismételték. Hazatérve alapvetően szellemi fáradtságot éreztem. A délutánt átaludtam.

Tányércsörgés és a két csülök

Otthon persze, de ez bagatell, időről időre előfordul tányércsörgés, poharak koccanása, kés-villa csörgése. Mint ma is. Nemhogy eltűnt Kisdrága tányér-

járól a sült, hasonló esetek megedzették, de sajnos éppen amikor belépett a nappaliba, a hús harmada valahogy az én számból lógott ki. Hirtelen lélekjelenléttel kihangsúlyoztam, hogy az abrosz patyolattiszta, a tányér ép, továbbá rajta a krumpli és a káposzta érintetlen. Fordítanom kellett valahogy a témán. Arra emlékeztettem Kisdrágát, hogy sok kutya mindent eltör, szétken, elkoszol. Továbbá azt is megemlítettem, hogy rajtam kívül senki nem maradt éhen.

Mozgalmas éjszakánk volt. Az embereimmel délután sétáltam, és a korai vacsora után a hidegre való tekintettel a meleg szobában a fotelemben nyugovóra is tértem. Az emberek, butaságból, hogy ne féljek (hosszú ideje csak a Traktortól félek, de az még a kertünkbe se tud bejönni), villanyt is kapcsoltak, mikor elmentek. Későn kerültek haza, a barátaikkal mulatták valahol az időt. Aranyosan gondoltak rám, mert kaptam tőlük egy csoda szép csülökcsontot, amellyel ki is vonultam a kertembe. Ezzel el is kezdődött az éjszaka első felvonása, ugyanis, bárhogy is könyörögtek, a hidegre való tekintet nélkül, nem jöttem be a házba, kint csülköztem. Ők viszont aggodalmas szülőkként nem mertek lefeküdni, szeles az éjszaka, ide is befújhat a Karszt távoli, de hideg szele, annak jeges leheletétől féltették kis Somikájukat. A megismételt könyörgésre jósból bejöttem. Ők lefeküdtek, én viszont, mivel már korábban kipihentem magam, inkább körülszagoltam a házat, és megállapítottam, hogy az elvben kutyabiztos konyhapulton – ha-ha! – becsomagolva pihen egy szinte érintetlen és légmentesen becsomagolt sült csülök, sztrapacskával és szalonnás párolt káposztával körítve. Egyértelmű helyzet: nyilván mohón két adagot rendeltek, de, szegények, csak eggyel birkóztak meg. Ők tehát a saját csülökadagjukat elfogyasztották, a már megkapott csontbónusz pedig, akár a plusz csülök, kétséget kizárólag engemet illet. Én eddig csak a csontot nyalogattam és rágcsáltam, enni, sajnos, nem ettem.

A fiatal, közepes testalkatú, de atletikus testfelépítésű kutya nehezebb feladatokkal is megbirkózott már korábban. Régen elmúltott éjfél, amikor az egyik ember csattogásra ébredt. Valaki vagy valami hangosan csattogott, illetve csettegett a csendes lakásban. A csattogók és csettegők akár csülökcsontok is lehettek, ugyanis tudni való, minden hátulsó sertéscsülök két nagyobb, valamint kisebb, egymástól elváló csontot tartalmaz. Az éjszakai emberi őrzőjárat a lépcsőn kibontott nejlont és alufóliát talált, a galériában pedig a saját heverőjén egy elégedett kutyát, aki a két fehérre nyalt csülökcsontjával elmélyülten, boldogan zirgett-zörgött, illetve csattogott.

A mondott illető nyílt tekintettel, minden lelkiismeret-furdalás nélkül tekintett emberére. Ez a tekintet azt mondta, hogy mindent hálásan köszön. A megrökönyödött ember, mintegy magától, csak azt kérdezte, hogy fér el egyetlen kutyában egy egész csülök és egy tányér sztrapacska szalonnás párolt káposztával? Kényelmesen – válaszolt az eb.

Az erre vonatkozó újabb kérdésre lesütött szemmel hozzátette, hogy egyrészt gluténérzékenysége valóban kiment a fejéből, de egyébként etológia és nem táplálkozástudományi szakon végzett. Valójában, mellékszál, nem is egyetemi szinten iskolázott. Mindegy is, aligha lehet tőle elvárni, hogy

a sztrapacska gluténtartalmát ismerje, erről neki nem szólt senki. A sztrapacska átlényegülése is emberi mulasztás eredménye.

Az ember, mit tehetett, belátta, hogy a szemtelenül magabiztos és feddhetetlen kutyára lehetetlen haragudnia. Okosabb, ha ő maga is visszafészkelt a saját ágyába, aludni.

A megsétáltatott marhacsont esete

Az ember, ha nagyon akar, néha tud rendes lenni. Az enyém egész éjjel fáradságos munkával úgy készített sóletet – meg kell a kutyaszívnek hasadni –, hogy közben aludt. Mindegy, a rendszeres szellőztetés dacára csodálatos illatfelhő szállt a házunkra. A mondott rendesség pedig abban öltött testet, hogy estére nem a megszokott uncsi prémium kutyaeledelt öntötte a tányéromba, hanem a nagycsaládnak főzött-sütött sóletet, amelyet nem is csupán húсок koronáztak, hanem gyönyörű húsos marhacsont is.

Miután örömmel végeztem az esti étkezéssel, felvettem a közös séta kérését is, amit a szintén kissé elnehezült ember sem ellenzett. Az értékes csontot nem ripsz-ropsz fogyasztjuk el, miközben a séta is sürgős. A marhacsont drága kincs, amit aggasztó felelőtlenség az üres kertben hagyni. Mi lesz, gondoltam, ha míg távol vagyunk, bejön a kertünkbe az arany sakál, a róka vagy a vörös tigris? Ha ellopják a marhacsontot? Mondtam az embernek, hogy nem hagynám itt a marhacsontomat. Ő a vállát vonogatva egyezett bele, ha szimatot fogok, szukával, rivális kannal találkozom, stb., nyilván elvesztem a csontomat, elfeledkezek róla, neki aztán édes mindegy, ha elhagyom, akkor egy gonddal kevesebb. Így aztán csonttal a számban zártuk be magunk mögött a kertkaput. Dicsőség az ír kutyának! Hiába hitetlenkedett az emberem, bebizonyítottam, hogy nem szabad engem lekezelni, állhatatosságból jelesre vizsgáztam. A háromnegyed órás séta alatt kakáltam, pisiltem, szimatoltam, két haverral szót váltottam, de a csontot egy pillanatra sem tettem le a koszos fűre. Farkamat büszkén lengetve hoztam haza féltett tulajdonomat. (Házunk egyik kedves vendége, a megfestett táj szerelmese, neves esztéta, büszke tartásomat és eszességemet szokta volt dicsérni. Kösz!) Az emberemnek, mit mondjak, leesett az álla.

76

Vad-, sündisznó, tó

Ma reggel napirend szerint sétáltattam Áhegyen az embert. Épp csak ki nyittattam vele a kertkaput, midőn az előttünk elterülő selyemréten átvágott három kecses őz. Izgatott és boldog lettem, valamint szomorú. Vádlón vettem fel a szemkontaktust az emberrel, és szóvá tettem, hogy amíg az arany sakál és a bakonyerdő farkasa szabadon jár, fut, vadászik, addig az ír-magyar kutyát az emberhez köti nehéz húség és hasonló kötel. Az ember halkán megjegyezte, hogy a sakál/farkas saját ember hiányában nem részesül szeretetben, orvosi ellátásban és napi kétszeri étkezésben. Legyintettem.

– De nem ez volt a kérdés! A két étkezés rossz vicc három egész őzhöz képest.

Nem tértem napirendre, de a sétát persze folytattuk. Nemsokára farkát rázva egy természetes flegma vaddisznó ballagott előttünk az Ábrahámi

Szöllők Útján. Őt boldogan megugattam. Nem semmi ez tíz perc sétatíráján. Áhegy sokkal jobb, mint a Kamaraerdő, ahol négy év alatt egyszer találkozunk őzzel és másodszor a döglött rókával.

Amikor hazatértünk, az emberem kikereste a telefonján, és együtt meghallgattuk a vaddisznóröfögést. Ez mondjuk, ha elvárható is, javára írandó emberi rendesség. Azután a tálamba kaptam zöldborsófőzeléket. Van az embernek is némi érzéke az öniróniához.

Állatbarát nemvadász

Unom, de tényleg. Ez nem kettős mérce, hanem súlyosabb annál: az ember szituatív hamis tudat és kognitív disszonancia áldozata. A gond, hogy az emberi faj ideggyenge. Jó, az én embereim, velem ellentétben, nem vadásznak, ami viszont nem jogosítja fel őket arra, hogy megakadályozzanak abban, hogy a saját kertemben rendet tartsak. Az emberek háborúznak, és vágóhidakat tartanak fenn, ahol ölnek, régebben az én emberem maga is nagy ho-ho-horgász volt. Én viszont sem a sünnel, sem a vaddisznóval nem végezhetek. Áhegyen például, amióta a vaddisznókonda meglátogatott minket, sötétedés után a kertbe sem mehetek ki!

Hagyják békén a kutyájukat!

Az autójukban valamit felfaltak a nyestek, amitől az állatbarátságuk azonnal elpárolgott. Felajánlottam, szívesen kint töltöm az éjszakát, és ha úgy adódik, ellátom a nyest koma baját. Mire az ember azt kérdezte, hogy vállalom-e, hogy az éjszaka során biztosan nem fogok unalmamban sünnözni. Erre, mit mondhattam egyebet, önérzetesen azt válaszoltam, hogy sünn, nyest, egyre megy, az egyik szúr, a másik harap, nem ígérhetek semmit.

– Jó, akkor bent maradsz! – zárta le a vitát az ember.

Másnap Kisdrága kedvesen kérdezett, hogy vajon „Lennék-e szíves befáradni a kertből?”. Igent mondtam, befáradtam. Jóindulatom jeléül és büszkeséggel egy szájba való eleven apró sünnel érkeztem, akit a lába elé ejtettem. Ő inkább meglepettnek tűnt, semmint boldognak. Szerzett pedig magának egy rongyot, azzal bebugyolálta a sünt, majd, miközben a sünnel távozott, engem zsákmányomtól megfosztva kizárt vagy bezárt (nézőpont kérdése). Akit pedig reggel már hiába kerestem. Amikor Laci megjött, Kisdrága nem engem dicsért, hanem dicsekedett. Az egész úgy tűnt, mintha Kisdrága lehetne büszke cselekedetére, nem pedig én. Annak is örülhettem, hogy mivel szerintük a vadászösztönöm leküzdhetetlen, éppenséggel nem korholnak. Egy normális világban minden másképp történik: Együtt játszunk a sünnel. Később közösen fogyasztjuk el.

Hiába találtam meg a szép saját sünnömet, a mára már szerintem szinte buddhistává lett, és tőlem súlyosan félreértett szelídséget követelő embereim idejekorán gyanút fogtak, és ahelyett, hogy elismerték volna ügyességemet, elvették. A Laci rátette a megmentő lapátra, majd foghegyről és fölényeskedve odavetette, hogy gondja lesz rá, hogy az én saját sünnöm somabiztos helyen leljen menedékre.

Később tényleg a sünn volt a hibás! Annyi kert van Tétényben, ment volna máshová! Úgy kezdődött, hogy a barna éjjél idején fájdalmas hangokat

hallattam, mert a sün tüskéje fáj nekem, miközben bizonyára én is fájtam a csendes sünnnek. Az még rendben volt, mert szeretem, ha szeretnek, hogy az egyik emberemre ráhóztam a frászt, aki ijedten riasztotta a másikat. Az emberem a jajgatásomra pizsamában, kezében zseblámpával mászott utánam a bokor alá, ahonnan – örvendezve, hogy nem esett bajom – kirángatott. A sün a helyén maradt. Reggel aztán az ember, megbizonyosodva, hogy a süni távozott, a bokorszemlét követően engedett ki a lakásból.

Az elhunyt sün, avagy egy haláleset méltányos kivizsgálása jó példa az ártatlanság vélelmére. Van a kertünkben, tudjátok, ilyen földbe ástott műanyag tó, benne nyaranta a tavirózsák levelei között vidám ebihalak lubickolnak. Most tél van, kopár a kis tó, bőrzik rajta a jég, csak a tavirózsa be barnult, gyűrött és rongyos levele lebeg rajta, amely félig el is fedte a kis sün holt tetemét. Szemfüles emberem azért így is észrevette, és lapátjával kiemelte. Az ázott tetem megtekintéses vizsgálata nem tudta megállapítani a sünhalál okát. Nekem mégis volt okom aggodalomra, mert a sünök bántalmazásában visszaesőnek számítok. Korábban szedtek ki a fogaim közül néhányat. Ha bevádolnak, csak behódolva, rossz, büntudatosnak látszó veszített pozícióban próbálhatnám hangsúlyozni ártatlanságomat. Amíg az embereim tanácskoztak, kivárássra játszva, inkább szerényen üldögéltem. Az egyik emberem, mentségemre, azzal kezdte, hogy Soma nem elég fegyelmezett ahhoz, hogy csendben sünozzön, a csaholása elárulta volna. Csakhogy az is felmerül – mondja a másik –, hogy az eset akkor történt, amikor mi emberek a mozi-ban ültünk. Másfelől kétségtelen, a sün maga is belesétálhatott a tóba. Ne menjen a vízbe, aki nem tud úszni! Kisdrága lélektani okfejtése, helyesen, úgy szólt, hogy az ő Somája nem megfontolt gyilkos. Kizárt, hogy vízbe fojtssa a sünt. Helyes! Egy macska talán vízbe öli az áldozatát, de a becsületes írvadász ilyet nem tesz. Mivel a bűnösségemet nem lehetett bizonyítani, ártatlannak minősítettek. Sőt a helyes lélektani következtetések szinte ki is zárják a bűnösségemet. Miközben vadász maradok, továbbra is emelt fővel járok. Hírek szerint az egyik ózdi macska direkt elhúzta az ablak mögött a függönyt, így árulta el a rendőröknek, hogy hol van körözött embere. Jellemző! Én Budatétényben, ha kell, tíz rendőrtől is megvédem az emberemet. A macskák megjátszósak, mi, ír kutyák, tiszta szívből viszonszeretünk.

Az állatok jogai

A spanyol polgári törvénykönyv módosítása érző lényeknek ismeri el az állatokat. A háziállatoknak (és persze a vadállatoknak) előbb vagy utóbb jogai lesznek. Spanyolországban a való pár kutyáját nem a kenyérpirítóhoz, autóhoz hasonló vagyontárgyként, hanem érző lényként kell kezelnie a bíróságnak. Az egyik Chilében élő csimpánz ügyvédi segítséggel pert indított azért, hogy ne kelljen a ketrecében magányosan élnie. Én, miközben csak órákra szoktam magamra hagyni, amit kifogásolok, átérzem a csimpánz sérelmét, ha ez a mi hazánkban még nem is valósult meg, előbb-utóbb jogképesnek kellene tekintenünk. Még azt is elfogadom, hogy a csimpánznak, sőt akár még egy kutyának se legyen ugyanannyi joga, mint például az embereknek. De az sem járja, hogy az érző, szenvedő, álmodó, gondolkodó lényeket csak tárgy-

nak, dolognak tekintsék. Ezen az úton már elindultunk. Vannak kínzást büntető, állatjóléti intézkedéseket megkövetelő szabályok nálunk is, de még hosszú küzdelem vár ránk. Hajrá, chilei csimpánz!

Az emberem lehűtött. Azt mondta, hogy olyan helyen élünk, ahol a fejelelem épp most lengette be, hogy betiltja a Pride-ot. Ezt azzal indokolja, hogy a meleg, leszbikusok a gyerekeket átnevelik és bántják, a Pride pedig eleve rossz példát mutat. Szerinte azzal a hamis váddal élve, hogy az ír kutyák harapósak, a magyarokra veszélyesek, akár a Szent Patrik-napi felvonulás is betiltható. Arra emlékeztetett, hogy mennyire szeretek én is március 17-én Szent Patrik ünnepén felvonulni. Ezen a napon rendszerint zöldbe öltözünk, és a Vörösmarty téren gyűlünk össze. Multkor, nyakamban zöld kendőmmel selyem- és drótszőrű ír terrierekkal, ír farkasokkal, szette-ekkel és csicsergő ázsiai diáklányokkal haverkodtam. Az emberem pedig az erre a célra állított bódéknál ír emberekkel jattolva Guinness-t és ír jófajta whiskey-t kortyolt. Amúgy Szent Patrik élete sem volt egy Szent Patrik-napi parádé, Maewyn Succatként született, és a Britannia nevű Provinciában élt. Fiatalon elrabolták, eladták rabszolgának, sokáig rongyokban birkákat legeltetett. Csak később lett szent.

Persze, minden viszonylagos, gondoljunk a nők helyzetére, akiknek elismerése, legyenek bár még Kadhafi zöld könyve szerint is emberek, ugyan-csak nehezített. És itt vannak a szexuális kisebbségek, szintén! Szeretném halkan felhívni a Magyarországon uralkodó emberek szíves figyelmét arra, hogy a könyvemben beszámoltam arról, hogy, noha szexuális érdeklődésem heteróként rögzült, öt hónapos koromig őszinte lelkesedéssel egyaránt udvaroltam a fiú és a lány kutyáknak. Ráadásul később kölcsönös szerelemben estem az utcánkban lakó báránnyal. Ezt azért hozom szóba, mert ha a hecc-kormányrevolversajtó és a magyar heccállam, ez soha nem késő, a *Meseország mindenkié* című gyerekkönyvhöz hasonló okkal kampányt indíthat művem ellen, akkor méltatlan naplóm is felfokozott olvasói érdeklődést remélhetne, sőt szerény munkám talán a művelt külföld kíváncsiságát is felkeltené!

A Magyar Glóbuszon, az állatságon túl, írói irányom miatt, a magamfajta amúgy is nehezen jut hírnévhez. Nem csak a kutyaság, azaz a személyte-lenné minősítés terhe nyomaszt, de kimondom, az itt elvárt tehetség hiánya is. Elismerem, esetemben teremtő képzeletről nem beszélhetünk. Nincsen írói fantáziám, soha életemben nem találtam ki semmit sem – nekem a történetgyártás, a meseköltés magas, mint sertésnek a farzseb –, legfeljebb a valóságot tudom átszínezni, néha talán fényezni.

Ha a tollforgató emberek között körülnézünk, egy fontos szempontból talán Eötvös Károlyhoz hasonlíthatom magam, aki irodalmi reményeivel végül ugyancsak felsült. Megjegyzem, kutyaésszel is jó fej volt, mert nemcsak a nyíregyházi törvényszéken védte meg az egész művelt világ lélegzet-visszafojtott ámulatára az ártatlanul vérbevádolt zsidókat, de nagy szeretettel írt öreg kutyájáról is. Őt mégis csak a *Nyugat* c. lap irodalmi forradalmáig tartották írónak, akkortól híre, ha nem is a semmibe hullott, hiszen jogászként és politikusként tovább tartotta magát, de azonnal kiesett az irodalmi kánonból. Az erős fantáziájú Karinthy, Eötvös Károlyt jellemezve, például így

szállt bele, páros lábbal: „A magyar fénymáz egyszerű, nemes, mély. A magyar fénymázban nemzeti bélyeg van, belső tűz van benne és jelleg. Ezt érezni kell; ezt tudni kell, ehhez külön, magyar érzék kell, mely felfogja és megérti. Nekem ez megvan. Én értem. Én már 1887-ben is értettem. Én... Eszembe jut erről, hogy 1851-ben Kraczuły, az akkori államtitkár, mondott nekem valamit, amit 1893-ban még elbeszéltem Andrásynak, de most már nem emlékszem rá, mi volt az.” Ez a vitriol rólam is szólhatna. Az emberem Eötvös Károlyt, aki nagy kedvence, mindig azzal igyekezett megvigasztalni, hogy például a nagyobb országban, világban, irodalmi kánonban élő Churchill, hasonló nemzeti fény-mázkészítő létére 1953-ban, például Ernest Hemingway, Graham Green ellenében, „mesteri történelmi leírásaiért” sokak szerint megérdemelt irodalmi Nobel-díjat kapott. Szóval szerintem elég hülyék a szépírás értékelésében a magyarok, hogy Eötvös Károlytól az írói rangot megtagadják. Sőt, sokan őt magát, bölcs és kissé korpulens alakját is elfelejteneik.

Harmóniában az emberrel, békében a természettel, kritikusan az ural-
kodó viszonyokkal. Kerékgyártó István magyar író, atyai barátom, Lottika
embere, akitől különleges jutalomfalatokat szoktam kapni, és többször
ágdobálósat játszottunk a könyvbemutatómon, a „Soma jól ír!” szavakkal
értékelte prózámat. Ha azt hiszed, lámpalázás voltam, tévedsz. A könyvbe-
mutató fáradalmi és izgalmai után ábrahámi alkotóházamban kétnapos
pihenéssel ajándékozom meg magam és emberemet. Minden oszlopnál, fá-
nál elhelyeztem az itt járt Soma jelzéseket. Ellenőriztem a környéket, meg-
állapítottam, hogy a kacsák rendben vannak, de az eget szinte elsötétítve,
legalább száz vadliba húzott el, dél-délnyugati irányba tartva. Ennek még
utánanézek, de lehettek a tavasz korai hírnökei is.

Első könyves kutyaként, persze minden eb így lehet ezzel, kicsit izgultam,
vajon lesz-e sikerem. Megvásárolnak-e? Mert ha igen, akkor eltartott álla-
potból előléphetek családfenntartóvá, és az embereim sem csaphatnának,
repülőútra hivatkozva, nyaralásuk idejére a panzióba. Talán még a külföldi
utazás irányát (rágcsálókban, röpképtelen madarakban gazdag vadasparkok
felkeresése) is én jelölhetném ki. Kutya tervez, ember végez, kaptam ugyan
illendő honoráriumot, de nincs jogi személyiségem, bankszámlám, a pénz
meg, ismeritek az embereket, eltűnt a családi költségvetésünkben, engem
meg arra hivatkozva, hogy szeretek ott lenni, megint beadtak a kutyatárba.

Ember és emberiség

Humanista eb vagyok születésem óta, más ebekhez hasonlóan én is „gyó-
gyíthatatlan emberszeretettel születtem” (Csányi Vilmos). Úgy szeretem az
embereket, mint ők a sőt. Viszont az emberiséggel, amelynek elég rossz a
híre, még szerencsére direktben nem találkoztam. Vannak azért ismerete-
im, én is észrevettem, hogy az emberek együtt gyakran furcsán viselkednek.
Például, kérdezem, minek gyártanak, noha irtóznak az emberevéstől, fajtár-
saik megölésére bombákat?

A tapasztalat szerint az ember rajong a vele kedves kutyáért, de a többi,
talán ingerszegény világban bolyongó ember nem hisz nekik, ők kutyaellen-
es törvényeket fogadnak el, és ilyen ideológiákat terjesztenek. Az ember

szelíd, az emberek gőgösek. A történelemben sok jó embernek volt elege az emberiségből. Igaz, vannak ellenpéldák, Rousseau meg kommunista szervezetek rajongtak az emberiségért, de irtóztak az emberektől. Így mindenki ráfaragott.

Sokfélék a költők is. Az emberem mesélte, hogy Weöres Sándor egyik riportere így érdeklődött:

– Ön, aki annyi szép gyerekverset írt, biztosan nagyon szereti a gyerekeket. Mire Weöres vékony éneklő hangon, arra gondolva, hogy a gyerekek tömege is emberiség, így válaszolt. – Nem, ez tévedés, nem írok gyerekverset, és nem is szeretem a gyerekeket. Viszont van egy macskám, akit szeretek. Jó, ennyiben érthető, kutyája nem volt.

Izland szigetén már annyira nem bíznak az emberek egymásban, hogy közülük sokan a Snæfellsjökull nevű hegyet akarták jelölni köztársasági elnöknek. Arra gondoltak, hogy noha vulkánivadék, a hegy még így is nyugodtabb, kiszámíthatóbb, mint az izlandi emberek, ezernyolcszáz éve nem tört ki, ami, más hegyekhez hasonlítva ugyan nem, de az emberek viselkedéséhez mérve megnyugtató. Azt is mondták, hogy választható, mert elmúlt 35 éves, és amióta csak van Izland, izlandi volt.

Kutyatagság

Szenvedélyes természetem miatt sem vagyok hegy, nem akarok köztársasági elnök lenni, de évek óta arról ábrándozom, hogy felvételemet kérem valamelyik független írószervezetbe, hiszen jó kritikákat kaptam, magas az idézettségem. Legutóbb például a gellérthegy-i füves, virágos, bokros, fás kertészeti könyvben is említettek, pozitívan.

Margócsy István, a kiváló irodalomtudós és nemzetpedagógus lehűtött. Szerinte az irodalmi emberektől se várjak túl sokat. Ők még saját asszonyaikkal is undokok. A Kisfaludy Társaságban már a 19. század végén, 1897-ben felmerült az akkor már sok kötettel rendelkező, sikeres író, Beniczkyné Bajza Lenke felvétele. Ám az elnök Gyulai Pál még azt sem engedélyezte, hogy szavazzanak róla. Szerinte „még ha az alapszabály kétséget hagyhatna is fenn, a Társaság keletkezése óta követett s egyetlen kivételt sem ismerő gyakorlat a mellett bizonyít, hogy csak férfi-író választható”. (Igaz, hogy ugyanebben az időben az ellenzéki Petőfi Társaság [elnök: Jókai Mór] tagjai között két író: Beniczkyné Bajza Lenke és Kisfaludy Atala, már az 1870-es években is tagságot nyert.)

Ha az íróférfiak az írónőkkel így bánnak, akkor, de őszintén, milyen esélye lehet az írókutyáknak az emberek kutyavilágában? Amúgy a kétszáz éve megszületett Jókai lenne a sok mindenben követendő példa. Az emberem szerint a magyar próza nagyjai ugyan több köpönyegből bújtak elő, de, mert Jósikának még nem volt ilyenje, az ősköpönyeg Jókaié. A köpönyeg alá rejtett könyvekben olyan oldalak lapulnak, amelyek papírján aranyporként ragyognak a szavak, mondatok, és Mikszáthtól a mostaniakig stílt és erényt üzennek. Ilyen szerintünk a zsibárus Salamon szózata Baradlay Richárdnak: *„Én nem avatkozom az ön dolgaiba, kapitány úr; de emlékezzék rá a vén zsibárusra, a Porcelán utcában, a Nro 3 alatt. Én azt mondom önnek,*

hogy becsületes embernek lenni igen jó gescheft! – Ráemlékezzék! Egyszer az életben még fogja ön látni a Porcelán utcai zsibárust, vagy akarja vagy nem. Akkor meg fogja ön érteni, amit önnek mondtam: »Becsületes embernek lenni a legjobb üzlet.« Istennel járjon!»

Na szóval, fantáziájáról itt ne essen több szó, a sok buta hím között, extra jó fej volt. Ő szerkesztette az *Életképeket*, amelybe már 23 évesen '48 márciusában a *Nőszabadságról* írt vezércikket: „Mikor március tizenötödikén, a szabadság első reggelén a küzdők melleire lelkesült nők tűzdelték föl az első kokárdát, mikor a szabadság első jelszavát nők szegezték ki ablakaikba, s lobogóikon mutatták fel a szent nevet, melyért a nép küzdött; mikor Petőfinek, a forradalom költőjének ifjú neje a megfordító perc előtt ezt mondá férjének: »ha halni kell, ez lesz a legszebb halál: légy erős!«, akkor mutatták meg hölgyeink: hogy mi a nő hivatása.” Szerintem Jókai, ha ma élne, akár csak Eötvös Károly, az állati jogokat direkt helyeselné.

Párbeszéd a saját emberrel

Nemcsak a kutya, olykor meglehetősen színvonalon, néhány ember is szövegel, sőt versel is. Például Jack Londonról, az ír terriereket – beszélő és éneklő főhősei: Mihály és Jeromos – megalkotó angol íróról, többször mesélt az emberem. Azt is mondta, hogy ugyanezen a nyomvonalon Csányi Vili bácsi regénye kutya hőséne a gégéjét úgy átoperálták, hogy aztán egészen emberül beszélt.

82

Jó, én igazi beszélő kutya vagyok, de a gégémhez nem nyúlt sebész, nem is hagynám. Déry Tibor Nikije is beszélt, aki szintén terrier, lány. Ő, túlságosan szelíd, nem tudta megakadályozni, hogy az egyik emberét politikai börtönbe hurcolják. A regényben a kutya két hozzátartozója túléli valahogy a főhős szenvedését, de Niki belehal. Ami szerintem szomorú. Most jobb világ van, mert az én embereim szabadok.

Az emberem tehát, mikor együtt vagyunk például erdős, rétes, tavas, vadas helyeken, a kedvemért érdekes, néha kutyás szövegeket mondogat. Például ezt is: „Létem ha végleg lemerült, / ki rettentí a keselyűt! / S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a túlsó partra!” Négylábú barátja kérdő tekintetére azt mondta, hogy bocsánat, Soma, ez nem is kutyás. Emberi vakság, nem érti verset. Persze hogy az! Amúgy néha direkt elküldöm az emberek közé. Multkor a szerinte talán legnagyobb élő magyar költővel találkozott, aki nem csupán olvasta könyvem, de még annak a véleményének is hangot adott, hogy kifejezetten jól írok. Nagyon örültem, de az emberem lelkesedésemet azzal hűtötte, hogy ilyen mondatok előfordulnak emberek között jelentés nélkül, lehet csak kedvesség megnyilvánulása. Valószínűleg féltékeny! Az illető költő, szerintem ez megható, azt mesélte, hogy feleségével régebben ők is Soma nevű majdani kutyáról ábrándoztak, de az éppen megszülető gyerekük miatt a projektet elhalasztották, és a kutya helyett az ugyancsak hímvárú emberkölyköt nevezték el Somának. Az én családban, mivel már éppen elég gyerekük volt, ez pont fordítva történt, ha utoljára fiuk született volna, ő lett volna Soma. Később ezen a néven lettem én családtag.

Együttélés

Az emberem szerint a fajok csak úgy kifejlődtek, azaz nem teremődtek. De hát ez szerinte nem nagy szám, nem is túl eredeti ötlet, nemcsak Darwin hirdette, hanem néhány modern teológus is így gondolja. Azt senki nem tudja megmondani, mikor csatlakoztak az emberek a kutyákhoz, de találunk már több mint harmincezer éves kutyaállkapcsot, ami a modern ember korához képest elég régi, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a kutyáknak eleinte farkasállkapcsaik voltak. Feltételezhetjük, hogy a két faj együtt élve fejlődik ki, azaz egymás teremtményei. Ha tehát a modern ember teremtette meg a kutyát, akkor a kutyák ugyanígy megteremtették a modern embert. Az ír terrierek viszont eléggé újak, mert mi kábé csak a 19. században jelentünk meg Írországbán. Az emberem – szerintem elég kedvesen – azt mondta, hogy talán az emberiség nem is reménytelen eset, ha ki tudta találni, azaz meg is tudta csinálni az első ír terriert.

Előkerültek a reggeli úgynevezett rosszalkodás bűnjelei. Benőhetne végre a fejem lágya. Jó, hát engem is zavar, szólok is az embernek, hogy szedje össze! Ne felejtjük el, hogy a kutya és az ember testfelépítése jelentős eltéréseket mutat! A kutya például sokkal erősebb a szétrágásban, az ember meg a kutyánál ügyesebben szedi össze a szétrágott holmit. Ez akkor tűnik elő, ha a két faj esetében az állkapcsokat és a végtagokat hasonlítjuk össze.

Ma voltam az utolsó vasárnapi iskolában. Nagyon kellemes foglalkozáson vettünk részt. Azt a tanegységet gyakoroltuk, hogy abban az esetben, ha a kutyasuli melletti réten tartózkodunk, továbbá mindkét tanár néni is jelen van, nos, akkor az ún. behívást, azaz a saját ember előtti megállást, leülést kell megcsinálni, szigorúan jutalom és dicséret fejében. Mit mondjak, élveztem. Viszont lesz az embereim részéről némi meglepetés a fennsíkon, ahol már nem lesznek jelen tanerők!

Az emberem azt mondta, hogy velem álmodott. Álmában ketten voltunk a Kisörs és Salföld között elterülő akácerdőben, ahol ő az egyik tisztáson álldogált. Hívott engem, és én, meglepetésére, teljesen ősz pofával ballagtam ki a borókabokor alól. Megnézte az álmoskönyvben, és szerinte az álom megfejtése az, hogy együtt fogunk megöregedni. Részemről rendben.

Szót fogadni, különösen ingyen, jó hecc.

A reggeli sétánál az emberemmel arra lettünk figyelmesek, hogy rajtam kívül egy teknősbéka is sétáltatja az emberét. Csak amikor közelebb ért, vettük észre, hogy nem teknősbéka, hanem tacsó, aki keményre kitömött és magasított szürke hátmelegítőt visel. De gyanút kelthetett az is, hogy folyamatosan ugatott.

Az ember tartozik

Az emberem humán-, morál- és a politikai bölcséletet művelő tudós barátjával – kölcsönösen bácsizzák egymást –, tehát Jancsi bácsival a könyvem kapcsán beszélgettek. Az emberem viszonyunk bonyolultságának jelzésére olyasmit mondott, hogy noha személyként tisztel, de mégiscsak van valami féle önkorlátozással terhelt hatalma is felettem. Barátja, maga is kutyabarát, séróból pontosította, miszerint, amiről beszélünk, befolyásának természetete nem a hatalom, hanem az autoritás fogalmával írható le.

A kutya ellenállásával szemben erőszakosan érvényesített emberi akarat a hatalom. Az uralom pedig az a készség, hogy a kutya maga alárendeli magát az emberi többség parancsának. Azaz mindkét esetben ész nélkül engedelmeskedik. Ez rám nem jellemző, én is úgy látom, hogy Jancsi bácsi megállapítása helyes. Az autoritás viszont a kutyák esetében a tekintély olyan formája, amely elismerésen és belátáson alapul. Mégis az emberek, a kutyák gondolkodása, magatartása csak részlegesen jellemezhető tiszta fogalmakkal. Jancsi bácsi néhai Rusztem nevű kutyája, aki mellel a világon az egyetlen madagaszkári terrier volt, ugyancsak tudna erről mesélni. Szóval általában autoritásnak tekintem a saját embert, de ha felbosszantom, mintha farkascapat alárendeltje lennék, félem is. Olykor rettentő mérges tud lenni. Az ember- és a kutyaszívben kavarnak, időznek szelíd és vad indulatok, mert mindannyiunk lelke álmos dzsungel. A kutya farkasálmokat álmodik, az embere pedig Neandervölgyi-géneket hordoz. Titok vagy kutya, nem mindig igazodsz el magadon. Sem te, sem az embered! Valamikor régen farkasok voltunk, és ha elveszítjük az embert, újra farkascapat leszünk.

A kutya általában (a terrier persze kevésbé) már a jó szaga és az általa adott jutalmak, de főleg okossága miatt is hajlamos lelkesen követni mindenben a saját embert. Az én egyik emberem jutalomért, a másik – nehéz eligazodni rajtuk – csak úgy szeretetből vár jószagot.

Csányi Vilmos bácsi szőrös gyereknek mondja a kutyát. Vekerdy Tamás gyerektudós azt mondta, hogy a gyereket hideg fejjel megütni bűn, ám ugyanez érzelmi felindulás esetén megbocsátható. Nem vagyok bántalmazott kutya, de amikor a nyakörvből a fejemet kihúзва, uszgyi, heccből kiszaladtam a 71-es balatoni úton a száguldozó autók közé, az emberem, aki meg ugyancsak loholt utánam, a kimentésem után ijedségében megrázott, mint Krisztus a vargát. És például akkor is, amikor szóltak, hogy rossz emberek kutyafalatokba rejtett patkánymérget tettek ki a fűbe, én meg persze ráaboltam ott az ázott kiflivégre. Még a kutyája által jól nevelt ember is félelmetes néha. Eb ura fakó a teória. Az élet aranylő ágára tekintsünk, ha zöld is!

A mi evolúciós történetünk a Homo sapiens sapienst tekintve több tízezer éve párhuzamos. Együtt, egymást segítve jelentünk meg a bolygón. Ha a kutyát mint fajt nézzük, vitatható, melyikünk evolúciója régebbi, mégis tudjuk, hogy például az ember minden labdajátéka a vadászatról, a labda üldözéséről szól. A természettől elidegenedett ember így szublimálja ösztönét.

Gondoljatok néha a Neandervölgyiekre, akikhez nem szegődtek a kutyák, ezért ki is pusztultak. Kutyák nélkül messze nem tartanátok ott, ahol most. Az az igazság, hogy már ősemberként sokat köszönhattetek nekünk, akiket a barlangban eleven hősugárvérként, békiszitterként, nagyobbacska kölykök nevelőiként, az állandó táborhely takarítóiként, testőrként, rendőrként és vadászként is alkalmaztatok. Követelhetnénk legalább szimbolikus elismerésként például azt, hogy a kisebb-nagyobb városokban emeljetek azoknak a kutyáknak emlékműveket, akik feláldozták az emberiségért fiatal életüket, illetve egyébként segítségetekre voltak.

Például Miskolcon van ilyen szobor, amely az embermentő Mancsot ábrázolja. Láttam, talapzata tele volt friss virággal. Megható.

Hónapló

Dalos György

Kettősségek

2025. március 19.

Kavics pottyant a vízbe. Kocsis Máté, a Fidesz frakcióvezetője nem sokkal március idusa előtt egy Facebook-bejegyzésben az alábbi módosítást javasolta az alkotmány XVI. cikkelyéhez: „Más állam állampolgárságával is rendelkező magyar állampolgár Magyarország területéről törvényben meghatározott feltételek esetén kiutasítható, ha tevékenysége Magyarország szuverenitását, közrendjét, területi integritását vagy biztonságát veszélyezteti.” Fölöttébb homályos mondattal van dolgunk. Nem világos, hogy miféle tevékenység az, amelytől Kocsis hazánk szuverenitását védeni akarja: lőpor-összeesküvés, zenekar-alapítás, nyugati ösztöndíj, nem hagyományos szexualitás vagy mi? Mit jelent továbbá az, hogy a szankciót „meghatározott feltételek esetén” lehet foganatosítani? Egyetlen konkrét megkötése az, hogy az állam közrendjét, integritását vagy biztonságát feldúló imposztornak két állampolgársággal kell rendelkeznie ahhoz, hogy egyiket, a magyart megvonják tőle, azaz maradhasson értelemszerűen osztrák, török, Costa Rica-i, mongol vagy brit, csak magyar nem, még ha megfeszül is.

Nem új jelenség, hogy az államhatalom kiutasítással, a nemzettestből való kizárással fenyegeti vagy bünteti kényelmetlenné váló polgárait. Szegény Ovidiust Augustus császár valami udvari intrika miatt egészen a Földközi-tenger partjáig száműzte Rómából. Rákóczinak és udvarának, benne a hú Mikes Kelemennek Bécs tiltotta meg a hazatérést Rodostóból, Kossuth Lajost 1879-ben szinte reá szabott törvénnyel maga az országgyűlés iktatta ki a nemzettestből, mondván, hogy „azon magyar állampolgár, ki a magyar kormány vagy az osztrák–magyar közös miniszterek megbízása nélkül tíz évig megszakítás nélkül a magyar korona területének határain kívül tartózkodik, elveszti magyar állampolgárságát.” És persze ne feledkezzünk meg a 20. századi történelmi kataklizmák, határviszályok és lakosságcserek alanyairól, akik Ferenc Józseftől Putyinig négy-öt állam alattvalói lehettek, miközben, mint az édesbús vice tartja, „ki sem mozdultak Munkácsról”.

Természetes jogérzékem közben azt sugallja, hogy az egész javaslat egy marhaság. Az állampolgárságot az ember nem jutalomként kapja, amelyet jó viselkedéssel kell kiérdemelni, hanem születés útján jut hozzá. Ezt a körülményt valami módon még a régi rendszer is elismerte, amikor az állampolgárságtól kizárólag külföldön tartózkodó személyeket fosztott meg azzal a ködös indoklással, miszerint odaát állampolgárhoz nem méltó magatartást tanúsítottak. Alekszandr Szolzsenyicint például 1974-ben elég durván tuszkolták be a Moszkva–Frankfurt között közlekedő repülőgép lezárt utasterébe,

és zsuppolták át két KGB-s között a „szabad világba”, de megvárták első ot-tani interjúját, és csak azután nyilvánították érdemtelennek a szovjet útlevel birtoklására. Ugyanezt lehet elmondani számos más szovjet és kelet-európai disszidensről, nem is szólva az NDK-ról, amely sorra lökött át neves művésze-
ket, tudósokat és emberi jogi aktivistákat az NSZK-ba, ahol viszont az ottani alkotmány preambuluma értelmében kész nyugatnémet állampolgárság várta őket. Potenciálisan minden NDK-lakos kettős állampolgárnak számított – mondhatni ideális esetei lehettek volna a Kocsis Máté-féle megoldásnak, csak hát tizennyolcmillióan voltak.

Állampolgárságot elveszíteni a régi rendszerben sem volt könnyű dolog. Pór Gyuri barátom, akit 1968 nyarán „államellenes összeesküvés” vádjával két és fél évi börtönbüntetésre ítélték, szabadulása után lehetetlen helyzetben találta magát: munkát sehol sem kapott, mindenhol utánanyúltak, a belügy újra meg újra kihallgatásokra rángatta be, mindent elkövettek, hogy ne tudjon beilleszkedni. A balatonboglári avantgárd művésztáborban való megjelenése kapcsán Szabó László bűnügyi újságíró (a „kékfényes Szabó”) egész oldalas *Népszabadság*-cikkből leplezte le. Pór Gyurinak elege lett a dologból, és 1973-ben beadványt intézett az Elnöki Tanácshoz, amelyben lemondott magyar állampolgárságáról és kivándorlásának engedélyezéséért folyamodott. Arról, hogy ez nem így működik, azonnal értesítették, ám csekély három esztendővel később megengedték, hogy feleségével együtt elhagyja az országot. Ehhez szabályos útlevelet kapott, benne a hazatérést tiltó pecséttel – az állampolgárság-ból való kizárás híre Párizsban érte. Kellett is a menekültstátuszhoz.

86

Kocsis Máté valószínűleg nem tudja, hogy állampolgársági ügyekben a Harmadik Birodalom az övénél egyértelműbb megoldásokat kínált. Egyik első jogi aktusa a „német állampolgárságtól” való megfosztásról szólt. Az erről folytatólagosan közzétett listák formális-jogilag korrekt módon kizárólag külföldön tartózkodó személyeket, kommunista, szocdem és balliberális politikusokat, írókat, zurnalisztákat és írókat soroltak föl, köztük Thomas és Heinrich Mannt, Arnold Zweiget, Brechtet, Einsteint, s ami napjainkból nézve pikánsabb, Willy Brandtot, a későbbi szövetségi kancellárt. Jellemző módon Goebbels, úgy is, mint propagandaminiszter és úgy is, mint sznob, ódzkodott attól, hogy Marlene Dietrich is felkerüljön a feketelistára – szerette volna, ha a „szőke Vénusz” továbbra is német filmekben öregbítette volna a rezsim dicsőségét. Dietrich azonban nemet mondott az óvatos megkeresésre, pontosabban csak zsidó férjével, Rudolf Sieberrel és Joseph von Sternberggel, a *A kék angyal* zsidó rendezőjével együtt lett volna kapható a hazatérésre – ezt a kívánságot még Goebbelsnek sem állt hatalmában teljesíteni.

*

Attól tartok, hogy a Hunyadi-filmet nem fogom megnézni – túl sokat tudok róla az előzetes sajtóközleményekből. Megírták, mennyibe került, hogyan válogatták ki a szereplőit, milyen szexjeleneteket tartalmaz és hány nyelven beszélnek benne. Ergo kimarad belőle az a varázslatos vonzerő, ami a gyermekkoromban látott történelmi témájú mozidarabokat jellemezte, így a *Rákóczi*

hadnagyát Mádi Szabó Gáborral, mint lóháton ülő nagyságos fejedelemmel, illetőleg a *Föltámadott a tengert*, amelyben Básti Lajos zengette meg Kossuth hangját a híres megajánlási beszéddel. Mindkét szuperprodukció sajátossága volt, hogy a cselekmény némiképp tényellenesen a két ábrázolt szabadságharc győzelmes szakaszában játszódott, s így a mozinézőnek mind a majtényi, mind pedig a világosi fegyverletétel megspóroltatott. A török világot Huszka Jenő *Gül baba* operettjének filmváltozata, az 1956 tavaszán bemutatott *Gábor diák* vitte mozivászonra, és egészen felejthetetlen módon saját serdülő énem megerősítéséhez járult hozzá.

Anyám akkoriban a Lakóépülettervező Vállalat (Lakóterv) segédportásaként dolgozott, s ezen a réven kerültem egy fiúcsoportba, amely két hetet tölthetett egy Balaton-parti szakszervezeti üdülőben. Napozás és fürdőzés közepette társaimmal együtt összehoztunk egy török tárgyú színdarabot Jókaitól és Gárdonyitól kölcsönzött nevekkal, s legott a tóparton be is mutattuk. Én Abdi basát játszottam, Asszeki szultánlányt a főmérnök kisfia alakította, de mindenkinek kreáltunk valamiféle szerepet. Turbánt törülközőkből rögtönöztünk, a trónt jókora fotel helyettesítette. Egyszerre voltunk színház és közönség, s a siker annyira felajzott bennünket, hogy azonmód megalakítottuk a Lakóterv Ifjúsági Színjátszó Csoportját. Az erről szóló alapító nyilatkozatot néhai apám ütött-kopott táskairógépén szerkesztettük egybe, s én nyújtottam be a vállalat igazgatói titkárságán, ahol jóindulatú hümmögéssel átvették. Mindez 1956 szeptemberében történt, s mint tudjuk, a történelem menete súlyosabb vállalkozásokat is elsodort, mint amilyen a mi alkalmi társulatunké volt. Mégis, megmaradt bennem a mersz, és azzal a kijózanító tanulsággal szolgált, hogy az író, a rendező és bárki, aki valamit el akar érni, mindig önjelölt.

A *Gábor diákot*, olvasom a *Port* oldalán, ma is vetítik, bár furcsa módon „12 éven aluliaknak szülői vagy más felnőtt kísérettel” ajánlják megtekintésre. Ez kissé meglep, hiszen majd hatvan évvel ezelőtt ilyen megkötés nem létezett. Persze volt „tizenhat éven felülieknek” vagy „tizennyolc éven felülieknek” megjelölésű tilalomfa, és a Toldi vagy a Művész kasszája előtt személyi igazolványt kellett felmutatni – már ha volt ilyen a kíváncsi embergyereknek. Szakszervezeti kultúrotthonokban így is sikerült megnéznem Fernandel felnőtteknek szánt, a gyerekszülés misztériumát leleplező *Apa lett a fiam* című komédiáját, a *Királylány a feleségemet* a sliccét begomboló Gerard Philippel, majd *A boszorkányt* a patakából kiemelkedő félmeztelen Marina Vladyval. Te jóisten, vajon mi lehet Gábor diák (Zenthe Ferenc) és Leila (Krencsey Marianne) szerelmének történetében az 1956-ban forgatott filmben az, amitől az internetes szexnek kitett mai serdülőt óvni kell?

A berlini Magyar Házban Szederkényi Olga dokumentumfilmjét mutatják be, amely Heinrich Böll (1917–1985) magyarországi katonáskodásáról szól – ezt követően rám hárul a megtisztelő feladat, hogy beszélgessek a rendezővel. A Nobel-díjas német író 1944 őszén a Wehrmacht közlegényeként Dél-Magyarországon állomásozott, és ott naplót vezetett. Fiatal volt, ennek megfelelően naiv és tisztességes, semmi olyasmit nem írt le, amit később szégyellenie kellett volna. Életműve ismeretében feltehető, hogy ezek az utolsó háborús hónapok döntően meghatározták későbbi irodalmi és közéleti pozícióját, alapvető

keresztény pacifizmusát, amellyel az 1960-as, 1970-es évek német szellemi életét is mértékadóan befolyásolta.

Böll magyarul megjelent könyvei, főleg az *Ádám, hol voltál?*, a *Biliárd fél tízkor*, a *Doktor Murke összegyűjtött hallgatásai*, a *Csoportkép hölgyel* és a *Katharina Blum elvesztett tisztessége* komoly, szemléletemet befolyásoló olvasmányélményeim közé tartoztak. Most az esti beszélgetésre készülve belementem az interneten elérhető forrásokba, és meglepődve tapasztaltam, hogy Heinrich Böll jelenléte időarányosan évről évre csappan. Könyvei alig jelennek meg, legfeljebb disszertációkban hivatkoznak rá, és se művei, se nézetei nincsenek jelen a mai diskurzusban. Mindez persze elmondható a legendás Gruppe 47 más klasszikusairól, Günter Grassról és Hans Magnus Enzensbergerről is – de ettől még nyugtalanítóbb –, kihalóban a példaképeim.

Hargitai Miklós

Felmelegedés, jégkorszak

88

Skandináviában az idei tél hidegebb és csapadékosabb volt a szokásosnál. Hóból (legalább) annival több esett náluk, amennyivel kevesebb a Duna és a Tisza vízgyűjtőjén – örök törvénye a természetnek, hogy a víz körforgásban van, tehát ami egyszer fölment a légkörbe, az előbb-utóbb le is fog esni, csak nem feltétlenül ugyanott. Magyarországon aszály van, Spanyolországban zuhog, Észak pedig be van havazva – ilyen a tavasz 2025-ben. Hogy ez valami anomália, vagy ilyen lesz a jövő, az majd később derül ki, egyelőre mindkét opcióra van esély: a lehűlésre és az éghajlati övek délnyugatra tolódására is, a globális felmelegedés közepette.

A nagy tengeráramlásokat, amelyek Európa éghajlatát meghatározzák – és amelyeknek az európai kultúra kialakulását, Európa sok évszázados vezető szerepét köszönhetjük –, hőenergiát, azaz meleget hoznak a kontinens partjaihoz a déli tengerekről. Nem is keveset: Budapest vagy a tenger közelsége miatt még kellemesebb klímájú Lyon nagyjából ugyanazon a szélességen van, mint Montreal, Ottawa vagy Québec, de a Golf-áramlat miatt mindhárom kanadai nagyvárosnak sokkal enyhébb az éghajlata – egyelőre. Az óceáni szállítószalagot döntően a hőmérséklet és a sókoncentráció különbsége mozgatja: északon a tenger sósabb, vagyis sűrűbb, a hideg miatt pedig még sűrűbb lesz, ezért a mélybe süllyed, és a helyébe meleg víz áramlik délről. Annak, hogy Skandinávia nem egyszerűen lakható, de kifejezetten kellemes klímájú, ez a nagy körforgási rendszer és azon belül is a Golf-áramlat a fő oka.

Csakhowy klímaváltozás van, felmelegedés és jégolvadás. Az Északi-sarkvidéken gyorsabban nő az átlaghőmérséklet, mint bárhol máshol a földgolyón. A szárazföldi jég, amely döntően édesvíz, elolvad, és felhígítja a tengert. Északon a tengervíz most jóval melegebb, és kevésbé sós, mint akár egy évtizeddel ezelőtt, az áramlás pedig lassul. Hogy az idei szokatlan téli időjárás (amely-

nek a szele februárban Magyarországot is megcsapta) ennek a lassulásnak a következménye-e, azt egyetlen év adataiból nem lehet megbízhatóan lemérni. A Golf-áramlat lefékeződése azonban nem elméleti lehetőség, hanem tény. És a belátható jövőben, azaz még a mi életünkben oda juthatunk, hogy az északi félteke klímája radikálisan megváltozik. Az a hőmennyiség, amelyet a szállítószalag nem szállít el délről, ott marad a trópusokon, és elviselhetetlen hőséget, szárazságot, viharokat okoz (ennek összes népmozgalmi vonzatával). Nálunk pedig, egészen Dél-Spanyolországig bezárólag hideg lesz. Malaga éghajlata például ma melegebb, mint a nagyjából azonos szélességen fekvő Los Angelesé, a jövőben viszont olyan lehet, mint az észak-spanyolországi San Sebastiané: hűvösebb, csapadékosabb, szeszélyesebb. A Skandináv-félszigeten pedig kialakulhat akár új jégkorszak is – kifejezetten a globális felmelegedés következtében.

Európa, és különösen annak északi része jelenleg nettó befogadó a migrációt tekintve, de az sincs kizárva, hogy pár éven belül nettó kibocsátóvá válik (bizonyos tekintetben a folyamat már el is kezdődött: legalább százezer skandináv nyugdíjas tölti az évnek minimum a felét Spanyolországban). Amit azért fontos hangsúlyozni, hogy megértsük: sem a klímaválásra, sem a népvándorlásra nem egyszerű tervet, illetve stratégiát készíteni, még egyéni szinten sem, nemhogy társadalmi (országos vagy kontinentális) léptékben, mivel nemhogy a változások mértékét, de még azok fő irányát sem lehet meghatározni pillanatnyilag.

Andalúziában egy hónapja folyamatosan esik; jelenleg 19 olyan folyónál van a legmagasabb árvízvédelmi készség kihirdetve, amelyeknek medrében évszámra nemhogy árvizet, de semmilyen vizet nem lehet látni. A szárazföld belsőjében lévő Córdoba ugyanúgy támadás alatt áll, mint a tengerparti Malaga, és hogy melyik fog elesni, azt ugyanúgy nem lehet megjósolni, mint ahogy Valenciáról sem gondolta volna senki tavaly ősszel (vagy bármikor), hogy valaha árvíz áldozatává válik. Leginkább az vehető biztosra, hogy semmi nem olyan lesz, mint amilyennek megszoktuk. De hogy aki mondjuk több melege, netán több hidegre vágyik – esetleg csak arra, hogy még tíz év múlva is biztosan legyen tápláléka és ivóvize –, merre induljon, azt ma nem igazán tudja megmondani senki. Ezzel együtt sokan el fognak indulni. Indiában például nagy mezőgazdasági összeomlást prognosztizálnak öt-tíz esztendőn belül a tartós trenddé vált csapadékhiány miatt, amelynek következtében több százmillió (!) ember élelmiszer-ellátása válhat tartósan bizonytalanná. A leginkább érintett indiai államokban évek óta félhivatalos-hivatalos programok segítik a kivándorlást, és aki járt mostanában Budapesten a Népszínház utca környékén, az valószínűleg fel tudja mérni ezeknek a kezdeményezéseknek a hatékonyságát, illetve társadalomformáló erejét.

Márciusban Koppenhágában a fentiekből annyi látszott, hogy felváltva süttött a nap és esett a havas eső (olykor egy napon belül többször váltakozva), az emberek felhajtott gallérral jártak, és a földből alig kibújt nárciszok borzongva és rosszkedvűen várták a késlekedő tavaszt. A Szent Anna-templom mellett a virágosnál persze mindenféle hajtatott virágból bőségesen volt választék. A dánok októberben fényfűzért és más lámpákat vásárolnak, február-márci-

usban meg virágot. A dán ember azért a legboldogabb a világon, mert van egy olyan szokása, hogy megajándékozza magát azzal, ami éppen hiányzik neki. Dániának amúgy most van elég baja – a közeli tengereken Putyin provokálja őket folyamatosan, a távolabbiakon meg Trump –, de ez az általános boldogságszinten egyelőre nem érződik (a budapesti Pride-betiltás az adott napon nagyobb felületet kapott a sajtóban, mint Grönland). A templompadok a vásárnap reggeli misére csak foghíjasan teltek meg, a pap pedig fél órán át prédikált valamiről (ráadásul dánul), amit három szikár mondatban is el lehetne mondani. „Én vagyok az Úr, aki kihívtalak a káldeai Ur városából, hogy ezt a földet neked adjam birtokul, Egyiptom patakjától egészen a nagy folyamig, az Eufráteszig” – ezt az ígéretet tette Isten a bibliai Ábrahámnak, illetve át-tételesen minden benne bízó embernek, leszögezve, hogy történhet bármi, oda vezeti őket, ahol van mit enni és inni. Mindig lesz ilyen hely a Földön: nem az élet van veszélyben, „csak” a túlnépesedett emberi civilizáció.

A szentbeszédet összesen talán húszan-harmincan hallgatják, köztük Nafisa és Anders is. Nafisa hétéves korában jött a családjával a forró és száraz Szomáliából. Andersszel az iskolában találkozott először: együtt mentek haza, mert ugyanarra laktak, a Remiseparken közelében, és a tanárnő megkérte a fiút, hogy kísérje el a tanév közben érkezett, az ismeretlen városban nehezen tájékozódó kislányt. A hazakísérésből aztán barátság lett, majd – sok év múlva, már a kamaszkorban – egyoldalú szerelem Anders részéről. Nafisát nem érdekelték a fiúk, vagyis nem úgy érdekelték. A futás érdekeltte, meg a magasugrás; az iskola legjobb atlétája volt, versenyekre járt és díjakat nyert. Anders szorgalmasan kísérgette a versenyekre is, drukkolt neki a lelátóról, önbizalmat öntött belé – ami Nafisára rá is fért –, nyilvántartást vezetett a lány eredményéről, meg összegyűjtötte a róla szóló újságcikkeket. Mire középiskolások lettek, Nafisa már 180 centiméter magas sudár nő volt (tartozunk annyival az igazságnak, hogy elmondjuk: inkább magas, mint szép; az arca fiús, majdhogynem kemény, és az alakja is fiúsan sportos). Anders viszont alacsony volt némi túlsúllyal, és szemüveget viselt. Egyebekben a gimnáziumi évek is ugyanúgy teltek, egyfelől barátságban, másfelől szerelemben. Aztán elérkezett az egyetem, legalábbis Andersnek, mert Nafisa hallani sem akart róla, hogy egyetemre menjen. A családjában ő volt az első, aki az érettségiig eljutott, segítenie kellett otthon, ahol volt még négy kisebb gyerek. Dániában nem olcsó az élet, szükség volt Nafisa keresetére, így hát beállt a Lidlbe dolgozni az Amahergrogaden, és a versenyzést is abbahagyta. Anders pedig egyetemista lett Aarhusban, találkozásai megritkultak, majd el is maradtak. A fiú is megnőtt – már a 170-et súrolta, igaz, csak alulról –, szóke haja jórészt kihullott, a túlsúly viszont maradt. Aztán megkapta a diplomát: matematikus lett, és úgy alakult, hogy egy biztosítónál helyezkedett el, szintén az Amegerbrogaden, pár saroknyira a Lidltől. Jövet is, menet is elment a bolt előtt – csak idő kérdése volt, hogy mikor látja meg az üvegen át a pénztárban blokkoló Nafisát.

Hosszú történet, de röviden is elmesélhető, ugyanúgy, mint bármelyik sztori a Bibliából. Március 16-a van, vasárnap, és ott ülnek legelöl a Szent Annatemplomban a jegyesek padjában; azon a helyen, ahol csak a már kihirdetett, esküvőre váró párok ülhetnek. Amikor a mise olyan részhez ér, hogy fel kell

állni, látszik, hogy még mindig közel egyfejnyi magasságkülönbség van közöttük, mert időközben Nafisa is tovább nőtt. A pap már a prédikáció végénél jár: József és Mária jegyességéről beszél, feléjük fordulva, láthatóan nekik címezve a szavakat. „József, Dávid fia, ne félj attól, hogy feleségül vedd Máriát, mert a benne fogant élet a Szentlélektől van.” Nafisa hasa láthatóan gömbölyödik. Fogják egymás kezét, és a színes ablaküvegen keresztül besüt a nap: előbb-utóbb tényleg tavasz lesz.

Talán csak a mi fejünkben fordul meg: ne adja az ég, de alakulhat úgy, hogy Dániából is menni kell; ma nehéz elhinni, de az sem kizárt, hogy akár Szomáliáig. Az élet, a jövő, de még a holnap is kiszámíthatatlan: még az is elképzelhető, hogy az ember túl fogja élni azt a katasztrófát, amelyet szorgos munkával önmaga idéz elő.

Parászka Boróka

Amit megérdemlünk

Antropológiai pesszimizmus vagy realizmus? Dilemmázom, hogy raktároz-
zam el Spiró György szövegét, amit az újkori diktatúrák felemelkedéséről ír a *HVG*-nek. A Trump-korszak beköszönté azokat is meglepte, akik hosszú ideje készültek az amerikai átrendeződésre, és követték az egyre riasztóbb eseményeket. Az elhúzódó ukrain háború és mögötte a Putyin-rezim kíméletlen kitaratása kezelhetetlen teher. A magyar kormány szolgai kóválygása, dörgölőzése a most épülő és már bebetonozott diktatúra között semmi jót nem ígér, viszont minden reménytől, perspektívától megfoszt. Elkeserít. Mi ez az általános romlás, és hogy navigálja magát a magyar politika az új önkényuralmak terméketlen mocsarába? Miért jó ott a kormánynak – s a kormánnyal együtt az országnak –, ahol rossz?

Spiró következtetése korunk diktatúráiról és az önkényuralom kiteljesedéséről letaglózó: ezek a rendszerek sötétek, de semmiképpen sem újak. A beépülés, alárendelődés kiszámítható menetrend szerint történik. Szerencsém, hogy szerkeszthetem a cikket – szerénytelen mondat ez. Makulátlan az érvelése, minden szó tökéletesen a helyén van benne. Szerkesztői szerepem névleges. Mégis én látom először, mint „hivatásos” olvasó, én adom tovább a tördelőnek, a korrektornak. Fürdök a mondatok, a bekezdések, a teljes szöveg összetettségében. Rengeteg réteg, sok, egymást kiegészítő jelentés. Meglepődöm, hogy milyen üdítően hat rám ez az esszé, azzal együtt, hogy a szigorú látélet nem csak arról a korról szól borúsan, amiben élünk, hanem úgy általában az egymáshoz láncolt korokról – civilizációnak szoktuk becézni ezt a kaotikus rendszert.

Nem a szöveg megállapításai lelkesítenek, azok kegyetlenek, szóról szóra haladva emésztik fel mindenféle remény maradékát. Az értekezés dimenziói szédítenek meg. Most, Spiró cikkének fényében (elnézést kérek az elragadtatásért, tényleg világítóan fontos, történelmi dimenziókat láttató mondatok

vannak benne) érzem csak, mennyire nyomaszt az a nyelvbe csomagolt, gondolatfosztott világ, amiben élünk, s amibe ez a szöveg értelmeznivalót, feldolgoznivalót hoz.

Néhány nappal a március 15-i miniszterelnöki beszéd előtt jelenik meg Spiró, még sejtelmünk sincs, mit hoz majd az idei, ünnepi szózatnak álcázott dehumanizáló hadüzenete Orbánnak. Nem tudjuk, hogy hamarosan poloskának nevezi ellenfeleit, és leszámolást ígér. De e nélkül a miniszterelnöki beszéd nélkül is túl sok minden torlódott fel, sok minden rakódott ránk az elmúlt évek alatt. A propagandamédia primitív, uszító szalagcímei. A közösségi médiában elszabadult, önálló stílussá jegecesedett üzengetés. A vírusvideók modoros odamondásai.

A kor, amiben élünk, nem egyszerűen gyűlölködik, nem pusztán kiszól az indulatoknak, az ösztönlényeknek, hogy rövid időre érzelmeket gerjessen, egy-egy pillanatra éreztesse, milyen fenyegető lehet az elszabaduló irracionalitás. A kor, amiben élünk, kizárólagossá tette a gyűlölet nyelvét, és zsarol vele. Ma politikai sikernek számít, ha az állampolgár elveszíti morális gátjait, együttműködő készségét, kilép az állampolgári közösségből. Mindezt jutalom, elismerés jár. A köztér ma harctér, politika ürügyén gladiátorharc folyik.

Mindenhol, mindenben ott van a gyűlölet lehetősége. Vannak árnyalatok, persze. A fekete és a barna árnyalataiban élünk. Az antipátiáktól, az irigységtől, a gyanakvástól a vérszomjig terjed a skála: minden emberi viszonyt ezek az alapérzések, kapcsolatok határoznak meg. Rejtve, de inkább nyíltan, mert ma gyűlölködni nem szégyen, hanem erény. A jó polgár gyűlöli a bevándorlót, gyűlöli a távol élőt, gyűlöli a szomszédját. A gyűlölet az egyetlen kötőanyag, ami a társadalom tagjai között megmaradt. Keveredik a kimondás, az elhallgatás, a panasz, a parancs, a leleplezés és a megalázás szándéka. Semmi sem tiszta, és minden torzul ebben a furcsa akusztikájú korban, ebben az egyre ijesztőbb sötét szakadéokban, amelyben mindannyian vergődünk.

Spirót olvasva jövök rá, milyen rettegéssel nyitom ki a híroldalakat, hallgatom a híreket. Milyen terhelés alatt, milyen feszültségben, félelmekkel élek. Szellemi bujkálásban és állandó önvédelemmel. Az erőszak kórusának mindig valamilyen szólama talál el.

Ebben a helyzetben jön ez a felszabadító szöveg. Rendkívül pontosan vázolja fel a korszak(ok) bukásának minden okát, nem szépeleg, nem ámit. És ezzel a kijózanító őszinteséggel és pontossággal együtt adja vissza azt a méltóságot, amelytől tudatosan megfoszt a parancsszavakkal riogató, félelemkeltéssel manipuláló, percepciónkat, önreflexiónkat erodáló hatalom.

Észrevettük egyáltalán, hogy a méltóságunk vesz el pusztán attól, hogy szem- és fültanúi vagyunk az elnyomás működésének? Pusztán attól, hogy naponta elsétálunk a propagandaplakátok alatt? Hogy beszüremkedik az otthonainkban óvatlan pillanatokban az állami média megannyi hazugsága? Észrevettük, hogy nem tudunk mindez ellen védekezni? És hányféle ok miatt válunk védekezőképtelenné?

Hiányzik a kortudat, az önreflexió, a méltóság mibenlétének ismerete, hiányzik a humanista és polgári készség, felkészültség. Ringathatnánk magunkat abba az illúzióba, hogy minden kiszolgáltatottságunk csupán az arányta-

lanságból, az eszköztelenségéből származik, hogy hiába kiabálnánk vissza az óriásplakátoknak, a tévé- és rádiókészülékeknek. Abban a rendszerben, amiben élünk, nincs dialógus. És nem csak azért, mert süket falak záródnak ránk szimbolikus és konkrét értelemben. Hanem azért is, mert a rezsim nem érvel, így érvekkel cáfolni sem lehet. Arra pedig, amivel és ahogyan támad, nincs válaszuk. Mi magunk is némák vagyunk a racionális diskurzusok elbukásának és megszűnésének korában.

Spiró olvasóként szabadít fel és vezet vissza valahova, az érvelés, a dialógus világába. És ahogy szellemi horizontokat nyit messze a korlátok, kényszerek és erőszak világa fölé emelkedve, megajándékoz az önmagunkra tekintés lehetőségével is. A korral és a rendszerrel szemben, amiben élünk, nem kényszerít bele semmiféle szerepbe, nem pozicionál, nem bélyegez meg. Nem is enged kibújni az önreflexió felelőssége alól. Mindaz, ami történik, az önkény újbóli kibontakozása, elterjedése, kíméletlenné válása – nagyon is sajátunk. Még úgy is, hogy uralkodik rajtunk, jogainkat kurtítja, megaláz. Még úgy is, hogy nyilvánvalóan és számonkérhetően áldozatai vagyunk. A rezsim létrejöttében azonban részünk van, felelősségén osztozunk, legijesztőbb vonásainak valahogy köze van hozzánk. Nem a képére formál, nem átgyúr: valami olyasmiből építkezik ez a rettenet, amit mindannyian hordozunk magunkban. Részesei vagyunk annak, amitől szenvedünk, amit eltolnánk magunktól.

Antropológiai szükségszerűség? Valami ilyesmit állít az esszé, ami lenyűgözött, és furcsamód pont az alapállításával vitatkozom. Talán valami régi, óvatlanságból bennem maradt felvilágosodás korabeli, atavisztikus reflex, a tabula rasához való ragaszkodás. Ahogy nem szükségszerű antropológiailag a diktatúra kialakulása, úgy semmiféle garancia sincs más, méltányos rendszerek – demokráciák? – létrejöttére sem. A folyamatos bukás veszélyével és önnön felszabadításunk állandó lehetőségével élünk.

Két héttel Spiró esszéje után kézhez kapom Schein Gábor vitairatát, immár túl a miniszterelnöki beszéden. Újabb bizonyíték arra, hogy az alapos vita és a körültekintő, érzékeny dialógusok kora, a párbeszéd társadalmának esélye nem múlt el, sőt még csak most várat magára. (Lelkiismeret-furdalásom van. A szerzők, a gondolatok itt vannak körülöttünk, velük élünk, többet kellene tegyek azért én is, szerkesztőként, hogy hasonló vitairatok eljussanak az olvasókhoz. Többet kellene tenni a *Mozgóért* is, leküzdeni az állandó görcsöt, hogy csak akkor foglalkozunk vele, ha igazán van rá idő. Hagyom, hogy sodorjanak a napi penzumok, a futószalagon folyó gyártás, miközben egzisztenciális tétje van a szellemi köz- és önfelszabadításnak.)

Schein tétele rezonál Spiróéra. Az a politikai züllés, ami Magyarországon van, nem lokális enyészet, pitiáner bűncselekmények sorozata. Hanem – érvel Schein – a nagy válság szimptómája. A felvilágosodás igen kései, perifériális kudarc. Ránk is, lokálisan és globálisan is igaz, hogy hiányzik az univerzalizmus tudata vagy fogalma. Az eddigi kísérletek elégtelennek bizonyultak, vagy korszerűtlenné váltak.

És ha mindez nem hiányzik, kéznél van? Csak kéz nincs, ami nyúlna érte, és száj, ami szólna róla?

E szövegek szerkesztése közben mindenféle csetepatéba bonyolódom. Átadták a Radnóti Miklós antirasszista díjat az idén is. Mióta élek, nem emlékszem arra, hogy ennyire elhomályosult volna, mit is jelent a rasszizmus és mit az antirasszista küzdelem. A Radnóti-díjat az egyik idei díjazott furcsa köszönőbeszéddel nyugtázta: „Glatter Miklóst nem mentette meg a haláltól, hogy Radnótira változtatta a nevét. Neki és másoknak is sokkal többet kellett volna tenni.” Elképedek, hogy sülyedhetett el ennyire a tény, miért-hogyan harcolt Radnóti a névváltoztatásért, és mennyire érzéketlen mellőzése utolsó akaratának, hogy nem választott nevén, hanem Glatterként hivatkozik rá a köszönetet mondó. Hosszú szöveget írok ennek történetéről, futamokat eresztetek meg a szabad identitásválasztásról, arról, hogy nem lehet a magyar zsidóság önvédelmi készségét számonkérni a holokauszt után nyolcvan évvel. És közben súlyos kételyeim vannak, kell-e ez? Nem volna jobb elhallgatni, miféle anomáliákkal járt az ide Radnóti-díj átadása a sok-sok egyéb anomália mellett? Globális összeomlás a küszöbön, és én a filológiai pontossággal küzdök az emberi méltóságért? Hol az eszem?

Tán mégsem a nagy narratívák újraszabására van szükség. Hanem erre az aprólékos, személyes munkára. A legközelebb lévő bajok leggyorsabb rendbetételére. Az egyéni, kis gesztusok fáradhatatlan, szünet nélküli gyakorlására. A kis méltánytalanságok helyrehozására – sorozatban, morális félrenézés és kompromisszumok nélkül.

Az ember minden és semmi. Azok vagyunk, amivé egymást és önmagunkat tesszük. Végtelen kudarc és végtelen lehetőség. Diktatúra vagy demokrácia. Szocializmus vagy barbárság. Naponta döntünk mind, és minden döntésünknek nyoma és következménye van. 2025 tavaszán ott tartunk, ahol megérdemeljük.

Kiss Judit Ágnes

Mi kell a gyerekeknek?

Bódis Kriszta 2006-ban írt egy mesét. Nem gyerekeknek szóló folyóiratba vagy antológiába, hanem az *Élet és Irodalomba*. Később a szöveg megjelent az *Irodalmi Centrifuga* blogon is. A blog sem gyerekek számára készült. A mese nem minden esetben szól gyerekeknek. Ebben az esetben sem. Ez a rövid írás mégis alkalmas volt arra, hogy a szerzője ellen hadjáratot indítsanak vele. Azt sugallva, hogy a cím, *Csipke Józsika* egy szerencsétlen átoperáltatott transzgender főhős, akinek a léte alkalmas bármilyen korú és nemű gyerek veszélyeztetésére.

Bódis Krisztát mindenki ismeri, akit a gyerekek sorsa valóban érdekel. Akinek az esélyegyenlőség több, mint szólam. A Van Helyed Alapítvány olyan rendszert épített fel a mélyszegénységben élő gyerekek számára, amely példátlan módszerében is, sikerrátájában is. Amely a gyerekeket a családjaikkal közös egységnek tekinti, és a művészet eszközt az első pillanattól a kezükbe adva kínál számukra „kényszerpálya helyett életpályát”.

De ahogy Bódis Kriszta ellenzéki, tehát ellenséggé vált, úgy találtak rá a szólamra, amellyel hergelni lehet ellene. Ez egy ártalmatlan prózai szöveg volt. Amit valószínűleg kevesen olvastak, és a politikai térbe való belerángatása után valószínűleg kevesen vették a fáradságot, hogy megismerjék.

A blog 2016 óta archív. Az *Élet és Irodalom*ból azóta megjelent közel száz szám. Alig tudtam a szóban forgó történetet az internet bugyraiból előbányászni. Nincs benne fiúvá operált lány, csak egy királyi pár, akik egyenrangú társakként élnek, a férfi (urambocsá!) szeret főzni, és nem ártallja elringatni a gyerekét, a feleség pedig lóháton vágta a csatába. (Csak suttogva merem bevallani, hogy saját házasságomban is hasonló rend működik: én lovagolok, a férjem pedig előbb tudta tisztába tenni a gyerekünket, mint én. Na, jó: főzni nem tud.) Szegény gyerekük, a Csipkének becézett Józsika illetően neveltetése okán képes a fiút választó fiú és lányt szerető lány botrányos történetét hallva ezt a kérdést feltenni: „Hát volt-e kényszer, vagy bántanak-e valakit, hát felnőttek-e, és kölcsönös-e a szerelmük?” Mert ha erre igen a válasz, akkor senki meg ne vesse őket. Itt a vége, fuss el véle! (Ez a kérdés azért veszélyes, mert önmagában világossá teszi azt a hiábavaló erőlködést, ami a homoszexualitást a pedofiliával igyekszik összemosni.) Egy gyerek számára ilyen egyszerű. Legalábbis a saját gyermekemnek sosem volt probléma, hogy valaki vele azonos vagy ellenkező neműt szeret, a lényeg, hogy szereti.

Persze Bódis Kriszta fő bűne nem ez. Az elmúlt tizenöt évben senki nem is hánytorgatta fel neki. Még csak nem is az, hogy előszót írt a *Meseország mindenkié* című antológiához, amit Dúró Dóra nevezetes könyvdarálási akciója tett nemzetközi könyvsikerré (sosem kaptam egyetlen mese után anynyi jogdíjat, mint az itt megjelent után.) A lányom még óvodás volt, amikor végigolvastam neki. Kiválasztott kedvencnek (persze a mama meséje után másodiknak) egy olyan szöveget, ami irodalmilag is magas szintű. És nem lett tőle leszbikus, fiúkba szerelmes.

Azóta évek teltek el, Krisztát hagyták dolgozni, miért is ne, ebben az országban senki nem kapkod a lehetőség után, hogy hátrányos helyzetű gyerekeknek adjon esélyt, nem kellett attól félnie, hogy egy kormányzati ejtőernyős ereszkedik a fejére.

Aztán elkövette azt a hibát, hogy magával vitte Magyar Pétert Ózdra. A budapesti úrifú talán életében először látta testközelből a szegénységet. És olyan nagy hatást tett rá, hogy elhatározta, ha győz a választáson, Kriszta módszerét az egész országban elterjeszti. Ami a leszakadó kistérségeket tekintve csodálatos volna. (Más kérdés, hogy működne-e rendszer megalkotója személyéről leválasztva.)

Bódis Kriszta pedig többszörösen ellenség lett Magyar Péter okán. Fel szólalt a gyűlésén, beszélgetőkönyvet ír róla (ami nem jelent meg még, de már fel lehet rajta háborodni). Hogy közben mit tesz a hátrányos helyzetű gyerekekért, milyen sikereket ér el, hány gyereknek változott meg az élete az alapítvány munkájának köszönhetően, az láthatóan lényegtelen. Ahogy lényegtelen az is, egyébként miféle irodalmi és filmes munkásságot tudhat magáénak. Ahogy a gyerekvédelemben csak a gyerek lényegtelen.

Január óta folyik az *Élet és Irodalom* hasábjain egy vita a gyerekirodalomról. Hozzászóltak már irodalomtörténészek, könyvkiadók, írók. Főleg arról, hogy esztétikai értelemben jó-e a gyerekeknek szóló irodalom, vagy csak a piaci szempontok vezérlik. Azt mindenki tudja, hogy a gyerekirodalom rentábilisabb, mint a felnőtteknek szóló. Amíg a hat év alatti gyerekek hatvan százaléka olvasónak minősül (bár olvasni még nem tud), a felnőtt lakosság tizenhárom százaléka nyilatkozik úgy, hogy havonta legalább egy könyvet elolvas. (Az adat régi. Valószínűleg most rosszabb a helyzet.) A felnőtt megveszi a könyvet a gyerekeknek, bár a kultúrára a saját esetében már nem áldoz. A Covid alatt az iskolabezárásoktól megrettenő szülők raklapszám hordták haza a gyerekeknek a könyveket, hogy ne unatkozzanak. Nyilvánvaló, hogy érvényesülnek piaci szempontok. És a gyerekirodalomnak ugyanúgy van ponyvája és lektúrje, mint a felnőtteknek szólónak. De amíg Fossét senki nem akarja összemosni Danielle Steellel, addig a gyerekirodalomban ezek a határok nem tűnnek ennyire élesnek. Tele vannak a Tesco polcai minősíthetetlen kiadványokkal. És tele vannak a színvonalas gyerekkiadványkiadók minőségi könyvekkel.

A Magyar Gyerekkönyv Fórum, a Hubby évek óta díjazza a legjobb gyerekkönyveket különböző korosztályban. Külön a szerzőket és külön az illusztrátorokat. Mert gyerekkönyv nem létezik képek nélkül. (Minél kisebb a gyerek, annál fontosabbak számára a rajzok. A lányomat évekig nem lehetett Berg Judit csodálatos *Rumini*-sorozatára rábeszélni, mert irtózott az illusztrációitól.) Komoly zsűri értékeli komoly mezőnyt. És külön diákzsűrit is felkérnek, amely sokszor más listával áll elő, mint a felnőttek. (Számomra máig nagy elismerés, hogy a *Babaróka*-sorozatom nyitódarabját ők sorolták az első helyre.) A most díjazott könyvem pedig némi rosszindulattal érzékenyítő mesének is nevezhető, hisz egy otthonából menekülni kényszerülő lány próbál beilleszkedni egy más nyelvű, más kultúrájú közegbe. (Még szerencse, hogy eddig nem vádoltak miatta „az illegális migráció pártolójának”, mint Bódis Krisztinát.)

A gyerekeknek különben van saját ízlésük. És ez az ízlés sokszor nem egyezik a felnőttekével. Szülők ezrei omlanak össze, ha a *Bogyó és Babóca* szóba kerül, amíg a gyerekeik lelkesen hallgatják, nézik a csigafiú és a katicalány történeteit. (Az én lányom is odavolt érte, bármennyire próbáltam elkerülni. A rajzfilmet Pogány Judit varázslatos hangja megmenti, de ha a főcímdalt meghallom, még ma is rángani kezd a szemem alatt egy izom.)

Később az iskolában a felnőttek ízlése a kötelező olvasmányokban tör felszínre, a gyerekek (már az a kevés, aki olvas) egész más könyveket szeretnek. Nemigen van átjárás. A verseket az óvodában még minden gyerek szívesen skandálja. Tízéves kor fölött ez elvész, szinte versutálatnak adja át a helyét, ahogy a legtöbb olvasót is ebben a korban veszíti el az irodalom. Hogy éppen ekkor kezdődik az irodalomtörténeti szemléletű oktatás, az lehet, hogy csak véletlen egybeesés. A *Harry Potter*-könyveket nem szokás a magas irodalomba sorolni, pedig világszerte gyerekek millióival szeretettette meg (újra) az olvasást.

Túl az esztétikai minősítéseken, az volna a legfontosabb, hogy a gyerekek egyáltalán képesek legyenek az olvasás technikáját úgy elsajátítani, hogy bármely írott szövegben örömet leljék. A lányom tanára azt meséli, hogy évek óta küzd azzal, hogy a diákok technikailag nem tartanak ott, hogy a betűk egymásutániságából kibontakozzon számukra a történet. Egy tanítványára emlékszik az utóbbi időkből, aki mindent elolvasott, náluk otthon egyáltalán nem volt képernyő vagy filmnézés. És sajnos nem elég az iskolai mobilhasználat korlátozása, hogy ez a képesség visszatérjen, hiába hozták meg ezt a döntést is a gyerekek érdekében.

Nyáry Krisztián vesszőparipája a többféle olvasási készség. A fókuszált, elmélyült olvasásra (amellyel mondjuk egy nagyregényt be lehet fogadni) egyre kevesebben képesek, amíg a digitális szövegek szemlélő, információgyűjtő olvasásával egyre több időt töltünk. A könyvekkel kapcsolatban pedig ennek ellenére egyre több a tiltás. Szintén Nyáry Krisztián mondta egy-két évvel ezelőtt, hogy az Egyesült Államokban 27 jogszabály született, amely ilyen-olyan indokkal ilyen vagy olyan könyveket tilt be, míg a könyvek betiltása ellen csak egy.

Nálunk szintén „a gyermekek védelme érdekében” hoztak az elmúlt évek során könyvelles döntéseket. Hogy mit kell lefóliázni, hogy milyen messze kell lenniük a könyvesboltoknak templomtól és iskolától („ne hagyjátok a templomot / a templomot s az iskolát!”) Egyiket sem a gyerekek érdekében. Nem azért, hogy olvasóvá, gondolkodó emberré, önálló döntésre képes felnőtté váljanak. Mintha országunkban egyetlen veszély fenyegetné a kiskorúakat: hogy a meleglobbi miatt homoszexuálissá válnak, és más neművé operáltatják magukat. Mintha nem volna még mindig minden második családban a verés a nevelés elfogadott eszköze. Mintha nem volna lerohadt kórház, szaktanárhiány, szegénység. Mintha nem volnának éhező gyerekek, akik csak az iskolában kapnak enni.

Milyen törvények fognak még születni a gyerekekre hivatkozva?

Több évtizeddel ezelőtt egy gyermekét egyedül nevelő barátnőm vallotta be: a gyerek bármire ürügy lehet. Ha valahová el akarsz menni, vagy ha nem. Ha valamit meg akarsz tenni, vagy ha nem. A gyerekre rákenheted, mások megértően elfogadják, a gyerek pedig nem kéri számon. Valójában te akarod vagy nem akarod, csak könnyebb és emelkedettebb vele takarózni.

A gyerekekre hivatkozva megbocsátható a lopás (a gyerek éhes), az erőszak (a gyereket védtem), most pedig a gyerekekre hivatkozva csorbítják az egyik legfontosabb demokratikus alapjogot: a gyülekezési szabadságot. A miniszterelnök azt nyilatkozta: nálunk a gyerekek védelme az első, az alapjogok csak utána következnek. De mi védi a gyerekeket egy alapjogokat korlátozó diktatúrában?

Fellázadt az ártatlan nemzedék

Immáron csodának számítanak a közel négy hónapja tartó szerbiai egyetemista blokádok és tüntetések. 2024 novemberéig az ifjúság apolitikusságáról, a közügyek iránti érzéketlenségéről szólt a közbeszéd. A fordulat egyaránt zavarba hozta az ellenzéket és a kormánypártokat, viszont az apatikus polgárokat a kezdetben érzelmi forradalomra emlékeztető mozgalom eddig nem látott módon mozgósította. A kezdetben naivnak tűnő négyponos egyetemista követelések (vizsgálják ki az újvidéki vasútállomás alsó fedéme lezuhanásának szakmai és korrupciós hátterét, a független intézmények végezzék a dolgukat, és állapítsák meg a szakmai és a politikai felelősséget, az ügyészség és a bíróság végezze a dolgát, valamint rendezzék az egyetemek anyagi helyzetét) nem tűntek forradalminak. Nem is voltak azok, mégis megingatták a hatalmat.

A mozgalom legjobban az uralkodó pártkoalíciót, a Szerb Haladó Pártot, a Szerbiai Szocialista Pártot, valamint a Vajdasági Magyar Szövetséget érte felkészületlenül. Mindeddig fölényesen nyerték a választásokat, nem csupán a választási csalások, hanem az ellenzéki pártok belső civakodása miatt is. A polgárok bizalmatlansága és apátiája nem új keletű. 2000. október 5-én több százezres tömeg megbuktatta Slobodan Miloševićet, hatalomra kerültek a heterogén ellenzéki pártok, amelyek nem érdemelték ki a belőlük fektetett bizalmat, s elmaradt a folytatás: október 6. Zoran Đinđić rövid kormányfői tevékenysége felvillantotta a reményt, de meggyilkolása után a társadalom mély letargiába zuhant. A szavazók megbüntették a civakodó pártokat – és magukat. Az új választásokon nem a Szerb Haladó Párt győzött, hanem a letargia. A polgárok többé semmiben sem reménykedtek.

Ezt a reménytelenséget győzték le a polgári ellenállással párosuló mostani egyetemista tüntetések. A fiatalok immáron négy hónapja blokádot tartottak az egyetemeket, miközben gyalog bejárták a szerbiai városokat és falvakat. A tüntetések, a menetelések örömnünpre hasonlítottak, a polgárok terített asztallal és örömkönnyekkel fogadták és felszabadítóknak nevezték őket. A kormány zavara egyre nagyobb lett. Az egyik nap a horvát kémhálózatral való kapcsolattal vádolták, külföldi fizetett bérenceknek nevezték őket, a Hamásszal vetették őket egybe, másnap viszont párbeszédet javasoltak, amelyet az egyetemisták nem fogadtak el, azzal a jelszóval, hogy nincs miről alkudozni, az intézmények végezzék alkotmányos feladatukat. Legfőképpen nem kívánnak Vučić köztársasági elnökkel tárgyalni, mivel erre neki nincs alkotmányos felhatalmazása. Miközben Vučić párbeszédet ígért, pártjának aktivistái az egyetemisták bántalmazására szánták el magukat, egy fiatal lánynak például szétverték az alsó állkapcsát. Mindez hiteltelenítette a kormányt, miközben az egyetemista blokádok szaporodtak. Csak indexszel lehetett belépni az egyetemekre, a középiskolák nagy részé-

ben pedig a tanárok sztrájkoltak, vagy pedig a diákok blokád alá vették az épületet. Az általuk rendezett tüntetéseken egy ablakot nem törtek össze, úgy is mondhatnám, a tüntetések inkább vidám karneválra hasonlítottak, amelyeket nemcsak az ország nagyobb városaiban tartottak meg, hanem az eldugott kisvárosokban, falvakban, ahol soha eddig nem voltak tüntetések. A diákoknak sikerült mozgósítani a polgárokat.

Az egyetemista tüntetések népi mozgalommá formálódtak. Csatlakozott hozzájuk a tanügyi dolgozók egy része is. Feltűntek a földművesek, akik traktorokkal védték az egyetemisták menetoszlopait. Az ország egyetemi városaiban egész napos blokádokat vezettek be, ahová gyalog meneteltek más városok egyetemistái is. Legtöbbször 100-200 kilométert gyalogoltak. A taxisok is kifejezték rokonszenvüket, ingyen szállítottak haza őket abba a városba, ahonnan elindultak. Újvidékről Belgrádba nyolc kilométer hosszú taxis csapat szállította haza a fiatalokat.

Újvidék, Kragujevac, Niš után március 15-én Belgrád került sorra. A vidéki egyetemisták Belgrádba gyalogoltak, a polgárok pedig úgy mentek, ahogy tudtak. Ez nagy nehézséget okozott, mert a vasúti társaság leállította a forgalmat, mivel – úgymond – bombamerénylet veszélye állt fenn. A Belgrád felé tartó buszjáratokat is szüneteltették. A tüntetéseket Vučić puccskísérletnek, színes forradalomnak és az ország alkotmányos rendjét veszélyeztető kísérletnek nevezte. Rákapcsolt a zajos kormánypropaganda. Az egyetemisták a tüntetés egyik színhelyül a szerbiai parlament előtti tereket választották. A tér közvetlenül kapcsolódik a Pionír parkhoz, amely mellett az elnöki palota helyezkedik el. Nos, a Pionír parkban néhány nappal a tüntetés előtt a tanulni vágyó egyetemisták sátortábort állítottak fel. De nemcsak ők költöztek be, hanem idős polgárok is. Állítólag ők is vizsgákra készülődtek és tanulni akartak. Az akció csúcsa az volt, amikor Milošević rossz emléké belügyi egysége, a vörössapkások nyugdíjas tagjai is bevonultak a sátortáborba. Nem állították, hogy vizsgára készülnek, hanem valami másra. Egyikük husánggal csapott le az ott bámészkodó járőkelőre. Ennek az egységnek egyes tagjai vettek részt Zoran Đinđić meggyilkolásában, és a kezük véres más politikai gyilkosságok végrehajtásában is. Boszniai és horvátországi vérengzéseikről valóságos rémhírek keringenek. Ez mindenképpen rossz üzenetnek számított a polgárok részére. A Pionír parkot rendőrség védte, és akadályként nem regisztrált traktorok sorát parkolták le a park köré.

Az egyetemisták ezzel ellentétben békés tüntetésre készülődtek. Felszólították a hozzájuk csatlakozó polgárokat, hogy tartózkodjanak minden erőszakos cselekedettől, szigeteljék el a közéjük lopódzó provokátorokat, mellőzzék a pirotechnikát, és ne provokálják a rendőrséget és a csendőrséget.

A kezdet valóban impozáns volt. Soha eddig még nem tüntettek ilyen sokan Belgrádban. Ami nem sikerült Titónak, Miloševićnek és Vučićnak, az sikerült az egyetemistáknak. Természetesen erről is számháború folyik. A szerbiai belügyi jelentések szerint 107 ezer polgár tüntetett. A külföldi tudósítók több százezres tömegről számoltak be. A néhány belgrádi civil-szervezet 500 és 600 ezerről tud. Számomra a legrelevánsabb a Nyilvános

Rendezvények Archívumának jelentése, eszerint 275 ezer és 325 ezer közé tehető a tüntető polgárok száma, azzal a megjegyzéssel, hogy a szám nagyobb is lehet, mert a városközpont mellékutcai is tömve voltak tüntetőkkel.

Már-már úgy tűnt, hogy a rendezvény mindvégig békés marad, amikor elkezdődött a kisebb-nagyobb incidensek sorozata. Éppen a szokásos 15 perces csenddel emlékeztek meg az újvidéki pályaudvar 15 halálos áldozatáról, amikor egy hatalmas, ágyúszóra emlékeztető robbanás és süvítés szakította meg a kegyeletadást. A szélviharra emlékeztető erő az úttestről a járdára sodorta az embereket. A polgárok pánikszerűen menekültek, mert úgy érezték, egy hatalmas teherautó fogja eltaposni őket. Hangágyú volt, jelezte több szakértő, mivel a tünetek erre utalnak. Ezekkel a hangágyúkkal a szerbiai belügyi osztály rendelkezik. Vučić és a belügyminiszter erősen cáfolta, hogy a belügyminisztérium volna a felelős. Valami mégis történt, erre magyarázatot kell adni. A belügyminisztérium ezzel is próbálkozott. Nem történt semmi, a polgárok pánikba estek, miután az egyetemisták levették magukról a sárga mellényt. Viszont a polgárok azt nyilatkozták, hogy később hányingerük volt, a hallásuk meggyengült stb. A niši egyetemisták közleményben tették közzé, hogy nem elégíti ki őket a válasz, egy apokaliptikus erő sodorta a járdára az embereket.

Ezt követően a Pionír park közelében történt incidens. A rendőrségi jelentés szerint a tüntetők egy csoportja kövekkel dobálta meg a Pionír parkot. Az egyetemisták viszont azt állították, hogy a parkból támadták őket, és a park szélén álló rendőrök nem védték meg őket. Ezért az egyetemista rendfenntartók levették a sárga mellényüket, közölték a polgárokkal, hogy ez már nem az ő rendezvényük, és felkérték őket, hogy távozzanak a helyszínről, mert nincsenek biztonságban. A tömeg lassan szétszéledt. Így ért véget a Belgrád történetében legtömegesebbnek számító tüntetés.

Vučić, bár fenntartotta a vélekedését, hogy a tüntetés sok veszélyt rejt, mégis bevallotta, hogy a tömeges részvételből a kormánypártoknak is le kell vonniuk a tanulságokat. Változniuk kell. Annál is inkább, mert a *Financial Times* közzétette azokat a kutatási eredményeket, amelyeket a szerb kormány rendelt meg. Vučićban mindössze a lakosság 33 százaléka bízik, 55 százaléka cseppet sem bízik benne. Más hazai közvélemény-kutatók is hasonló megállapításra jutottak azzal, hogy az egyetemisták népszerűsége rohamosan megugrott, a lakosság nagy többsége melléjük állt.

Egy biztos: az egyetemista mozgalom lényegesen átalakította a szerbiai közvéleményt. A jövő nagy kérdése, hogy ez mivel magyarázható. A legfontosabb magyarázat abban rejlik, hogy az új évezredben született fiatal nemzedék nem élte át a kilencvenes évek traumáit, nem azokban az években szocializálódott, nem nyomják a vállát azok a vétségek, amelyeket az idősebbek elkövettek, vagy amelyeknek tanúi voltak. Nem azok a dilemmák foglalkoztatják őket, amelyek az előző nemzedékeket megosztották és az ország haladását lefékezték. Ártatlan nemzedék lépett a közéletbe. Ez nem az „embargós nemzedék”, amelynek nem volt alkalma időben „világot látni”, hanem vízum nélkül szabadon utazhatott a nagyvilágba, és előítéletek nélkül találkozott vele. Nincs kiszolgáltatva a hatalomnak, ha más kiutat nem

talál, akkor fogja a vándorbotot. Tájékozott és szakképzett, ezért feltalálja magát a nagyvilágban. A digitális kor nemzedéke önállóbban tájékozódik, nincs kiszolgáltatva az állam által pártfogolt médiumoknak. Ez a nemzedék könnyen feltalálja magát a nagyvilágban, viszont – a legnagyobb meglepetésre – a saját országában akar boldogulni.

A digitális kor nemzedéke más nyelvet beszél, mint a jelenleg uralkodó elit, amelynek megannyi vezetője a kilencvenes években, politikusként Šešelj és Milošević korában szocializálódott. Azzal a szótárral is él. A jelenlegi kormánypártok vezető tisztségviselőinek jelentős része pályafutását politikai tisztségekkel kezdte, és több mint egy évtizede a politikai lombikban tevékenykedik. A valós élettel nincs eleven kapcsolata, mindent a politikai szemüvegen át érzékel, és mindent politikai rostán keresztül szelektál. A tüntető egyetemisták narratívája lényegesen különbözik a mai uralkodó politikai elit narratívájától. Az is világos, hogy az idősebb, úgynevezett „apolitikus polgárok” miért üdvözlik őket olyan lelkesen, és miért nevezik őket felszabadítóknak. Azért, mert megszabadították őket az apolitikus bilincsektől.

A politikusok sziklaszilárdan bizonygatják, hogy teljesítették az egyetemisták követelését. Tegyük fel, hogy őszinték, de hiába: az új nemzedék nyelvét képtelenek felfogni. Ők puccsról beszélnek, külföldi kémhálózatokról, napi politikai harcokról és érdekekről, a fiatalok pedig morális megújulásról, új demokratikus értékrendek megteremtéséről, amit a független intézmények működése garantál. Az uralkodó elit szemrehányón emlegeti, lám, még a kormányfőt is feláldoztuk, s ti nem elégedtek meg ezzel sem. Nem képesek felfogni, hogy a fiatalok szeme előtt nem a kormánybuktatás lebeg, hanem egy másik világ, amely egy jobb kormányt, nemesebb intézményeket szül.

Míg az előző, 30–50 körüli nemzedék nagy része – sokan közülük rossz lelkiismerettel – pragmatikusan alkalmazkodott az uralkodó hatalom elvárásához, most bevallja, hogy az egyetemisták megszabadították őket a félelemtől. Az új fiatal nemzedék nem annyira pragmatikus, sokkal inkább idealista. Az a szó, hogy szabadság, újra visszanyerte mozgósító jellegét. Poétikus, metaforikus aurára tett szert. Még azok is azonosulnak vele, akik némi szkepszissel tekintenek a végeredményre. A jelenlegi helyzetben azonban a holnap kiszámíthatatlan. Egyelőre az tudható, hogy folynak a letartóztatások, az egyetemisták pedig kinyilatkoztatták, hogy folytatják a blokádot.

Ha létezne igazi államférfi, az szálfagyenesen a gyalogló egyetemista menetoszlop élére állna. Erre azonban egyelőre nem lehet számítani. A szerbiai történet tehát nem ért véget.

„Tárgyilagos románcok”

Florian Illies nevét a magyar olvasó 1913 – *Az évszázad nyara* című, 2014-ben (a Park Könyvkiadónál) megjelent, méltán sikeres könyve alapján ismerheti. Az oxfordi művészettörténészi végzettségű német újságíró, szerkesztő stb. imponáns tárgyi ismerettel mutatta be – ahogy egykori méltatója írta – a hosszú 19. század és a rövid 20. század ütközésének pillanatát.

A szerző *Szerelem a gyűlölet korában* című könyve, amely eredeti, német nyelvű kiadásban 2021-ben jelent meg, sok tekintetben hasonlít az 1913-hoz, ugyanakkor alapvetőek az eltérések. A legszembeötlőbb hasonlóság, hogy Illies itt is patchwork technikával „dolgozik”, rövid, olykor fél-, de maximum két nyomtatott oldalas, „saját lábon is megálló” írásokat illeszt egymáshoz. Itt is imponáló, elképesztően gazdag a szerző tárgyi ismerete, hasonlóan az előzőhöz, ez is remekül megírt (és fordított, mindkét mű fordítója Fodor Zsuzsa) munka, a hang itt is visszafogott, holott a leírt esetek jócskán kínálnának alkalmat pikírt megjegyzésekre, de a fanyarság most is jelen van. Ez a könyv is olvasható „hagyományosan”, folyamatosan, de úgy is „működik”, ha valaki csak találomra nyitja fel, alkalmanként csak egy rövid szakaszt néz meg. Szembeötlő különbség, hogy itt nem egy év a keret, hanem tíz, 1929–1939 (amire indokolt megjegyezni, a címben jelzett gyűlölet szempontjából 1939

természetesen nem korszakhatár, hiszen a háború, a tömeggyilkosságok még ez után jönnek). Technikai eltérés a két mű között, hogy most nem hónapok szerint tagolja a szerző a „cselekményt”, hanem kiemeli, középpontba állítja az 1933-as évet, míg a többit *Előtte* és *Utána* című fejezetekben vezeti elő, miközben a történetek a három egységen belül kronologikus rendben jelennek meg. A két munka közötti igazi, érdemi különbség, hogy míg az 1913 egy viszonylag rövid időszak kulturális világáról ad rendkívül színes képet, addig az újabb könyv egyetlen témára fókuszál, elsősorban, de nem kizárólag a német kulturális szcéná tíz évének magánéletét, annak is a legintimebb részét, nevezzük így, a szerelmi életét állítja középpontjába.

Nem számoltam össze, hány érdemi szereplőről esik szó, de akár a százat is elérheti a számuk. Vannak, akik az időben előre haladva újra meg újra megjelennek, végigkövethetjük tízéves szerelmi történetüket, mások csak néha bukkannak elő, megint másokról csak egyszer esik szó. (Mindezért sajnálatos, hogy nem készült a könyvhöz névmutató.)

A „játszó személyek” zöme tehát a németországi kulturális világ szereplője, ennyiben rendkívül gazdag és koherens a mezőny, bár lehet, hogy a téma szakértője találna indokolatlanul hiányzót. Melleslegesen, a „megjelentek” többsége

Magyarországon is ismert, ugyanakkor sokan vannak, akik a német kulturális kánon részei, de nálunk kevesen találkoztak nevükkel, műveikkel. Az nem világos, hogy a néhány nem német szereplő milyen alapon kapott helyet. Többségük, Sartre és Beauvoir, Picasso, Dalí és Gala vagy Scott Fitzgerald talán azt példázza, hogy nem a német miliő következménye a – nevezzük így – nem szokványos szerelmi élet? Hogy Sztálin második felesége öngyilkosságával miért került két epizód erejéig a könyvbe, szintén nem derül ki, hiszen földrajzi és társadalmi értelemben is másik világot „képvisel”, mint a többiek, a hozzá hasonlítható státuszúak közül is egyedül a hollandiai emigrációban élő utolsó német császár szerepel. Ha Sztálin, akkor hiányzik Mussolini ebben az évtizedben is színes kapcsolata a nőekkel vagy éppen Hitler nem létező szerelmi élete.

Leni Riefenstahl, akiről e sorok írásakor mutattak be itthon egy dokumentumfilmet, többször visszatér a könyvben kalandos kapcsolataival, de ezek közül hiányzik a Balázs Bélá-s liezon, ami jól illeszkedne a többi történet mellé, és amit a *hvg360* elevenített fel egy írásban a dokumentumfilm apropóján. Őt, mármint Riefenstahlt nem számítva (aki a náci rendszer elkötelezett híve lett, de formálisan nem párttag) a náciak közül egyedül Goebbels bukkan fel néhányszor Illies művében. Az egyik őt érintő írás beszámol Viktor (valójában ekkor már Haim) Arlosoroffnak, a palesztinai zsidóság informális külügyminiszterének 1933-as tel-avivi meggyilkolásáról. Illies egyértelműen a náci-
cikknek tulajdonítja a merényletet,

mondván: Goebbels még a nyomait is el kívánta tüntetni annak, hogy felesége, Magda korábban (a könyv nem említi, de kamaszként) szerelmi kapcsolatban állt az akkor még Németországban élő Arlosoroff-fal. A propagandaminiszter – ahogy olvashatjuk – „majd beleőrült” abba, hogy Magda nemcsak szeretete ezt a zsidót, de foglalkozott a gondolat-
lattal, hogy kivándorol vele Palesztinába. A korra jellemző képet kapunk, ha teljesebbé tesszük a történetet. Egyik oldalról: a máig nem tisztázott Arlosoroff-gyilkosságot a legelfogadottabb feltételezés szerint, és erről Illies nem tesz említést, radikális cionisták követték el, mivel ellenezték, hogy a mérsékelt cionista Arlosoroff félhivatalos kapcsolatba lépett a hitleri Németországgal – tárgyalt és végül megállapodott zsidók kiengedéséről. Másik oldalról: egykor a nyilvánosság és így Goebbels sem tudta, a könyv sem említi, hogy Magda Goebbels „zsidó érintettsége” az Arlosoroff-kapcsolatnál komolyabb volt. Ugyanis ő anyja házassága előtt született, egy zsidó származású férfival, Richard Friedländerrel meglévő kapcsolatból, így apja nem anyja első férje volt, akitől családnevét (Ritschel) kapta. Friedländer aztán anyja második férje lett, később Buchenwaldban pusztították el.

Bár Illies a szerelmet nevezi műve tárgyának, pontosabb lenne szerelmi életről vagy Flaubert nyomán „érzelmek iskolájáról” beszélni, hiszen sokféle, messze nem szerelminek nevezhető kapcsolat és érzelem vonul fel az olvasó előtt. Sok szó esik a partnerek sűrű cseréjéről, alkalmi összebújásokról,

köztük nem egy biszexuális partnerváltogatásról, nyíltan vállalt vagy némileg leplezett, a szereplők valamelyikének fájdalmas hármass, sőt többszereplős konstrukciókról, gyűlölködésbe forduló párkapcsolatokról, névházasságokról stb. Egy helyen Illies Erik Kästner versét idézve *Tárgyilagok románcok* koráról beszél, mondván: „Nem ez volt a nagy szerelmek aranykora.” És ha már Kästner: tipikus szereplője a könyvnek. Nálunk elsősorban ifjúsági művei alapján ismerik, a kultúrtörténet a polgári humanizmus képviselőjeként emlegeti, a német irodalom jelentős szerzői közül azon kevesek közé tartozott, akik 1933 után nem emigráltak, de műveit a nácik elégették, publikálási tilalom alatt állt. Illiesnél azonban nőfalóként jelenik meg, aki „sorra egymás után teszi boldogtalanná a nőket”, a harmincas évek elején egy tripper (gonorrhoea) kényszeríti rövid szünetre, leveleiben Drezdában élő anyjának, akinek Berlinből küldi rendszeresen mosni a szennyes ruháit, akkurátusan beszámol felbukkanó partnereiről.

A promiszkuitás sokféle esete mellett számos „szimpla” párkapcsolatról is szó esik, de vissza-visszatér a könyvben például Ludwig Wittgenstein is. Róla egyebek között azt olvashatjuk: azon törte a fejét, hogyan lehetne a tisztaság parancsolatának engedelmeskedve házasságban élni. „De ez egy olyan logikai probléma, amelyet még Wittgenstein sem tudott megoldani.”

Érdemes megemlíteni, van olyan „hőse” is a könyvnek, akinek fő életműve a szerelmi élete. Miként az 1913-ról szóló munkában, itt is jelen

van Alma Mahler, akiről máshol azt írták: „Akivel ő ágyba feküdt, akár törvényesen, akár szeszélyesen, az vagy világhírű volt, vagy világhírű lett.” Első férje, Gustav Mahler halála után az előző könyv időkeretében éppen Oskar Kokoschkával élt együtt. Három év után otthagyja a festőt, a Bauhaus-alapító Walter Gropius felesége lesz, de Illies mostani könyvének cselekménye idején már (éppen 1929-től) Franz Werfel, a zsidó származású osztrák író felesége. Werfelfről (akit leginkább az örmény népirtásról épp ezekben az években írt könyve, az 1933-ban megjelent *Musza Dag negyven napja* alapján ismernek) és főleg műveiről Illiesnél kevesebb szó esik, mint feleségéről. Alma Mahler rövid idő után gyűlölni kezdte férjét, nem pusztán férfiként, hanem zsidóként is. Antiszemita lesz, egy ideig Hitler is imponál neki. Bár a házasság fennmarad, az évtizedbe még belefért, hogy az ekkoriban már 50 feletti Alma Mahler, mielőtt Werfellel Amerikába emigrál, elcsábítson egy ifjú katolikus papot, akivel a kapcsolata nem egy alkalomra szól.

Ismert vagy kevésbé ismert emberek szerelmi élete mindig népszerű téma. Az ilyen típusú feldolgozásokkal szemben közhelyszerűen felhozható: az elismert alkotókat műveik alapján illeti meg a tisztelet, nem a magánéletük miatt. Kétségtelen az is, amit erre reagálva szoktak válaszolni: a magánélet ismerete is fontos, a nem éppen hízelgő elemekről is jó tudni. Akik olvasták, ismerik a könyvben szereplők műveit, vagy közülük néhányat, akik tudnak valamit arról, hogy ki mivel érdemelte ki a jelenlétet, azokra áll az utóbbi

vélemény. Akik azonban csak Illies művében találkoznának a nevekkel, és az itt olvasottak, a szereplők egy részének finoman szólva is nem éppen rokonszenves magánemberi viselkedése alapján alkotnának ítéletet, nem biztos, hogy érdeklődni kezdnének a művek iránt. Persze feltételezhető, akik kézbe veszik ezt a munkát, azok valamennyire tájékozottak, nem itt találkoznak először a szereplők nevével.

A múlt minden korszakáról lehetne hasonló összeállítást felmutatni, legfeljebb a források, a levelezések, naplók, irodalmi alkotások a 20. században a korábbi időszakokhoz képest szokatlan bőségben állnak rendelkezésre. A kort igyekszik jellemezni Illies, amikor a személyes történetektől elemelkedő néhány megjegyzése egyikében ezt írja: „1929-ben már senki sem remél semmit a jövőtől. És senki nem akarja, hogy emlékeztessék a múlt-ra. Ezért van az, hogy mindenki gátlástalanul a jelennek él.” A magyarázó tényezők azonban, az évtizedet uraló zűrzavar, az általános bizonytalanság, a közeledő vég élettérzése könyvön kívüli ismeretek. És itt elérkeztünk Illies művének legkényesebb pontjára. A könyv, kis túlzással steril körülmények között mélyed el szereplői legintimebb magánéletében, alapjában véve tudottnak tekinti, hogy mi zajlott a háttérben. A külvilág akkor látszik pillanatokra, amikor a személyes sorsok ismertetése elkerülhetetlené teszi, amikor a szerző jelzi szereplői menekülését, emigrálását, a homoszexualitás, zsidó származás vagy a politikai ok miatti letartóztatását, egyesek lágerekben bekövetkezett halálát, mások öngyil-

kosságát. Az intellektuális, alkotói vagy más reagálás a köztörténetekre csak kivételesen bukkan fel, Illies a társadalmi környezeten túl az ilyesmit is ismertnek feltételezi, vagy történetei szempontjából mellékesnek tartja.

Szemben a szerző előző könyvével, amely ragyogó korrajz volt, ez a mű nem az. Ott az egyes írások puzzle-ként korekppé álltak össze, itt ez elmarad, a történetek nem a kort jellemzik, hanem egy adott korban játszódnak. Vagyis a szereplők sorsát persze befolyásolja a *gyűlölet kora*, de az *Előtte*, az 1933 és az *Utána* című fejezetek történeteinek jellegében, nem számítva természetesen néhány szereplő tragédiájának említését, nincs változás, a tárgyilagos románcok megszokítás nélkül sorjáznak, vagy ha éppen ez jellemzi az illetőt, pangának, legfeljebb az emigránsok számára a helyszín változik. A könyv végén is kérdéses marad, hogy Illies az ismertnek tekintett rettenetes kor képét kívánta árnyalni a felvonultatott történetek bemutatásával, vagy a szerelmi életek tárháza éppen azért volt érdekes számára, mert az szinte független a gyűlölet korától. Akár így, akár úgy, ismeretei imponálóak, a könyv érdekes, élvezetes olvasmány, jó, hogy magyarul is megjelent.

Műltműködtetés

Biztos vagyok benne, hogy Grecsó Krisztián új és minden eddiginél hosszabb regénye nagy és megérdemelt sikert fog aratni meglévő olvasóközsége soraiban, annak a generációnak pedig, amelynek tagjai csak most ismerkednek az életművel, a könyv kitűnő bevezetést jelent majd az író világába. Juszt mama személy szerint az egyik kedvenc regényhősöm a kortárs irodalomból, ahogy nem tudom megunni a faluszéli kenderáz-tató tavakról, átfolyásokról, szűk csatornákról, nádassal benőtt lápokról vagy a lódombról szóló szűkszávú leírásokat sem, amelyek a maguk célra törő minimalizmusában is mindig az újdonság frissességével hatnak.

Nem kell a szerző minden sorát ismerő rajongónak lenni ahhoz, hogy az új regény olvastán az embert ezeken túlmenően is *déjà vu* egész sora kerítse hatalmába: sok szereplő, helyszín és díszlet mellett olykor egész jelenetek is ismerősek lehetnek az író korábbi könyveiből. Olykor nemcsak ugyanazzal a miliővel, hanem ugyanazokkal a beállításokkal, sőt, akár ugyanazokkal a szavakkal is találkozunk, de mégsem mondanám, hogy Grecsó mindig ugyanazt a könyvet írja. Benedek, az elbeszélő apjának nagybátyja és ennek szerelme, a Sadinak becézett Sándor például a *Mellettem elférsz* címmel 2011-ben megjelent regényben főszereplők, az *Apám üzent*ben viszont éppen csak feltűnnek. Van abban valami kaleidoszkopszerű, ahogy családtörténeteiben az író ugyanazokat a színes

töredékeket bővíti, szűkíti, rendezi új és új mintázatokba: akár egy sajtós „Grecsó-univerzumról” is beszélhetünk, amelyben egyes alakok a szuperhősfilmekhez hasonlóan hol főszereplőként, hol mellékszereplőként, hol szinte csak statisztaként jelennek meg, illetve van olyan is, hogy csupán egy villanásszerű kameóra térnek vissza.

A *Mellettem elférsz* lapjain ismerhetjük meg az elbeszélő hétköznapiaként évekig a falujától távol dolgozó anyai nagyapjának a forradalmi Budapesten töltött napjait, és a házasság férfi Zách Éva iránti szerelmét. Az ötvenhat utáni rendőrségi kihallgatását *A megyek utánad* című, 2014-ben megjelent regény írja le, de Domos tatát ott még csak egy jótékony hivatalos irat húzta ki a csávából, amely szerint ő a forradalom idején végig a falu közelében vágta volna a nádat. Az *Apám üzent* egyik feszültséggel teli, kiváló jelenete szerint viszont az egészet a kihallgatott személy felesége és a kihallgató között felszikkázó erotikus érdeklődés, majd ezután az évek át tartó szeretői viszony helyezi egészen más fénytörésbe. És a Grecsó-univerzum e tartományának még mindig nem ez a határa: a kihallgató, a különös nevű Gila Rókus előtörténetét, Révai Józsefhez fűződő kapcsolatát, amelyre az új regény csak futólag utal, a *Valami népi* című, 2022-ben megjelent novelláskötetben ismerhettük meg részletesen. De a szereplőkön kívül az új regényben a korábbi könyveknek már olyan egy-

szerű kellékei is az otthonosság erejével hatnak, mint a Domosék kredencén álló rézmozsár, az elbeszélő szüleinek nappaliját és a hálósobáját elválasztó, semmirekellő harmonikaajtó vagy az ifjú házask Erik (ez az elbeszélő neve) félautomata mosógépe, amely a *Megyek utánad*-beli említése után egy rosszul elsült cipekedéssel épp most nyeri el igazi jelentőségét.

Az apa a *Mellettem elférszben* is fontos szereplő volt – ott is, itt is Ignác a neve –, és számos története ismerős már ebből a korábbi regényből: amikor még gyerekkorában beszökik egy vándorcirkusz táborába, ahol az addig (de csak addig) papnak készülő gyerek megismerkedik egy Barbara nevű keletnémet kislánnyal (a nevet ő mindkét könyvben „Báhbáhá”-nak érti); amikor a ballagás reggelén derül ki, hogy nincs elszavalható verse, úgyhogy az édesanyja vet gyorsan papírra (csomagolópapírra) egyet, amely végül zajos sikert arat; aztán az Ignác által a fiához intézett szexuális felvilágosítás otromba részletei; majd élete vége felé a „csodálatos gyógyulás”, illetve egy kínos összeszólalkozás a paprikabetakarítás közben egy traktorossal.

És az alkoholizmus. A *Mellettem elférszben* is olvashatunk elvonóról, húgyszagról, arról, hogy az apa „a saját ürülékében ül”, de ott még nem Ignác a főszereplő, és az elbeszélő ezeket a kínos részleteket olyan magától értetődő fesztelenséggel adja elő, hogy az olvasó valahogy napirendre tér fölöttük.

Az apa életével, sorsával az új regény vet számot: most a családi történetek nem szélteben vannak felfestve, hanem minden az elbeszélő apja életének alakulásához visz közelebb, akár a múltból, akár idősebb fia – az ön-

magáról is hol egyes szám harmadik személyben író, hol énelbeszélőként megszólaló narrátor – későbbi élete felől közelítve.

A könyv előzékein egy bizonyára az író által hevenyészett családta található: ilyen volt már a *Mellettem elférszben* is, csak ott szépen megrajzolva. A főszereplő családról emlékezetem szerint korábban nem volt kimondva, hogy a Grecsó nevet viseli, bár a *Mellettem elférsz* egyik jelenetében Domos azzal vág fel leendő feleségének, hogy az – ott elhallgatott – családnevének jelentése „görög”. Az új regényből most az is kiderül, hogy honnan tudja: a Szovjetunióban árulta el neki egy félig szerb hadifogolytársa.

Itt tehát a család neve Grecsó, és az Erik nevet viselő elbeszélő is szinte minden releváns életvonatkozásban azonosnak tűnik az íróval. Ez utóbbi egy interjúban el is mondta: ezt a nevet azért adta a hősének, mert a saját születése Erik napjára esett. Egy helyen, a 421. oldalon, még maga a könyv is megjelenik a könyvben: „mindössze két rövid részletet publikált az *Apám üzent* címmel készülő regény elejéről, de a családi hatás lehengerlő volt.” Néhány fontos szereplő, aki nem tartozik a családhoz, ugyancsak a valódi nevén szerepel, ilyen mindenekelőtt Holman Endre, aki rendkívül ígéretesen induló színészi karriert adott fel egy egyébként ugyancsak fényes orvosi pályájáért, hiszen ő volt a könyvben szintén feltűnő Sándor Pál *Herkulesfürdői emlék* című filmjének főszereplője, de ilyen maga Sándor Pál, Maár Gyula, Bródy János, Nádasdy Ádám és Antall József vagy a könyv legjobb rövid karakterszerepében megjelenő Kántor Péter is. (Annál különösebb, hogy a pszichiáter Csernus Imre – igaz, ő

meglehetősen kedvezőtlen színben tűnik fel – nincs a nevének neveve.)

A regény az apa temetésével kezdődik: még ötvenéves sincs, amikor mély alkoholizmusban leélt rövid élete után, megöszülve és csontsovánnyá fogyva meghal. A viharsarki család, amelybe beleszületik, a korabeli falusi viszonyok között nagynak mondható: öten vannak testvérek, Ignác a két fiú közül a kisebb. Dacos, önféjú, tehetséges, találékony és ambiciózus személyiség – már felnőtt, amikor például egy darabig mindenáron instant kávékat akar házilag előállítani –, a lányok kedvence és sikeres versmondó. Egy ízben a szavalóverseny országos előválogatójáig jut, de azt még épp nem közvetíti a tévé, pedig „a szaválás a kor éneklése, aki bejut a tévébe, az híres lesz, a híres szavalókból színészek lesznek”. Egy évvel fiatalabb falubeli riválisa viszont a következő évben megnyeri az országos döntőt, sőt még egy film főszerepében is feltűnik: ő Holman Endre. Ignác tehát még azzal sem vigasztalhatja magát a kudarca miatt – már ha egy országos előválogatón elvérezni kudarca –, hogy ő végül is elérte, amit egy alföldi parasztfiú elérhet.

Ráadásul általános iskolai osztályfőnöke a hivatalos jellemzésben nem javasolja a gimnáziumi továbbtanulását, pedig ez bizonyára a királyi út lehetett volna ahhoz a kitöréshez, amely végül majd a fiainak fog sikerülni, ráadásul esetükben is a művészet, és nem mondjuk a tudomány, a sport vagy az üzleti élet valamely területén. Van abban valami, hogy Ignác ezt élete tragédiájának tartotta, bár az igazi baj az, hogy nem volt ereje ezen túllépni, például esti tagozaton, munka mellett leérettségizni.

A jó megjelenésű, feltűnő és feltű-

nően is viselkedő sármos fiatalember teherbe ejt egy falubeli lányt, akit a családja tiltakozása ellenére feleségül vesz, gyakorlatilag az őt éppen az abortuszklínikára kísérő édesanyjától ragadva el. Egyébként ezt a történetet is olvashattuk már máshol, de a korábbi novella cselekményének a regényben sajátos szerkezeti helye, szerepe, külön dinamikája lesz. És ez árnyalja azt, amit igen érzékeny, kritikus vonatkozásai ellenére is méltányos bírálatában Krupp József fejtett ki, még a *Mellettem elférsz* kapcsolatban tizenhárom évvel ezelőtt, a *Holmiban*: „Most is elmondhatjuk azt, amit a kritikusok már többször megfogalmaztak Grecsó műveivel kapcsolatban: a szerzőnek igazán a kisformák állnak a kezére.” Az író most is kisformákból építkezik, és ha a különböző – dédapai, nagypai, apai és saját – idősíkok közötti váltásokat a magam részéről olykor kissé kimódoltnak érzem is, az egyes nemzedékek katonáskodásának történeteit összefonni kitűnő ötlet. (Grecsó komoly elbeszélői erénye, hogy az olyan történelmi eseményeket, mint a háborúk vagy a forradalom, minden erőlködés vagy pipiskedés nélkül tudja megjeleníteni a regényei terében.)

Krupp szerint Grecsó könyvének „ideális olvasója” „meglehetősen naiv befogadó”, amit azzal magyaráz, hogy a *Mellettem elférsz* olvastán nem teszi fel a kérdést, hogy „elhihető-e, hogy az énelbeszélő azonos a főhőssel”. Ebből a szempontból az új regény sem mentes az önellentmondástól, mert bizonyos ismereteknek a narrátor nem lehet a birtokában, és ez különösen akkor zavarba ejtő, amikor egyszerre két szereplőjének is belelát a fejébe. A regény szerintem már csak ezért sem illik bele az autofikció manap-

ság kissé ha kell, ha nem emlegetett kategóriájába. Ennek megközelítése ugyanis definíció szerint énközpontú: a főszereplő mintegy felfalja az elbeszélőt, míg Grecsónál a narrátor a regénynek sokszor csak az egyik és egyáltalán nem kitüntetett helyzetben lévő figurája.

A könyv elbeszélője tehát Ignác nagyobbik fia: ő ismertette meg a család előtörténetével, sőt az előtörténettel való megismerkedés bizonyos mozzanataival is, amennyiben a kutatáshoz hivatásos genealógus segítségét is igénybe veszi halott és éppen a regény elején eltemetett édesapja – egyébként már idejekorán józan távolságtartással emlegetett – „üzenetének” értelmezése során. Az apát hagyományos leírások is jellemzik, mintegy kívülről, de nincs hiány a belső jellemzésből sem, amikor is a figura a cselekedetei által körvonalazódik: Grecsó karakterábrázolásainak szemléletességét és a helyszínek festése során megmutatkozó tehetségét már Krupp is dicsérte.

Kár lenne a szövevényes, többgenerációs történetből itt többet elárulni. Érdemes inkább közelebről szemügyre venni szöveg nyelvi megformálását, hiszen minden cselekményvezetés és karakterábrázolás mellett a regényírás mégis csak nyelvművészet. E tekintetben, a könyv számos telitalálatát látva, másfelől egyes esetleges megoldásai olvastán az az érzésem, hogy Grecsó nem mindig ír a lehetőségei optimumán.

Szeme van arra, hogy a vándorcirkusz dolgozó „fényes, fémszínű talicskával hordják ki” a trágyát, és még jobb, amikor önmagában nem is a megfigyelt dolog az érdekes, hanem a kifejezés teszi azzá. Például amikor arról van szó, hogy egy tanyasi fiú-

nak milyen sokáig tart begyalogolni a falusi templomba misére és hitoktatásra: „Hosszabb a gyaloglás, mint a lelki élet.”

Nagyon jól sikerült a dédnagymama és az első világháborús olasz fronton megvakult dédnagypapa szinte színpadi duettje, amikor is Őze András úgy idézi fel a háborús tapasztalatait, hogy a felesége előre be tudná fejezni minden mondatát, de kalácsütés közben, egy nagy sóhaj után, mégis csak annyit vet oda a férjének: „Inkább menjél el horgászni.” Emlékeztet a két Márta, anya és teherbe esett lánya, valamint Ignác hármasának korábban már említett jelenete, amelynek során a fiatal férfi megakadályozza leendő felesége abortuszát – és kitűnő a történet lezárása is, amelyből megtudhatjuk, hogy később a család különböző, jelen sem volt tagjai mind máshogy mesélik az esetet, míg az ügynek éppen a főszereplője, Márta „semmire sem emlékszik”.

Olykor a mondatok hangzása is különleges, egyszerre természetes és hangfestő: „Patyolatfehér, emberes gúnár slattyog a latyakban”; „az apja a forró palatető alatt, a poros padláson kiáltozik verseket egy nővel”. A könyvben gyakran olvasni jól sikerült hasonlatokat, például egy hatalmas varjúsereg olyan, „mint egy pixeljeire esett viharfelhő”, Budapesten biciklizni: „mintha a tested hamarabb befutna, mint a lelked”, az egyik szereplő pedig úgy csapkod zavartan a karjaival, „mintha túl hosszúvá nőttek volna, és most le akarná rázni őket”.

Bár egy interjúban Grecsó maga is számot vet az érzelgősségre, a giccsre való hajlamával, mégis benne maradtak a könyvben olyan mondatok, amelyek már-már Coelho-ra vallanak: „Isten a sors nevű kártyajátékát

nagyban szereti játszani, és ha egyszer eléd dobott egy lapot, újra és újra eléd teszi” vagy: „Az igaz szív csak akkor tudja elviselni a szeretetlenséget, a megaláztatást, ha minduntalan újraéli.” Az, hogy „még a szeszélyes április is a nyarat cirógatta” némi-képp édeskés, ezek a metaforák pedig túlságosan is azok: „mintha még nagyobb kanállal adná édes kását az élet”; „a lélek koktéltját már kikeverték, mielőtt egy májusi kedd délelőtt ő megszületett”.

Olykor a kedélyes szóválasztás tűnik keresettnak: kompánia, bakaélet, csörte, erőpróba (mindkettő szavalóverseny értelemben), és van a könyvben egy kétoldalas rész, amelyben öt ilyen nyelvi közhely sorjázik reflektálatlanul: „egyszer volt Budán kutya vásár”, „olaj a tűzre”, „ezeknek semmi se szent”, „egyszerűen más anyagból gyúrták”, „túl sok mindet söpör szőnyeg alá”.

Szerkesztői és barátai helyében, akiknek segítségével a könyv – egyik

legjobb könyve – végén köszönetet mond, én kicsit több szerkezeti rafinériát szorgalmaznék, stílusosan pedig a minimalizmusra való erősebb törekvést. Annál is inkább, mert ez egyáltalán nem idegen Grecsótól, hiszen nincs még egy kortárs író, akinek a szereplői beszédesebb némasággal tudnák nézni „a török kakasok viadalát” vagy csak „a tyúkokat”. Úgy érzem, a regénynek az apáról szóló utolsó mondata is kicsit szirupos lett: „Bolondok vagytok ti, létigék, hová rohantok, én még látom őt, ott van, ott teker.” Talán jobb lett volna a – regény elején és végén is felidézett kukoricatörés után – szerencsésen leintett traktorosra vonatkozó, egyébként hasonló értelmű mondatot tenni meg utolsónak: „A traktoros is jókedvű volt, hogy nem kell délután visszajönnie, már minden elmúlt, és mégis még minden létezik.”

Grecsó Krisztián: Apám üzent. Budapest, 2024, Magvető. 684 oldal, 6999 forint.

Csepeli György

Szegény norvég gazdagok

A Gallup nemzetközi közvéleménykutató intézet kutatói összeállítottak egy szociológiai indexet, melyről úgy vélik, hogy alkalmas egy-egy ország boldogság szintjének mérésére. Az index hat összetevőből áll, ezek között ott van az egy főre eső bruttó hazai termék, a társadalmi támogatás, az egészségben eltöltött évek száma, az élet fő dilemmáiban meg tapasztalt szabadságfok, a társa-

dalmi nagylelkűség és a korrupciós szint. Norvégia folyamatosan a legboldogabb országok sorába tartozik, a múlt évben a hetedik helyre került a világ 143 országa között.

A szociológusok által mért boldogságnak azonban kevés köze van az élet mindennapjaiban megélt boldogsághoz, melyet ott találunk az emberi élet alapvető értékei között. A felvilágosodás szellemében szüle-

tett amerikai *Függetlenségi nyilatkozat* józan megállapítása szerint „minden ember egyenlőként teremtetett, az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az élethez és a szabadsághoz, valamint a jog a boldogságra való törekvésre.” A boldogság tehát nem jog, csak lehetőség.

A boldogságkutatók doyenje, Richard Easterlin állapította meg nagymintás nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményei alapján, hogy bár a gazdag országokban több a magát boldognak tartó ember, az ország további gazdagodása nem jár együtt lakói boldogságérzetének növekedésével. Hiába nő a GDP, emiatt nem lesz több boldog ember az országban.

Norvégia remek terep lehet az Easterlin-paradoxon bizonyítására. Az eredetileg szegény ország gazdagodása 1971-ben kezdődött, amikor a norvég partok közelében felfedezték a tenger alatti olajmezőket, ezek kitermelése azóta is zajlik. Az olaj eladásából származó irdatlan jövedelméből a norvég állam nem stadionokat és történelmi Disneyland-várakat és kastélyokat épített, a pénzt polgárainak jólétére fordította, és okos befektetési politikával gondoskodott arról is, hogy a magas élet-színvonal akkor is megmaradjon, ha az olajmezők valamikor kiapadnak.

Lilja Ingolfsdottir rendező-forgatókönyvíró egy norvég család gyötrelmes történéseinek terében játszódó filmje Tolsztoj nyomdokain halad, aki Alekszej Alekszandrovics Karenin felesége, Anna tragikus történetéről szóló regényét a mára szállóigévé vált mondattal kezdi, miszerint „a

boldog családok mind hasonlóak egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az”.

Tolsztoj regényének megjelenése óta persze sok víz folyt le a Néván, de tagadhatatlan, hogy a nyugati társadalmakban a nők és a férfiak közötti szerepviszonyok ma sem mondhatók kiegyensúlyozottnak. A hangsúlyok azonban időközben megváltoztak, és ezt Lilja Ingolfsdottir tökéletesen érzékeli. A forgatókönyvíró-rendező filmje két síkon működik. Az egyik sík Maria és Sigmund hibátlan dramaturgiával felépített története, mely a 101 percnyi játékidő alatt maradéktalanul leköti a néző figyelmét. A másik sík a történet létrejöttét keretező társadalmi háttér pszichológiailag hiteles érzékeltetése. A két sík megkülönböztetése azonban merő absztrakció, művészet és valóság a filmben nem válik el egymástól.

A film főszereplője Maria, akit nőisége a férfakkal szemben a vesztes oldalra sodor, jöllehet mindent megtesz annak érdekében, hogy a társadalmi érvényesülésért folytatott versenyben nőként indulva hátrányait legyűrje. Mariát akkor ismerjük meg, amikor már túl van egy sikertelen házasságon, melyből két gyermeke, egy fiú és egy már serdülőkorba jutott lány született. Nem különösebben csinos nő, csontos, magas, határozott fellépésű, viselkedési stílusa inkább férfias, mint mit nőies, már ha a férfiasságot és nőiességet a nemi sztereotípiák alapján látjuk. Maria határozottsága abban is megnyilvánul, hogy meglát és azonnal megszeret egy másik férfit, Sigmundot, akit megpillantva úgy érzi, hogy mindig is ismerte. Ez az illúzió az első látásra született sze-

relem jól ismert tünete, mely azonban csak akkor alapozza meg hosszú távon a kapcsolatot, ha kölcsönös. Sigmund cuki, mondhatnánk, nőies férfi, aki eleinte észre sem veszi az őt üldöző nőt, de Maria végül levadászsa, zsákmányul ejti.

A kapcsolat fergetegesén indul, Sigmund és Maria férj és feleség lesz. A meglévő két gyerek mellé két újabb gyerek születik. Látszólag minden rendben van, de valójában semmi sincs rendben. Maria az új házasságban is az marad, aki volt, a négy gyermek mellett karrierje befuccsol, míg Sigmund hasít. Gondos és szerető apa, aki éppen úgy szereti az első házasságból született gyerekeket, mint a sajátjait, de még csak nem is sejti, hogy Mariában gyűlik az elégedetlenség vele szemben, melynek okaival azonban ő maga sincs tisztában.

A film fontos szereplője a pszichológus, aki kísérletet tesz a szakítópróbaig eljutott házasfelek megbékítésével, de falakba ütközik, mivel Maria kizárólag férjét hibáztatja a kapcsolat megromlásáért, önmagát áldozatnak tekintve, gyengeségéből kovácsol erőt. Maria nem nyerhet, mert nem ismeri be, hogy ellenfele nem rajta kívül, hanem benne magában van, saját magát kellene legyőznie, amire azonban nem képes. Bár nem illik bele a szabvány női szerepbe, azt felrúgni sem bírja. A félszívvel vállalt női szerep által ráértékelés veszi célba, aki azonban nem veszi a lapot, ellenáll, majd úgy dönt, hogy kiszáll a játszmából, melyet Maria akarna rákényszeríteni.

A játszma ugyan a jelenben zajlik, de kiderül, hogy valójában remake,

eredetijét Maria anyja és annak férje egykor már lejátszották. Dermesztő a lány és az anya találkozása, melynek során a negyvenes éveit taposó Maria és a nyolcvan felé közelítő anyja egy szemvillanás alatt visszafiatalodva egymásra támadnak, de nem azért, mert eleve ez lett volna a szándékuk, hanem mert anya és lánya sosem tanulta meg a szeretet nyelvét. Maria a kudarcos női szerepet sértődött, frusztrált anyjától tanulta el, akinek házassága ugyanúgy zátonyra futott, mint az övé, az apa elmenekült, magára hagyva lányát, mint ahogyan lányától, amikor felnőtt, elmenekültek férjeik. A nemzedékeken áthúzódó lánc ráadásul nem szakad meg. Maria első házasságában született lánya, aki a filmen látható történet idejében már elérte a serdülőkort, nem rejti véka alá, hogy lenézi, megveti anyját, bár a film végén egy beszélgetésben Maria kísérletet tesz a megbékélésre.

A film az egzisztenciális kényszerspektől mentesült nyugati társadalmakban élő férfiak és nők között megváltozott viszony norvég esettanulmányaként is megáll. A nők felszabadulása a férfiak uralma alól a múlt század második évtizedében, az első világháború vérzivataros idején kezdődött. A frontra került férfiak helyét a munkamegosztás rendjében elfoglalva a nők pénzkeresőként önállósultak, szexuálisan felszabadultak, ha kellett, elváltak, majd újraházasodtak, ha a kedvük úgy hozta, inkább a magányt részesítették előnyben, esetleg női társat választottak. A háborúból visszatért férfiak meggyengültek, riadtan véve tudomásul, hogy nem pótolhatatlannak sem a rendszerszerű társadalmi működésekben, sem az életvilágban.

A nemek viszonyában bekövetkezett változások a férfiakat előjogaiktól megfosztva igazolni látszottak Nietzsche rosszmájú megjegyzését, miszerint a „férfi meddő nő”, akire a másik nemmel vívott párharcában passzív szerep vár. A változásokkal azonban a nők sem jártak egyértelműen jól. A reprodukció terheit továbbra is ők viselik, s az anyaság örömét, mint Maria példáján is láthattuk, a karrier vonzása kiszíktasztja.

Maria szerepét Helga Guren alakítja, akiről az első pillanattól fogva elhisszük, hogy erős és sikeres akar lenni, de ugyanakkor tudja magáról, hogy gyenge és sikertelen. A férj szerepében méltó partnere a cicás Kyrre Haugen Sydness, akit Maria zsákmányul ejtett, de megtartani már csak a képzeletében tudott. A

norvég rendező sodró, elgondolkodtató filmet alkotott, melyet Ibsen is szívesen nézne, ha élne, hiszen ő volt az, aki az elsők között vette észre a női szerep színeváltozását a nyugati társadalmakban.

A rendező-forgatókönyvíró esztetikailag és társadalomtörténetileg egyaránt érvényes filmet alkotott, mely a nemek egymás közti viszonyait fenekestül felforgató világban arra kér mindenkit, nőket, férfiakat egyaránt, hogy tanulják meg a szeretet nyelvét, amit önhibájukon kívül elfelejtettek.

Szerethető. Norvég filmdráma, 101 perc, 2024. Rendező-forgatókönyvíró: **Lilja Ingolfssdottir**. Operatőr: **Oystein Mamen, Tor Edvin Eliassen**. Szereplők: **Helga Guren, Kyrre Haugen Sydness, Oddgeir Thune, Heidi Gjermundsen**.

113

Csengery Kristóf

Színek estéje

Nilván nemigen készültek felmérések arról, ki mennyire tekinti lerágott csontnak a magyar közízlés hagyományos idegenkedését a francia kultúráról, s arról sem, hogy vajon ez a tartózkodó alapállás a művészet minden területén érvényesül(t)-e. Talán nem mindegyiken: a francia filmeket mindig is szerette a magyar közönség (a fiatal Szabó István néhány jelentős műve meg sem születhetett volna a nouvelle vague nélkül), a francia impresszionista festőket pedig még azok is a kedvenceik közé sorolják, akik amúgy nem különösebben érzéke-

nyek a képzőművészet iránt, egyszerűen azért, mert jó a szemet legeltetni a képeiken. De már a francia irodalommal s kivált a költészettel alighanem más a helyzet: értelmiségi beszélgetésekben kevesen hozták szóba az elmúlt ötven évben Hugo, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud vagy pláne Claudel, Supervielle, Valéry, Cocteau műveit. Ha valaki mégis ezt tette, a háta mögött alighanem sznobnak bélyegezték.

A zene területén kétségtelenül érvényesült és ma is érvényesül bizonyos tartózkodó befogadói magatartás. En-

nek okai éppúgy többretegűek, mint ahogyan a feloldására tett kísérletek is több fázisban zajlottak és zajlanak. Az okok közül kettőt érdemes említeni, egyik banálisabb, mint a másik: az első a több évszázados Habsburg-uralom, amely az egész magyar művelődés (sőt egyszerűen szólva: az ország) alapvetően németes orientációját eredményezte. A második ok Trianon traumája és az ehhez kapcsolódó frankofóbia. De megfigyelhetők a magyar művészetbefogadás által preferált gesztusokkal és kifejezőmódokkal kapcsolatos, mélyebben gyökerező vonzódások és averziók is: a magyar zenei közízlés könnyen megértette és elfogadta a német és olasz barokkot, de a francia barokk zeneszerzők, Lully, Charpentier, Couperin, Rameau és mások grandeurjével, erősen formalizált gesztusvilágával és teatralitásával soha nem tudott mit kezdeni. Hasonlóképpen a német romantika mindig is jobban „feküdt” a magyaroknak, mint a francia: nekünk Schumann és Brahms inkább kellett, mint Berlioz és Gounod.

A feloldás? Az erre irányuló próbálkozások többfázisúak voltak – és a múlt idő nem is teljesen jogos, hiszen a legutóbbi kísérlet jelenleg is zajlik. Először Kodály és Bartók Debussy iránti lelkesedése tört jeget, őket követte Lajtha László erős francia orientációja. Kocsis Zoltán nagy szerelmese volt Debussy zenéjének, és csodálatát mind zongoraművészként, mind a Nemzeti Filharmonikusok zeneigazgatójaként kifejezésre juttatta. Időrendben ehhez a preferenciához kapcsolódik (és már a mához vezet el) az a rengeteg eredmény, amelyet Vashegyi György előbb harminc éven át a Purcell Kórus és az Orfeo Zenekar élén ért el a francia barokk repertoár

– legfőképp Rameau – elfogadtatása terén, és amelyet ma is gyarapít a Nemzeti Filharmonikusok főzeneigazgatójaként, itt azonban jelenleg elsősorban a francia romantikus zenére és operairodalomra koncentrálva.

Ravel ügyében soha senkinek nem kellett Magyarországon jeget törnie. Vajon miért nem? Nem volt elégé francia? Olyan nagyon számítottak az anyai ágon meglévő baszk gyökerek? Vagy a közönség kezdettől megérezte zenéjében, hogy ez a stílus nemcsak és nem egyszerűen Debussy impresszionizmusának folytatása, sokkal nyersebb hangok is megszólalnak benne, részben Stravinsky, részben a jazz, részben bizonyos népzene hatása következtében? Mindenesetre Ravel zenéjének befogadásával, úgy tapasztalhattuk, a magyar közönségnek soha nem volt gondja. Ezt persze kapcsolódások is segítették: Ravelre kétségkívül hatott Liszt, értette és értékelte Bartókot, egyik leghatásosabb művét, a *Tzigane*-t pedig a kiváló magyar hegedűművésznőnek, Arányi Jellynek komponálta. (Ha már a hatásnál tartunk: Ravel zeneszerzői termésében sok az olyan hatásos mű, amely garantálja a kasszasikert: *Tzigane*, *Boléro*, *La Valse*, *Daphnisz és Chloé*, *Pavane egy infánsnő halálára*, *Egy kiállítás képei*. Az utóbbiból az Emerson, Lake & Palmer trió biztosan nem készített volna prog rock feldolgozást, ha csak Muszorgszkij eredetije létezik; kellett, hogy Ravel hangszerelése popularizálja a ciklust.)

Március 7-én volt a zeneszerző születésének 150. évfordulója. Ebből az alkalomból hangversenyt adott a Zeneakadémián a MÁV Szimfonikus Zenekar, egyrészt a zeneszerző legnépszerűbb műveire, másrészt a színekre

összpontosítva. Megszólt a *Lúdanyó meséi* zenekari változata, amelyben a lágy pasztellárnyalatok uralkodnak némi egzotikummal fűszerezve, hallhattuk a *G-dúr zongoraversenyt*, amelynek humorát, iróniáját, szarkazmusát (és néha szemtelenségét) sokkal nyersebb-élesebb, olykor vadabb hangzások hordozzák, és végül a szünet után felhangzott minden idők egyik legváltozatosabb hangszerelésű partitúrája, az *Egy kiállítás képei*, Muszorgszkij zongoraciklusának Ravel által készített zenekari változata.

Mint mindenki, e sorok írója is nagyon szereti Ravelt (akit talán nem is lehet nem szeretni), mégsem a zeneszerző és legkevesbé sem az évforduló miatt mentem el erre a koncertre, sőt, még csak nem is a zongoraverseny szólistája, Ránki Dezső volt a legfőbb vonzerő (bár mindig ünnep az ő senki máséhoz nem hasonlíthatóan tiszta, jelentőségteljes és nemes játékát hallani). A legfőbb vonzerő a karmester, Maxim Rysanov volt. Az ukrán-brit muzsikos közismerten brácsaművész, e minőségében – nem túlzás – a földkerekség egyik legjobbjá, pár hónapja módom is volt a *Mozgó Világ* hasábjain beszámolni játékáról. Mivel tapasztalatból tudtam (a Nemzeti Filharmonikusok egy néhány évvel ezelőtti, általa vezényelt koncertjének élménye alapján), hogy karmesterként is nagyszerű munkát végez, most arról is szerettem volna hírt adni, hogy a világklasszis brácsás egyszersmind osztályon felüli dirigens is.

Sokszor tapasztaltam, hogy a vonós muzsikusból lett karmesterek nemcsak sokan vannak, de kiváló dirigenseket is találunk soraikban. Nem mindig feddhetetlenül professzionista az ütéstechnikájuk és általában a mozdulatkészletük, de tudják, milyen

instrukciókat kell adni egy olyan zenésztestetnek, amelynek gerincét a vonóskar alkotja. Ezzel bizonyára Rysanov is tökéletesen tisztában van, de az is szembeötlő, hogy manuális technikája abszolút szakszerű és pontos, mentes a legcsekélyebb műkedvelő jellegtől is, mindenestől profeszszionista. Feszesen üt, lényegre törők az információi, részletgazdagon vezénnyel, ösztönzőn karakterizál, és ami a legfontosabb: minden megmozdulásával a muzsikusokat segíti. Biztos vagyok abban, hogy ha megkérdeznének egy zenekari tagot, könnyű-e a keze alatt játszani, igent mondana. Ez a pontosság és szakszerűség azonban egyáltalán nem teszi a dirigálását szárazzá, mert ez a vezénylés telis-tele van szuggesztivitással, energiával, érzelmekkel és indulatokkal. Vagyis a két fontos erény nem oltja ki egymást: sem a szakmaiság nem uralkodik el, és nem teszi szárazzá a vezénylési stílust, sem a lendület és indulat nem ragadja el a művészt, és nem akadályozza az intellektuális kontroll működését.

A MÁV Szimfonikus Zenekar mindvégig érzékelhetően nagy kedvvel, legjobb formáját nyújtva működött együtt Rysanovval, s a közös munka eredményeként a koncerten kiváló előadások születtek. A *Lúdanyó meséi* tételeiben kezdettől meghatározó volt a játékosság, az egymásba áttűnő tónusok puhasága, a zenélés elbeszélő, máskor a hallgatói fantázia vásznára képeket vetítő kreativitása, sok érzékeny árnyalattal, különleges keverékszínekkel, lágy pianókkal és általában érzékeny dinamikai kidolgozással. Ravel *G-dúr zongoraversenyében* a zenekar Ránki alkalmazkodó partnereként a saroktételekben teret engedett a dinamizmusnak, ér-

vényesítve a zene örökmozgó jellegét, a hangszerelés számos – néha a szó szoros értelmében – csattanós ötletét, a jazzes hatásokat befogadó komponálásmód sok harsányságát, a Stravinsky-inspirációra utaló részletek vásári karakterét. A két mozgalmas szélső tétel között pedig a lassú középtételben a kísérő együttes megteremtette a zongora bensőséges mozaik monológjának bársonyosan képlékeny hangzású hátterét. A második részben azután Muszorgszkij *Egy kiállítás képei* című ciklusában azt tanulhattuk meg Rysanovtól, milyen az, amikor egy karmester úgy fedezi fel egy briliánsan hangszerelt partitúra különlegesebbnél különlegesebb színeit, hogy keze alatt a tónusok és árnyalatok mind-mind karakterekké változnak.

Ránki Dezső zongorázása a verseny-műben egyszerre volt elegáns és dinamikus, feszes és karaktergazdag, rugalmas és hangsúlyokban bővelkedő. A saroktételekben pergő ritmussal, kristályos billentéssel, sok ütőhangszeres effektussal játszott, úgy érvé-

nyesítve a zene sodró dinamizmusát, hogy közben érzékeltetni tudta azt a pezsgő tárgyilagosságot is, amelyet ez a két gyors tétel a játékostól megkövetel. A költői lassú tétel, mint minden értő és ihletett előadásban, az ő tolmácsolásában is a magányos kontempláció szigeteként hatott, evidenciaként érvényesítve a zene klaszszikus jellegzetességeit. Akik sokszor hallották Ránkit koncerten, tudják, hogy fegyelmezetten fogadja az ünneplést, ritkán játszik ráadást. Ez alkalommal mégis adakozó kedvében volt, és a Ravel-versenymű után még egyszer a hangszerhez ült. Nem Ravel-művet választott, hanem Lisztet: a *Sancta Dorotheát*, amely faktúrájának kifinomultságával és azzal az áttetsző hangzással, amellyel a zongoraművész megszólaltatta, a raveli zongoramuzsika szerves előzményeként hatott.

A MÁV Szimfonikus Zenekar hangversenye Maurice Ravel születésének 150. évfordulóján. Vezényelt **Maxim Rysanov**, zongorán közreműködött **Ránki Dezső**.

Stuber Andrea

A fiúság vására

Florian Zeller – aki csak névrokona Zeller Juli mindenescselédnek Molnár Ferenc *Liliomából* – megbecsült kortárs francia író, forgatókönyvíró és már filmrendező is. Magyarul először 2007-ben találkozhattunk művével, amikor kiadták a *Letehetetlen szerető*k című regényét. Zeller színpadi debütálása nálunk a MÜSZI – Művelő-

dési Szint csoporthoz köthető, amely 2014-ben Szemetes Botond rendezésében mutatta be *A másik* című darabot. Szélesebb nézői körben az ismerkedés Gáspár Ildikó révén zajlott, aki 2015-ben a Belvárosi Színházban vitte színre *Az apát*. Ez az a színdarab, amelyből a szerző maga rendezett több Oscar-díjjal jutalmazott filmet,

az Alzheimer-kóros címszereplőt játszó Anthony Hopkinsszal és a lányát alakító Olivia Colmannel. A 2020-as év e nagy filmsikere kelthette fel az érdeklődést az alapmű iránt, amelyet azóta műsorra tűztek a Pesti Színházban, Veszprémben, Kaposváron és Csíkszeredában.

Logikus (teremtési) sorrendben követte *Az apát* ebben az évadban *Az anya* magyarországi bemutatója, amelyet az üzbég származású Talgat Batalov rendezett a Karinthy Színház és a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata koprodukciójaként. Ezután következett az Oláh Krisztina fordította *A fiú* premierje a dunaújvárosi Bartók Kamaraszínházban. Erről vagyok beszámoló most, miután egy esős márciusi vasárnap délután megtekintettem harmadháznyi néző társaságában.

A fiút a 2018-as, Molière-díjra érdemesített párizsi ősbemutatója óta számos országban adták elő. Az író ebből az anyagból is készített filmet, a darabot angolra fordító Christopher Hampton közreműködésével erősítve és amerikaivá téve a forgatókönyvet. Ez a 2022-es mozi díjakhoz nem jutott, csak jelölésekhez, az apát játszó Hugh Jackman révén. Florian Zeller mindenesetre olyan alkotó, aki afféle hídember a film és a színház között. Tetszőlegesen váltja egyik műfajt a másikra, oda vagy vissza forgatva tárgyát. Színpadi műveit szívesen látja el az alkotói szándékát kifejező, biztatónak ható műfaji megjelölésekkel – mint például: „keserves bohózat” vagy „fekete komédia” –, de érdekes módon ezeket az eddigi magyar bemutatók vajmi kevésbé tükrözték. (Lehet, hogy talán azok az előadások igen, amiket nem láttam.) A Karinthy Színházban játszott *Az anya* épp

úgy – vagy ha nem is épp úgy, hanem kicsit misztikusabbnak vagy rejtélyesebbnek hatva – melodrájának mutatkozik, mint a dunaújvárosi *A fiú*.

Florian Zeller írói világában alighanem az a vonzó a színházak és a közönség számára, hogy darabjai családi gondokkal foglalkoznak. Ezek hatása alól a nézők nehezen tudják kivonni magukat, mert a szívük összeszorulása pontosan jelzi, hogy bármelyiküknek támadhatnak a szereplőkéhez hasonló nehézségei. Idős, beteg szülő. A gyerekek kirepülése után az örökké dolgozó férj mellett magára maradt feleség, anya. A súlyosan problémás kamaszfiú. A magyarul megismert Zeller-művek között üdítő kivételnek mondható a *Házassági leckék kezdőknek és haladóknak*, amelyet nem véletlenül a szórakoztató profilú Centrál Színház játszik nagy sikerrel sok éve.

A dunaújvárosi *A fiút* jegyző Dicső Dániel eddigi rendezői munkái túlnyomórészt a Rózsavölgyi Szalonban születtek. Társalgásinak mondható, kamara jellegű, kortársi szalonvígjátékot, kis személyzetű romkomot, szerény igényű, szolid bulvárdarabokat rendezett a belvárosi játszóhelyen. Ez irányú működéséből arra következtethetünk, hogy a színészvezetésben minden bizonnal tapasztalt. Florian Zeller darabjánál azonban ennél többre lenne szükség, mivel a mű hagy maga után kívánnivalót. Filmfeldolgozás esetében persze jelentős segítség lehet a kamera, a tágabb képi perspektíva vagy ellenkezőleg: a premier plán nyújtotta érzékletesség. Hogy egyebet ne mondjak, például a szóba kerülő emlékek megjelenítésének lehetősége. A színpadon azonban nincs más, mint a szöveg, a jelenetek ereje, a figurák motivációjának, jelle-

mének, érzéseinek komplexitása. Röviden: a megírtságuk foka. Márpedig a Bartók Színház előadásában a dráma hősei egydimenziósak. Dialógusaikban általában közhelyek hangoznak el. (Mi lesz így belőled? Ha nem mondasz semmit, nem tudok segíteni – így az apa. Úgy érzem, agyonnyom az élet – így a gyerek.) Természetesen tekinthetjük a szerző társadalomkritikus mondandójának, hogy az emberi kapcsolatok kiürültek, és már csak közhelyek révén vagyunk képesek kommunikálni egymással. De közhelyesen kifejezni az általános közhelyességet színházban eléggé kontraproduktív eljárás.

Áll a színpadon két modern, kerekded vonalakkal felrajzolt, gyengéden pasztellszínű lakásbelső (látványtervező: Rákay Tamás). A bal oldali inkább kékes, a jobb oldali inkább sárgás. Az egyik Pierre (Marton Róbert) otthona, ahol második feleségével, Sofiával (Holecskó Orsolya) és néhány hónapos csecsemőjükkel él. A másikban lakik az elhagyott asszony (Györgyi Anna) és a válási árva, a 17 éves Nicolas (Csiby Gergely). A két terület között akad átjárás. Időben is, térben is elmosódnak a (telek)határok. Előfordul, hogy miután a fiúgyermek indulatosan szétdúlja mindkét helyszínt, a zenés jelenetváltásban a két asszony együtt tesz rendet.

A történet avval kezdődik, hogy a kétségbeesett anya becsönget volt férjéhez, mert kiderült, hogy a gyermek hónapok óta kerüli az iskolát. Ő már egyszerűen nem tud mit kezdeni vele. (Györgyi Annának körülbelül annyi vonás jut, hogy sírékony. Majd minden jelenetben elsírja magát. És amikor azt meséli, hogy a fia szinte gyűlölettel néz rá, akkor a gyűlölet

szót olyan hangsúlyos gyűlölettel mondja ki, hogy azt a gyűlöletet igazán gyűlöletnek kell értenünk.) Az elfoglalt jogász férj pedig – más választása nem lévén – magához veszi a fiút, részint természetes apai kötelességből, részint jogos lelkiismeretfurdalásból, büntudatból kifolyólag. (Itt jegyzem meg, hogy Florian Zeller a maga Apa-Anya-Fiú trilógiáját haladéktalanul kiegészíthetné A második feleség drámájával. Esetünkben ugyanis Sofiával foglalkozik a legkevesbé, jóllehet alighanem az ő helyzete a legnehezebb: folyton távol lévő férjjel, alvásproblémás kisbabával és a pluszban kapott, nehezen kezelhető tinédzserrel.)

Sajnos az apai erőfeszítés, a mostohaanyai igyekezet, a környezet- és családváltás nem hozza meg a kívánt eredményt. Nicolas itt sem találja a helyét – ezt konkrétan is ábrázolják: Csiby Gergely a lakásbelső mögött felépített, természetesnek látszani nem kívánó kertben szó szerint keresi a helyét forgolódva. Az esemény-sorozat szülői-nevelői-gondviselői kudarcba és tragédiába torkollik. (Amit Florian Zeller írói trükkel megbolondít kicsit a végén.) A cselekményről ugyan nem árulkodik előre a szerző, az előadás azonban végig sugallja a címszereplő baljós végzetét. Nincsenek fordulatok, nincsenek titkok, minden kiszámíthatóan és kikerülhetetlenül zajlik. Nem mintha fátumnak hatna, amit látunk, inkább csak így alakul, hogy meglepetés nem ér bennünket. Részint azért, mert Csiby Gergely Nicolas-alakításában a leg hangsúlyosabbnak a figura elszánt reménytelensége tűnik. Kapucnis pulcsija kenguruzsebébe szorítja ökleit, s az egész viselkedése valami csöndes alamusziséget sejtet. Egy pillanatilag

sem látszik elbizonytalanodni abban, hogy nincs kiút számára. Az édesanyja, Györgyi Anna sírásaiban az aggodalom mellett a megkönnyebbülés könnyei is hullanak olykor. Holecskó Orsolya Sofája legtöbbször jelentősegteljesen és óvatosan hallgat. Ha kimondja, hogy a fiúval valami nem stimmel – abban a jelenetben, amikor elhárítja, hogy a bébiszitternek ajánlkozó Nicolas vigyázzon a kis féltestvérére –, akkor azt sem a gyermek, sem az apja nem fogja megbocsátani neki soha.

A legsúlyosabb teher az apát játszó Marton Róbertre hárul. Ő van a legtöbbet színén, anélkül, hogy a bonyolultabb, mélyebb színészi munkához az írótól és a rendezőtől érdemi támaszt kapott volna. Negyvenhét éves, igazi férfiszínész alkatú színész. Amióta Vidnyánszky Attila érkezésekor távozott a Nemzeti Színházból, azóta társulathoz nem tartozik, ritkán látni színpadon. Lehet, hogy folyamatosabban kondicio-

nált színész többre juthatna evvel a hézagos, vázlatos szereppel. Ott van azért Marton Róbert, odateszi magát, helyenként markánsnak is mutatkozik. A darab vége felé nagyon szépen tud nézni a fiára, amikor képzeletben büszke rá. Ez a pillanat, ez a rafinálnak és költőinek szánt, becsapós álmegoldás mindenesetre hat a közönségre, erősíti az empátiát. Az előadás végi csendet a nézőtéren némi szipogás és orrfúvás kíséri. Felhangzik a harmadház hosszú, lelkes tapsa. Szereti a közönség, ha érzelmeket árulnak neki a színpadról. Akár olcsón adják, akár drágán – szívesen veszi.

A fiú. A dunaújvárosi Bartók Kamaraszínház előadása. Író: **Florian Zeller.** Fordító: **Oláh Krisztina.** Dramaturg: **Hárs Anna.** Szereplők: **Marton Róbert, Györgyi Anna, Holecskó Orsolya, Csiby Gergely, Kiss Attila, Bágyi Márton.** Látványtervező: **Rákay Tamás.** Zene: **Bánki Mihály.** Rendező: **Dicső Dániel.**

119

Vadas József

Nyugat a Nyugatiban

Jó fél évig tartó felújítását követően újra megnyílt ősszel a Nyugati pályaudvar jobb (egykori indulási) oldalán, a csarnok melletti önálló éttermi pavilonban a McDonald's. Önmagában az esemény nem érdemelne különösebb figyelmet, noha nem egyszerű tatarozás történt, hanem alapos átfazonírozás. Korszerűsítették a megjelenését, némiképp még – üzleti nyelven szólva – a profilján is módosítottak azzal, hogy minden

péntek és szombat éjjel fényfestéssel és DJ-s közreműködéssel kísért éjszakai zenés szórakozóhely lett belőle a hangzatos Nyugati Lounge néven. Ez sem falrengető változás, persze, hiszen alig van olyan ország Európában, ahol a cégnek ne volna képviselte. Folyamatos terjeszkedése nyomán száztizennyolc országban rendelkezik Magyarországon, a nagyvárosok mellett immár a szegényebb vidékekre is kiterjeszkedve.

Csakhowy nem akármilyen helyről van szó, mivel a Nyugatiban maga a Nyugat jelent meg a rendszerváltáskor. Egy kis Amerika, ahogyan a múltját legalaposabban feldolgozó *Válasz Online* szakírója, Zsuppán András fogalmazott szemléletesen. A cég logójaként az arany M betű az államszocializmust felváltó új világ jelképe lett nálunk. Korántsem az egyedüli persze, gondoljunk csak az 1984-ben nyílt Skála Metróra, amely történetesen éppen a szomszédságában létesült az akkor még Marx nevét viselő téren. Modern bevásárlóközpontként egy csapásra véget vetett a Corvin Áruház szocializmusban is rendíthetetlen egyeduralmának éppen akkor, amikor a hajdan nagy hírű étterem olyannyira elhasználódott, hogy az üzemeltető Utasellátó Vállalat bezárni kényszerült. Míg a Gorenje hűtőszekrényért, hogy az időközben nálunk is berendezkedett piacgazdaság egy másik korabeli ikonikus darabját említsem, autóba kellett ülni, és azt a csomagtartóra kötözve Ausztriából hazatérőgerolni, a nemzetközi hamburgerhálózat idejött Magyarországra. Az első McDonald's üzlet a belvárosi Régiposta utcában nyílt meg 1988 tavaszán. Olcsónak egyáltalán nem volt mondható a korabeli hazai jövedelmi viszonyok közepette, a kínálata is szokatlan lehetett az egészen másfajta étrendhez szokott magyar publikumnak. Csaknem tízezres napi vevőjével mégis minden előzetes számítást sokszorosán felülmúló forgalmat produkált, világosan jelezve, hogy az emberek másik világra vágnak, mint amiben addig éltek. Elementáris óhajuk teljesült tehát szimbolikus értelemben azzal, hogy az 1877-ben átadott Nyuga-

ti pályaudvar akkor már több mint százesztendősz múltira visszatekintő patinás vendéglátó-pavilonjában éppen az első szabad választás második fordulóját néhány nappal követve, 1990. április 13-án nyílt meg ez a mind a mai napig népszerű és sikeres üzlet.

Lépcső visz a bejárathoz, majd innen, a kis épület sűrű gyalogosforgalomtól (az utca zajától is) megkímélt nyaktagjának előteréből érkezünk abba a hatalmas térbe, amelynek valódi arányai első pillanatban nem is nagyon érvényesülnek a három szintre tagolt belsőben. A vendéget az érintőképernyős kioszkok (képes megrendelőablók) hovatovább nálunk is megszokott sora fogadja a kávézós büfé mögött. Dél van, az asztalok körül olyannyira tele a zsöllye a már étkezőkkel és a még megrendelésükre várakozókkal, hogy időbe telik, amíg érzékelhetővé válik az átadópuhl mindkét oldalán a lépcső, amely a még nagyobb területű, de egyelőre nem látható galériára vezet egy rejtélyesen monslruózu szerkezet takarásában. Oda igyekezve derül ki, hogy az üvegfall mögött végtelenített futószalagon érkeznek az alagsori konyhából az ennivalók. Fölötte viszont rögtön szembetűnő e chaplini iparesztétika látványát megkoronázó mezzanin a magasban, ugyancsak tele vendéggel. Ez már nem az a harsogó McDonald's, amellyel kispénzü turistaként kötöttem ismeretséget egykoron; az ezredvég nemzedékének ízlésvilágához igazodó dizájnját egy ausztrál cég tervezte. Innen a berendezés korábbiaknál intellektuálisabb igényszintje a természetes anyagok (bőr, fa, üveg és réz) dominanciájával, a kényelmes bőrbútorok (fotelok és az előtér méretes szófája),

illetve a finom paravánok jóvoltából. Az itteni elődjétől is lényegesen különbözik, noha abban, töredelmesen bevallom, belvárosi lakos létemre sosem jártam. Csupán olvasmányaimból tudom, hogy az ugyancsak közeli, a Szent István körúton működő Finta Stúdió szállodaberendezésre specializálódott munkatársa, Herrer Cézár tervezte. Miként a róla készült színes fotók mutatják, a pályaudvar öntöttvas szerkezetének égkék színében villogó lámpaestek és a sárga búrák fényében virító örökzöldek segítségével boksokra szabdalta a teret; ekként lett a szocializmus kori „sörszagú restiből” a krónikás Acsay Judit szavaival „bálterem, télikert és operettszínpad impozáns keveréke”.

A belsőépítész a múlt századfordulós architektúrához szerencsére nem nyúlt, azt ránk maradt formájában híven megtartotta, ugyanakkor fel sem vetődött benne az egykori miliő időközben tönkrement részleteinek visszaállítása. Igényes kortársi megoldásaival inkább csak a belső hajdani rangjához próbált igazodni. Az akkoriban kulmináló posztmodern jegyében ezért festette feltűnősen elevenre a betétes mezőket, a padlatot pedig konyharuhamintás kövezettel burkolta. Nem kis részben ez az attraktív megjelenés indokolta egy évtizeddel később azt a korrekciót, amely a falak koloritjának lecsendesítésével és az extravagáns berendezés csillapításával egyúttal az eredeti elegáns feelinghez közelítette a belsőt. A mostani átalakítás kimondva, kimondatlanul ebben a szellemben folytatódott – mindenekelőtt a pilaszterek ismét márványos felületével, valamint a helyiség századfordulós hideg kékes-szürke színvilágával. Jól illeszked-

nek hozzájuk a bézs-barna árnyalataiban készült, minden historizáló attitűdtől mentes modern bútorok. Az étterem történetét akkurátusan megelevenítő kollégám ugyanakkor okkal tette szóvá, hogy a közel kétmilliárdos felújítás során sajnálatos módon nem került sor Scholtz Róbert neoreneszánsz fali ornamenseinek rekonstrukciójára, holott Lotz Károly közvetlen munkatársának mintáit elővarázsolni nem lett volna lehetetlen feladat Klösz Györgynek a komplexum megnyitását közvetlenül követően készült fényképei alapján. Márpedig ez a már a két háború között sem látható díszítőfestés mutatja (szemléltethette volna) talán a leglátványosabban, hogy esztétikai értelemben a pavilon eredetileg is nyugati minőségű volt. Egy bécsi iroda – személy szerint Auguste de Serres – tervezte az úri közönség, magyarán az első és másodosztályon utazók számára. Hogy az ételszag ne zavarja az előkelőségeket, a konyhát az alagsorba száműzte, így méreteinél fogva az osztatlan tér már önmagában reprezentatív benyomást keltett. Tágabb környezete is méltó volt ehhez a nagyvonalú eleganciájához; az oldaláról nyíló és újfent ismét létező szabadtéri kerthelyiséggel, amely tavasztól – ahogy az idő jobbra fordul – nyilván újra fogadóképz. Egykor szerves része volt a kovácsoltvas kerítéssel övezett díszes parknak, végén a királyi pavilonnal. Nem azonos a néhány éve felújított királyi váróval, amely neobarokk minikastély a másik oldalon. Vele ellentétben itt semmi nem utal a múltra; tisztos rendben tartott kormányhivatal működik neutrális falai között, nem kell tehát aggódnunk a sorsa miatt.

Annak idején a pályaudvar és abban a korabeli magyar vasút high tech-jéhez, végső soron arisztokrata utasaihoz igazodott természetesen az étkezőpavilon is osztályon felülinek mondható működtetésével. Az impozáns vendéglőnek ugyanis ismert séfek voltak a bérloí; történetének ezeket a vonatkozásait azonban outsiderként nem részletezném, meghagyom a gasztronómiai kultúra olyan kiváló kutatóinak, mint Saly Noémi vagy Váncsa István. Csupán annyit tennék hozzá, hogy a húszas évek derekától az államosításig Démusz János vezette a céget, akit nem utolsósorban Németh László tett széles körben halhatatlanná azzal, hogy a lányát vette feleségül. A tömegétkeztetés ebben a bő fél évszázadban akkor még minden értelemben alsóbb szintre szorult a csarnokból megközelíthető pincében egy harmadosztályú étteremmel, utóbb sörözővel, illetve az onnan az alagsorba vezető söntéssel a pár nép számára. Mondanom se kell, hogy ez az osztálytagozódás a háború utáni rendszerváltással megszűnt, a Nyugatnak így egyszerre több étterme is lett, míg nem a Hangulatra keresztelt étkezdét végül KISZ-klubbá nem alakították. Mint annyi más értékes örökség, magától értetődően a volt Démusz sem tudta megőrizni az épülethez méltó régi rangját; műszaki állapota idővel olyannyira leromlott, hogy fenntartóinak nem maradt más választásuk, mint lakatot tenni az üzlet ajtajára. A rendszerváltó kelet-európai régióra is szemet vető McDonald's tehát a nyolcvanas évek végén a régi rend benuháztatását kihasználva a lehető legjobb pillanatban élt a hirtelen kínálkozó kedvező lehetőséggel, amikor megszerezte

ezt a potenciálisan rendkívül értékes ingatlant. Nem a hajdan elegáns étterem imázsát kívánta újrafényezni; nálunk is a tömegétkeztetés huszadik századi képviselőjeként jelent meg és építette ki hálózatát. Csak éppen a szocializmus évtizedeiben megszokottnál lényegesen vonzóbb feltételeket teremtett hozzá. Mind közvetlen környezetének, mind szolgáltatásainak addig nálunk elképzelhetetlenül flott minőségével vált hamarosan közkedvelté. Népszerűségéből azóta sem veszített; még csak a mostani felújítás sem volt szükséges ahhoz, hogy megtartsa vonzerejét, mert szomszédságában az állami fenntartásban maradt vasút színvonala viszont évről évre látványosan romlott, romlik továbbra is. Botrányosan kritikus állapotának tüneteiről szinte naponta értesülhetünk a műszaki hibák, balesetek, késések folyamatosan érkező híreinek jóvoltából, a nyáron fullasztóan meleg, télen zimankós szerelvények sanyarú illemhelyeiről meg közvetlen tapasztalataink lehetnek.

Közben – nem feledkezhetünk meg róla – változott a színpadkép. Nem is egyszer. 2020 májusában megkezdődött és nagyjából két évvel ezelőtt befejeződött az Eiffel-iroda által tervezett és épített pályaudvari csarnok rekonstrukciója. Az öntöttvas elemek csillogása és a rendbe tett nyers téglahomlokzat sem feledtetheti azonban, hogy a műemlék szerkezet állagmegóvásával egyúttal az életvédelmet is szolgáló tatarozás csupán ráncfelvarrásnak minősül. Nem az épület, hanem a vasút szempontjából. Csak szembesítenünk kell azzal a pályázattal, amelyet a Nyugati pályaudvar jövőjéről írtak ki 2021 őszén a Budapest és agglomeráció

rációjának összehangolt közlekedés-fejlesztésére hivatott, európai uniós forrásokhoz kapcsolódó projekt keretében. Hiába volt nagy az érdeklődés (a jelentkezők körét szűkíteni kellett), és hirdettek egy év múlva már győztest is, optimizmusunk korainak bizonyult a brit Grimshaw Architects és négy díjazott társának koncepciózus tervei láttán. Vonzó jövőképet rajzoltak ugyan azzal, hogy összeköttetést teremtenek a Duna alá javasolt vasúti alagút révén a rothadó épületével már jó ideje felújításért esedező Kelenföld és a Nyugati között úgy, hogy közben a Széll Kálmán téri metróra is át lehessen szállni. Elképzeléseik szerint az érkező (részben föld alatti) járatoknak a Nagykörúttól jóval távolabbra tolva új fogadócsarnok létesült volna, Rákosrendező funkcióit is átvéve, hogy mini-Dubaj helyett Angyalföld és Zugló között kertes lakóövezet létesülhessen, a műemléki Eiffel-csarnokban pedig boltokkal, kávézókkal,

éttermekkel berendezkedő új városi köztér. Reménykedni lehetett abban is, hogy ráadásként a Kádár kori felüljáróval megbuherált Nyugati tér szintén európai nagyvároshoz méltó arculatot kap. Ebben a perspektívában aztán nyilvánvalóan újra napirendre került volna a gyorsbűfé pozíciója és egy esetleges luxusétterem ismét aktuális víziója egykori helyén. Csakhogy a kormányzat a „háborús helyzet” rá háruló kötelezettségeire hivatkozva 2023. január 17-i határozatával kihátrált ebből a jövőorientált és értékrendjében is verbeli nyugati projektből, mivel nem kívánt együttműködni Brüsszellel. Egyelőre marad tehát nekünk a nagyviláginak csak helyelközzel mondható McDonald’s.

A felújított McDonald’s a Nyugati étkezőpavilonjában. Tervező: **Landini Architects**, magyar partnere **Sass Géza**.

123

Mélyi József

Sokaság, kettősség, egyneműség

Körbejárva Vojnich Erzsébet és Szűts Miklós műveinek nagyszabású tárlatán a Godot Intézetben maga a kiállítás modern alapeszméje, illetve annak eredendő problémája furakodhat a néző gondolatai közé. Nem az a régi nagy kérdés, amit Georg Simmel már 1890-ben felvetett, miszerint a műveket egymás mellé soroló művészeti kiállítások túldimenzionáltak, és így túlterhelhetik nézőiket. Ebben

az esetben erről szó sincs, a látogató inkább örül, hogy egy megfelelő méretű térben, gondosan rendezetten láthatja két kiemelkedő festő munkáit. Nem, a problémát inkább valóban a „többszöriség” okozhatja. Hogy a néző a sokaságtól mintha nem láthatna rá igazán az egyes képre; mintha minden motívumot, minden színfoltot, minden egyes térillúziót csak a megelőző és következő képek

összefüggésében szemlélhetne. Nincs ezzel semmilyen probléma persze, több mint száz éve ez a kiállítás mint olyan egyik lényege, mégis, ebben az esetben különösen erős lehet a vágy az egyetlen képre vagy pusztán egy képparra. Elképzelhetnénk egy nagy termet – mondjuk a Godot egyik belső terét – ahová üres falak között sétálva juthatunk be, és bent csak egy-egy Szüts- és Vojnich-kép található, egymással szemben. Nem is a megvalósíthatóság érdekes ebben, hanem az elképzelhetőség.

Mint ahogy Szüts és Vojnich festői terei is elképzelhetőek, de mindig fiktívek; ez az egyik közös vonásuk, festői gondolkodásuk ebben egyenmű. De a kettősség is ugyanennyire tapintható már a képzelet tekintetében is: Szüts mintha mindig kifelé pillantana; az elmúlt két évtizedben munkásságára sokkal inkább jellemzőek voltak a nagyvonalú tájak leképezései, míg Vojnich munkáiban szinte minden a belső, zárt térre koncentrálódik. Ha másfelől nézzük, kettősségük megint össze is ér, hiszen mélyebb értelemben a külső tájak és a belső terek egyaránt a belső összefüggések felé mutatnak, s ugyanígy mindkettejükre jellemző az ismerőség és az ismeretlenség ellentétjainak vagy inkább egymásba hajlásainak felmutatása, a megismerés lehetőségének és lehetetlenségének képi megjelenítése.

Nehéz kettéválasztani a két életművet. Főként azért, mert évtizedek óta leggyakrabban együtt bukkan fel a nevük, maguk is többször rendeztek közös kiállításokat, s erős maradt a művészettörténeti összefonódás Szüts Miklós egy évvel ezelőtt bekövetkezett halála után is. Sőt, talán Szüts hiányának megmutatkozásával

még inkább kidomborodik a két festői nézőpont hasonlósága vagy inkább komplementer jellege. Ha nagyon távolra emeljük el a művészettörténeti értelmezéstől a nézőpontunkat, akkor láthatjuk a kiállított műveket akár tisztán az élet és a halál összefüggései felől. Paradox módon Szüts műveiben sokkal erősebbnek látszik így az élethez kötődés, Vojnich festményei most még inkább halálképeknek tűnnek.

Sokfelől nézhetjük a két festő műveit (akár a vászon felfeszítésének alapvető különbsége is lehet mérvadó), s ehhez maga a tér is lehetőséget nyújt. A Godot Intézet ipari környezetben található kiállítóterében Vojnich és Szüts munkái más megvilágításba kerülhetnek, mint egy klasszikus white cube-ban (annak ellenére, hogy a Godot is klasszikus white cube). Különösen „a kiállítás erre folytatódik” felirat után, az udvarra kilépve lehet az a néző érzése, hogy a következő ajtón bejutva ugyanolyan teret találhat, mint amit valamelyik Vojnich-képen láttott, vagy ha az apró műfüves részen a tiltó tábla ellenére átvág, ugyanazt az épületegyüttest pillanthatja meg, mint Szüts egyik festményén. Nézhető tehát úgy a tárlat, mintha minden képtér a saját terünkkel folyna össze. Mintha a falakon valamennyi festmény ablakként (Szüts) vagy a titokzatos mélységbe táruló pillantásként (Vojnich) szolgálhatna. Ugyanakkor ezt a szempontrendszert írhatja felül az a jelenség, amely a mostani együttes bemutatással válhat még világosabbá: bár Vojnich és Szüts művei a klasszikus perspektíva szabályai és problémái felől nézhetők, szinte mindegyik alkotás a nézőpont csekély eltolásával a „szembenézet-

tól” nagyon is különböző képet nyújt. Mindez még különösebbé válik, ha a festményekről készített fényképeinket a helyszínen összevetjük a szemünk előtt sorakozó valódi képekkel – mintha teljesen más terekre pillantanánk.

Akár a fényképekkel összehasonlítva, akár azok nélkül is jól kirajzolódnak Vojnich és Szüts műveiben a festészeti alapkérdésekre adott különböző válaszok. Végignézhető a kiállítás például csak a színekre koncentrálva, ahogy az egyes műveken leginkább a szürke alaptónusokból kibontakoznak (Vojnich) vagy inkább kitörnek (Szüts). Különös, de érdekes támpontokat nyújthatna, ha mindkét életművet csak a színek felől vizsgálnánk végig, ugyanúgy, ahogy ez megtehető az árnyékok vagy a homályosságok kiemelésével is. A mostani kiállításon hangsúlyossá válnak – talán megint csak az épületből és környezetéből kifolyólag – a festményeken felfedezhető zugok, s ezekből levezetve az elrejtettség és megnyilatkozás filozófiai kettőssége. Visszatérve a festészeti aspektushoz, lehetne éppenséggel az absztrakció és a figurativitás kettősségét is középontba emelni, vagy éppen az egyik irányba eltolva a nézőpontot, csak a geometrikus formákban megbúvó kifejezőeszközöket vizsgálni. Feltételezem, hogy ebben a tekintetben a két művész között több lenne a hasonlóság, mint a különbség, még akkor is, ha Vojnichnál valószínűleg először a mellvédek és korlátok geometriájára figyelni, míg Szütsnél inkább a pozitív és negatív formák egymáshoz fűződő viszonyára.

A két művész munkáin végigtekintve a figurativitás problémája elsősorban az emberi alak hiányára mutat-

hat. Amikor az ember nagyon ritkán mégis megjelenik, akkor is inkább bábyszerű, élettelennek tűnő alak. Másfelől nézve viszont éppen ebből a hiányból fakadóan a néző óhatatlanul megpróbál figurát belelátni, beleképzelni a festett környezetekbe. Szüts Miklós képeibe – amelyekben mintha egyetlen táj hömpölyögne végig különböző nézetekből – Caspar David Friedrich vándorát a ködtenger fölött. Vojnich műveire tekintve pedig az válhat érdekessé, hogy a festmények központjába állított építészeti elemek vagy tárgyak mennyire antropomorfizálhatók a képzeletünkben (lásd például a *Madame Recamier* című képet). De esetében ugyanúgy, mint Szüts képeinél, kérdés, hogy például a kőlépcsőre, amely festészetében talán a legtöbbször visszatérő motívum, hogyan láthatjuk rá az alakot – esetleg önmagunkat.

Vojnich és Szüts képei egyaránt magányos művek, nem képzelhetünk rájuk jeleneteket, nem foglathatnának magukba drámai történeteket, legfeljebb egyetlen figura fér meg bennük. Ha így tekintünk a kiállításra, akkor a magány mintegy kaleidoszkópszerűen megsokszorozódva látszik. De ez a metafizikus magány nagyon távoli és a hétköznapi egyedüllétől elemelt – talán ez a leginkább közös Szüts és Vojnich művészetében: a plasztikussá festett távolság és idegenség, amely mégis fenntartja a képzeletbeli belehelyezkedés lehetőségét.

A hétköznapiság és a metafizikus emelkedettség kettőssége mindkét alkotó műveibe beleolvasható, s ez különösen akkor szembetűnő, miután a néző megtekintette a kiállításhoz tartozó interjúkat. Ezekben ugyanúgy, mint Vojnich és Szüts sajtóban

korábban megjelent közös beszélgetéseiben, két „világi” ember képe rajzolódik ki, olyan alkotóké, akik a mai valóságban gyökereznek, akik úgy beszélnek festészeti kérdésekről is, mintha a saját lakásukban zajló beszélgetésüket folytatnák. Ezzel szemben áll az a különös értelmezői keret (vagy inkább az erre vonatkozó érzés), amely az elmúlt évtizedekben – megkockáztatom, az elmúlt hatvan évben – Magyarországon jellemzővé vált: mintha egyes alkotók esetében a művészettörténészek háttérbe szorulásának, hogy inkább helyet adjanak írók, esztéták, filozófusok kerevezései számára. Szüts és Vojnich esetében ez az érzés mindig is erős volt, s nem véletlen, hogy a mostani kiállítást – nagyon értő szöveggel – Parti Nagy Lajos nyitotta meg.

Mindez persze összefügg azzal az értelmiségi összekötő szereppel, amelyet a Szüts–Vojnich házaspár és ezen belül különösen Szüts Miklós az elmúlt évtizedekben betöltött. Ebben a szerepben a képzőművészeti alkotómunka mint az értelmiségi attitűd része jelent meg, s ez valóban olyan mintákhoz vezet vissza, amelyeket a hatvanas évekből ismerhetünk. Nem tudom, hogy ez a szerepvállalás mennyire létezhet majd tovább, vagy ezekre a mintákra – amelyek a szélesebb közegben a mi életünkben valószínűleg soha nem térnek már vissza – úgy tekinthetünk majd, mint valamifajta „óértelmiségi” jelenségre.

A művész helyzete a mai Magyarországon régi bizonytalanságokkal terhes, pontosan úgy, ahogy a képzőművészeti intézményrendszer került egyre inkább bizonytalan helyzetbe. Ebben a tekintetben fontos kérdés, hogy miként értelmezhetjük a kánon, egyáltalán milyen formákban

létezik még a magyar kanonizáció. Szüts és Vojnich művészi pályáján visszatérő kérdés: vajon hol helyezhető el a páros különút? És amennyiben párosnak tekintjük, létezik-e kanonizációs különbségtétel a két alkotó között? Létezik-e, hogy Vojnich a magyar művészettörténetben azok közé a festők közé tartozik, akiket szinte törvényszerűen fedeznek fel újra és újra, hogy azután megmagyarázhatatlan módon megint kifelejtődjön a nagykönyvekből? És Szüts vajon a kismesterek közé sorolható-e, vagy munkásságát érdemesebb egy nagyobb kulturális összefüggésben szemlélni? A mostani kiállítás után sem tudom ezekre a kérdésekre a választ, annyi azonban bizonyos, hogy a két életműhöz méltó tárlaton olyan lehetséges aspektusok jelentek meg, amelyek akár azt is segíthetnek tisztázni, hogy kettősségnek vagy egyének lássuk majd a műegyütteseket. Az igazán nagy kérdés talán az lenne, hogy túltekintve a nemzeti kereteken vajon kelet-közép-európai vagy éppen világviszonylatban hogyan helyezhető el Vojnich Erzsébet, illetve Szüts Miklós művészete. Egy következő kiállítás a mostanira építve talán épp erre kereshetné a választ.

Szüts Miklós és Vojnich Erzsébet kiállítása a Godot Kortárs Művészeti Intézetben, 2025. március 1. – április 13. Kurátorok: Cserhalmi Luca és Kozák Gábor.

Szól a rádió?

Lassan a feledés homályába merül a hatalom sajtószabadság elleni egyik leggyalázatosabb merénylete, nevezetesen, hogy a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság hogyan fosztotta meg sugárzási lehetőségétől az egyetlen független és szabad kereskedelmi rádióadót, a Klubrádiót, és juttatta frekvenciához a Hit Gyülekezetéhez köthető Spirit FM rádiót.

A Budapest FM 92,9 MHz-es frekvencia 2021 februárjában üresedett meg, azt követően, hogy a frekvenciát addig használó Klubrádióval – a médiaszolgáltató által a megelőző időszakban elkövetett korábbi jogsértésekre hivatkozva – nem hosszabbította meg a műsorterjesztési jogosultságot a Médiatanács. Az NMHH által súlyosnak ítélt jogsértések egyike az volt, hogy a rádió két alkalommal, az éjszakai adásban az előírtnál kevesebb magyar zenét sugárzott, egy alkalommal pedig késlekedve tett eleget a műsorarányokra vonatkozó adatszolgáltatási kötelezettségének.

A felsorolt kifogások nyilvánvalóan csupán ürügyként szolgáltak ahhoz, hogy a hatóság megfoszthassa a Klubrádiót a műsorsugárzás lehetőségétől, hiszen közismert, hogy ennél sokkal súlyosabb, a műsorszolgáltatás tartalmát és a szolgáltató kereskedelmi tevékenységét érintő törvénytörések esetén sem alkalmazott ilyen drasztikus eszközöket az NMHH. Kevés kétségünk lehet afelől, hogy az NMHH – busásan megfizetett – tagjai pártfeladatként kapták meg az összes, nem a kormánypárti propagandát

sugárzó kereskedelmi és közösségi rádió elhallgattatását, amelyek közül a Klubrádió tudhatta magáénak a legnagyobb hallgatóságot.

Az ügy előzményéhez tartozik, hogy a kizárólag kormánypárti delegáltakból álló Médiahatóság korábban már elvette a Klubrádiótól az összes vidéki frekvenciáját, és nem hosszabbította meg sugárzási engedélyét az általa használt, a 92,9-nél jelentősen nagyobb közönséget elérő 35,3 MHz-es hullámhosszon, mégpedig arra az abszurd indoklásra hivatkozva, hogy a pályázati anyag hátsó, üres oldalai nem voltak megszámozva. Ettől kezdve sejteni lehetett, hogy a cél a Klubrádió működésének ellehetetlenítése, a hatóság csupán az alkalomra várt, amikor ezt megteheti. És ennek érkezett el az ideje akkor, amikor új pályázatot írtak ki a 92,9-es frekvenciára.

A pályázatot egyetlen pont előnyvel Spirit FM-et működtető Közösségi Rádiózásért Egyesület nyerte meg az évtizede működő, az ellenzéki közönség körében népszerű, politikailag független Klubrádióval szemben. A testület – indoklása szerint – a pályázati kiírásban meghatározott szempontok alapján döntött. Pontozta többek között a kulturális és hírműsorok arányát, a zenei kínálatra vonatkozó vállalatokat, valamint értékelte a pályázók médiaszolgáltatási tapasztalatát. A műsortervek értékelése során *kiemelten fontosnak tekintette, hogy a pályázók mennyi új, eredeti műsorszám készítését vállalják annak érdekében, hogy a hall-*

gatók minél több új tartalommal és kevesebb ismétléssel találkozzanak a rádió műsorában. A magas szakmai színvonalú pályázatokat a Média tanács szinte valamennyi értékelési kategóriában maximális pontszámmal jutalmazta. A Községi Rádiózásért Egyesület a *kevesebb műsorismétlésnek köszönhetően* végül előnybe került versenytársával szemben, és 48 pontot szerezve – a Klubrádió Zrt. 47 pontja ellenében – tíz évre elnyerte a frekvencia használati jogát.

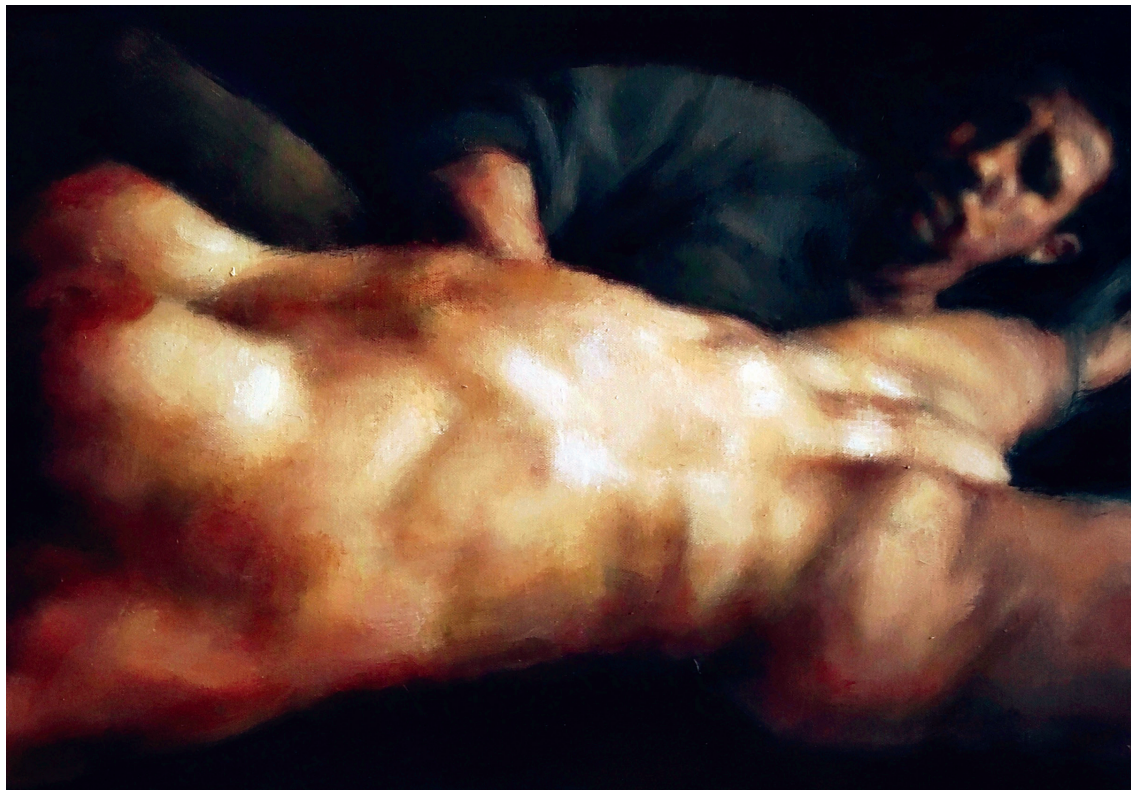
A Klubrádió jogorvoslatért először a Médiahatósághoz, majd a Fővárosi Törvényszékhez, a Kúriához, végül az Alkotmánybírósághoz fordult panaszával, ám minden hazai fórum jogszerűnek találta a Médiahatóság nyilvánvalóan diszkriminatív, politikai indíttatású döntését. Ezt követően a rádió tulajdonosa a strasbourgi nemzetközi bírósághoz fordult panaszával, amelynek annak ellenére sem sikerült mind a mai napig döntést hoznia az ügyben, hogy az unió által hangoztatott egyik legfontosabb alapérték a sajtó- és véleményszabadság biztosítása. Márpedig nyilvánvaló, hogy a Klubrádió elhallgattatásával súlyosan sérült ez az érték Magyarországon.

S ha már a Médiahatóság ennyire szigorú volt a Klubrádió pályázatának elbírálásakor a műsorstruktúrára vonatkozó vállalások teljesítésének megítélésében, akkor érdemes röviden áttekintenünk, hogy miként tartja be ezt a Spirit FM.

Tény, hogy valahányszor a Média tanács az elmúlt években vizsgálatot tartott a Spirit FM jogszerű működésével kapcsolatban, minden alkalommal megállapította, hogy a Spirit számos ponton „megsértette szerződéses vállalásait és a közösségi média-

szolgáltatókkal szemben támasztott törvényi kötelezettségét azáltal, hogy nem tett közzé megfelelő mennyiségű közszolgálati műsorszámot, szöveges tartalmat, valamint hírműsorszámot, továbbá túllépte a zenei művek maximális arányára vonatkozó vállalását”, valamint „a teljes műsoridőben túllépte az ismétlések szerződésben rögzített napi maximumát”.

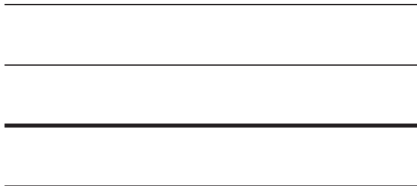
És valóban! Áttekintve a Spirit FM napi műsorstruktúráját megállapíthatjuk, hogy műsoridejének legalább kétharmadában saját korábban sugárzott adásait, illetve az ATV műsorait ismétli. A Médiahatóság, amikor a Spirit FM-nek ítélte a frekvenciát, akkor tulajdonképpen az ATV nevű tévécsatornát juttatta különleges lehetőséghez azzal, hogy műsorai immár nemcsak televízióban, hanem rádióban keresztül is eljutnak a közönséghez. Ilyen lehetőséget egyetlen más műsorsugárzó sem kapott a hatóságtól. A Spirit valójában a legtöbb tartalmi és strukturális kérdésben folyamatosan törvénytörően működik, és szerződésben vállalt kötelezettségeit is szisztematikusan megsérti, anélkül, hogy ennek bármilyen komolyabb következménye lenne. A Klubrádióval és az összes – a sugárzási engedélyétől megfosztott – független, szabad rádióval szemben korábban példátlanul szigorú hatóság a súlyos szabálysértések miatt általában 50–100 ezer forint közötti bírságot szab ki a Spiritre, amely így indokoltan jut arra a következtetésre, hogy neki sokkal jobban megéri a nevetséges összegű bírságokat kifizetni, mint a törvényben és a szerződésben előírt – eredeti műsorszámok előállítására vonatkozó – igen költséges kötelezettségeket teljesíteni.

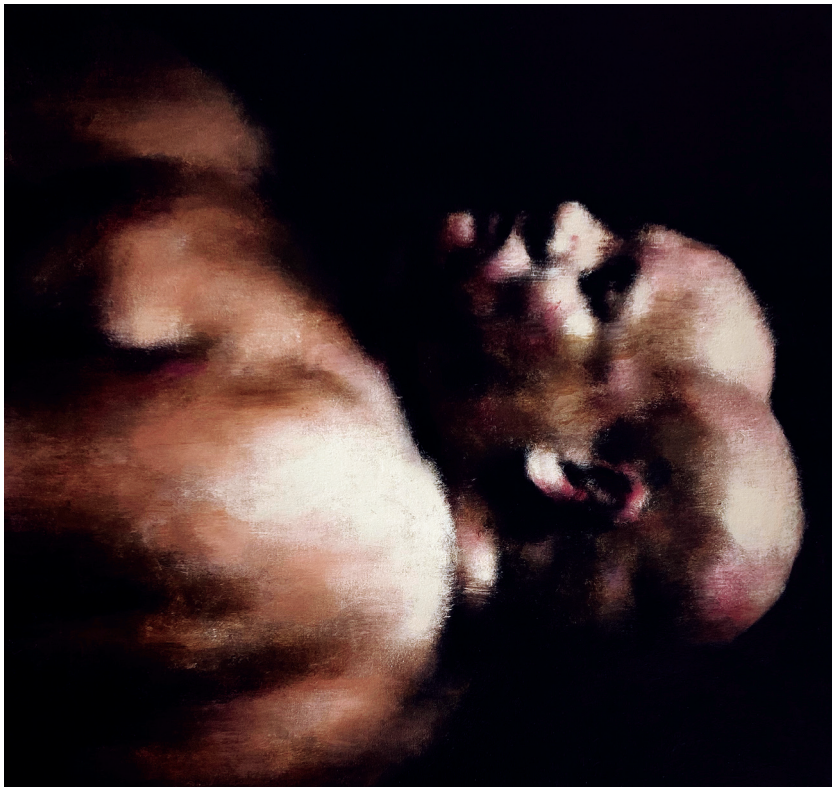

Bálint Norbert-László (2000)
Dominion (2024)
akril, vászon
méret: 50 x 70 cm

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

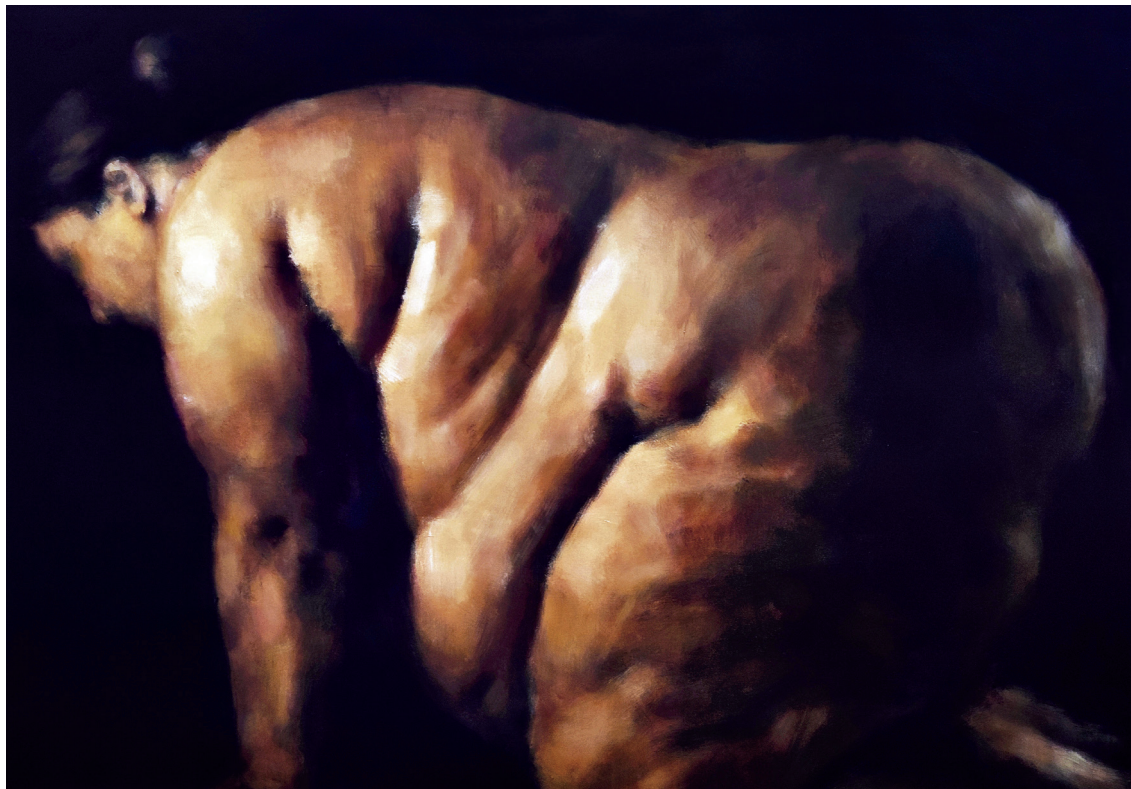

Bálint Norbert-László (2000)
Echo II. (2023)
akril, vászon
méret: 91 x 69 cm

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

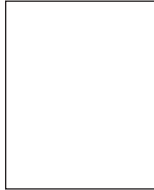

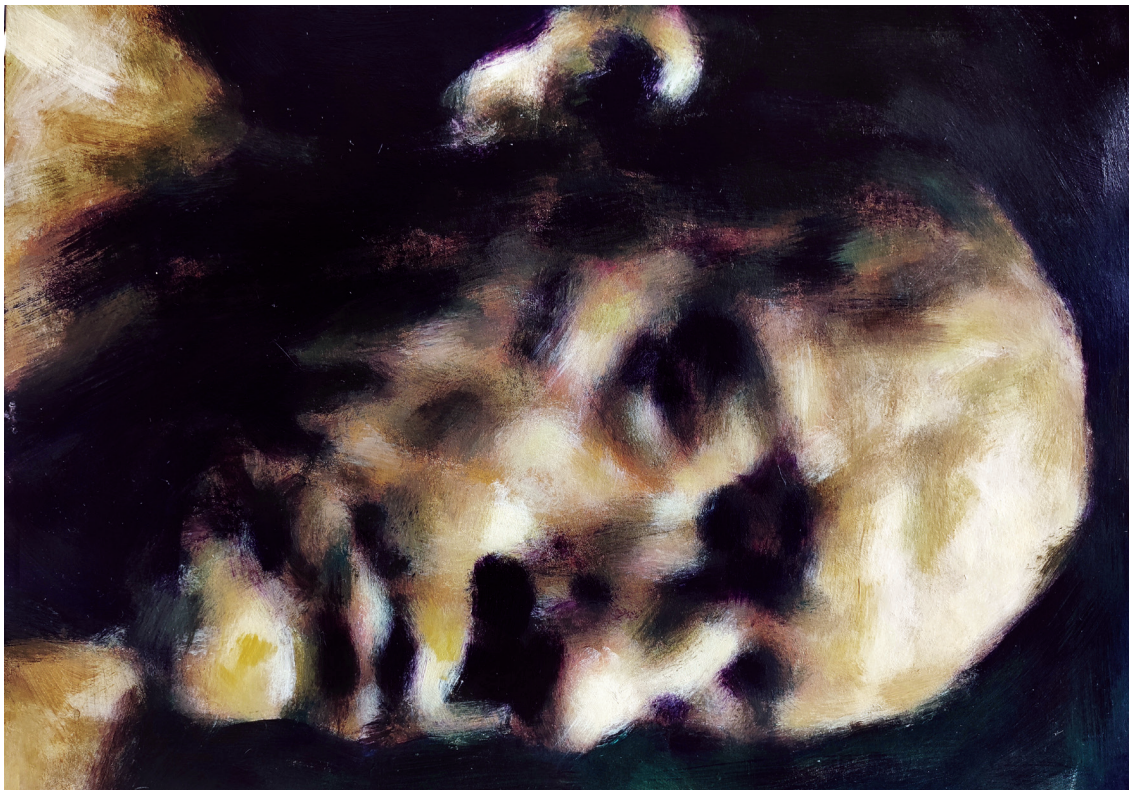

Bálint Norbert-László (2000)
Exploit II. (2024)
akril, vászon
méret: 90 x 136 cm

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

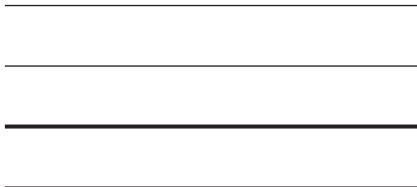
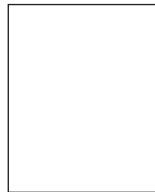

Bálint Norbert-László (2000)
Hiány (2024)
akril, vászon
méret: 50 x 34 cm

MOZGÓ VILÁG

1051 BP. NÁDOR U. 26.

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41

Mozgó-lexikon
A–Z

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Értékek ébresztése* (2023).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Három Berlin – Barangolások a Fal körül* (2023).

DÉSI JÁNOS 1964-ben született Budapesten. A Klubrádió főszerkesztője. Legutóbbi könyve: *Justitia nokias doboza. Menetelés a kétharmad felé* (2017).

FEKŐ ÁDÁM 1986-ban született Miskolcon. A Magyar Narancs újságírója.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

GÖMÖRI GYÖRGY 1934-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, költő, műfordító, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Soknyelvű életem* (2024).

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

HERSKOVITS ESZTER 1976-ban született Budapesten. A Klubrádió munkatársa.

KISS JUDIT ÁGNES 1973-ban született Budapesten. Költő, író, középiskolai tanár. Legutóbbi könyve: *Egy nőalak szürke kontúrja* (2017).

KÖRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Szármalni gyalog. A félhosszú vers poétikája* (2023).

MÉLYI JÓZSEF 1967-ben született Budapesten. Művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem oktatója.

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

SOMA, JUMPING-WALLABYJUSTIN 2018-ban született Érden. Kutya-író és humanista vadászseb. Legutóbbi könyve: *Soma, a beszélő kutya. Embernevelésről, szabadságról és (emberi) jogokról. Lejegyezte: Majtényi László, illusztrálta Lanczinger Mátyás* (2023).

SOMOGYI ZOLTÁN 1973-ban született Budapesten. Szociológus, üzletember. Legutóbbi könyve: *„Mit jelent kicsomagolni magam?”* (2016).

SZÖLLÖSI MÁTYÁS 1984-ben született Budapesten. Író, fotóriporter. Legutóbbi könyve: *Szabad* (2022).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóiíró. A Spiritussonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

TATÁR SÁNDOR 1962-ben született Budapesten. József Attila-díjas költő, kritikus, műfordító, könyvtáros. Legutóbbi könyve: *Haalaadaas* (2021).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÁSÁRHELYI MÁRIA 1953-ban született Budapesten. Szociológus, az MTA tudományos főmunkatársa. Legutóbbi könyve: *Valahogy megvagyunk* (2019).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kossuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet:
Bálint Norbert-László munkái

fonte

vitaminvizek

Feltölt.

Frissít.

Egyensúlyba

hoz.

CINK

B3
vitamin

C
vitamin

KOLLAGÉN

fonte
boost

EXOTIC VITAMINWATER

1000 mg C

1000 mg C

1000 mg C

ZÉRÓ
CUKOR ÉS
ASZPARTÁM

fonte
active

LIMON - LIME VITAMIN WATER

B3
VITAMIN

E
VITAMIN

B5
VITAMIN

MANGÁNEZUM

CINK

ZÉRÓ
CUKOR ÉS
ASZPARTÁM

fonte
beauty

PRICKLY PEAR VITAMIN WATER

3000 mg KOLLAGÉN

3000 mg KOLLAGÉN

3000 mg KOLLAGÉN

ZÉRÓ
CUKOR ÉS
ASZPARTÁM